ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

MEMLÛK-KIPÇAKÇASI DİL YADİGARLARI

VE

İRŞADE'L-MÜLUK VE'S-SELATİN

Doktora Ön Çalışması

Recep TOPARLI

TÜRK DİLİ ASİSTANI

Erzurum,1978

İ Ç İ N D E K İ L E R

Ö N S Ö Z

Memlûk-Kıpçakçası'nın önemli bir dil yadigârı olan İRŞADÜ'L-MÜLUK VE'S-SELATİN adlı eser üzerinde şimdiye kadar gerektiği gibi durulmamış olması,bizi, bu eser üzerinde çalışmaya sevkeden en önemli sebeplerden birini teşkil etmiştir.Eserin küçük bir gramefi ile metninin transkripsiyonu ve indeksi,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde altı öğrenci tarafından mezuniyet tezi olarak hazırlanmış olup,Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.Ancak,yapılan bu çalışmalar bir bütünlük teşkil etmedikleri gibi,eserin ihtiva ettiği dil malzemesini gerektiği şekilde incelemekten de uzaktırlar.

İnceleme konusu yaptığımız İRŞADE'L-MÜLUK VE'S-SELATIN adlı eser;Arapçadan satır altı olarak tercüme edilmiş bir fıkıh kitabıdır.Arapçasının yazarı bilinmeyen bu eser,BERKE FAKİH adında bir Türk tarafından 1387 tarihinde İskenderiyye'de Türkçeye tercüme edilmiştir.Eserin tesbit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nin AYASOFYA bölümünde 1016 numara ile kayıtlı bulunmaktadır.

Çalışmamızın"giriş" bölümünde Memlûk tarihini ana hatlarıyla belirtmek suretiyle,çalışmamıza konu olan eserin yazıldığı sahayı tarih yönünden aydınlatmaya çalıştık.

"Memlûk-Kıpçakçası Dil Yadigarları" adını verdiğimiz bölümde,memlük-Kıpçak şivesi ile yazılmış olan eserlerden tesbit edebildiğimiz kadarının mahiyeti hakkında bilgi verdik ve bu eserler üzerinde yapılan çalışmaları zaman sırasıyla tanıttık.Bu eserlerin isimlerini tesbit ederken,yapılan çalışmaları dikkate aldık.Ayrıca bu eserler hakkında tesbit edebildiğimiz bibliyografyaları da verdiğimiz bilgilerin sonlarına ekledik.

Çalışmamızın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde, eserin baştan 50 varağının transkripsiyonunu yaptık ve bu metin üzerinde imlâ,ses ve şekil bilgisi özelliklerini göstermeye çalıştığımız bir gramer meydana getirdik.

Türk Dili Tarihi ile uğraşanlara yararlı olacağını umduğumuz bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm Hocam Doç.Dr.Mehmet AKALIN'a şükranlarımı sunar,eksik ve yanlışlarımın iyi niyetime bağışlanacağını umarım.

Erzurum,1978 Recep TOPARLI

MEMLÜKLER (1250-1517)

A. BAHRİYE MEMLÜKLERİ (1250-1382)

B. BURCİYE MEMLÜKLERİ (1382-1517)

MEMLÜKLER (1250-1517)

Dışarıdan gelen esirlerin zamanla sıkı bir eğitim ve terbiye görmeleri neticesinde bunların aralarından seçilen sultanlarla idare edildikleri için MEMLÜKLER adını alan bu devlet,1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüştür.Bu devlet teşkilatında ancak en kabiliyetli gençler sivrilebilmişler ve bunların fevkalade özelliklere sahip olanları devlet idaresinde kendilerini göstermişlerdir.

Memlükler;bahriye memlükleri (1250-1382) ve burciye memlükleri (1382- 1517) olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

A.BAHRİYE MEMLÜKLERİ:(1250-1382)

132 yıl saltanat süren Bahriye Memlüklerine "Türk Memlükleri" adı da verilmektedir.Bu devlet,Bahriye Memlükleri denilen Türk kölelerinden olan AYBEK tarafından 1250 yılında kurulmuş ve saltanatları 1382 yılına kadar sürmüştür.Adlarını kurdukları devlete de veren Bahriye Memlükleri;Mısır Eyyubi hükümdarı MELİK KAMİL'in ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu SALİH NECMEDDİN tarafından tesis edilmiştir.SALİH NECMEDDİN, Cengiz ordularının önünden kaçan Kıpçak Türklerinden sağladığı köleleri,Nil nehri üzerinde bulunan RAVZA adasındaki iki kışlasında terbiye edip yetiştirererk, zamanla bu kölelerin devlet teşkilatında yer almalarını sağlamıştır.

Suriye Eyyubilerini ABBAGE'de mağlub ederek Mısır idaresini eline alan AYBEK'den sonra onun kölesi ve saltanat naibi KUTUZ (Sultan el-muzaffer seyfe'd-din kutuz 1259-1260) AYBEK'i ber taraf etmiş ve Bahriyelilerin Mısır'da üstünlük sağlamalarını temin etmiştir.

KUTUZ,bahriyelileri kendi tarafına çekmiş,onların üzerinde manevî nüfuz kazanarak Gürcü ve Ermeni süvarileri tarafından desteklenen Moğolları AYN CALUT meydan savaşında mağlup etmiştir.(1260).KUTUZ'un kazandığı bu zafer ile Suriye ve Mısır Moğol istilasından kurtarılmış,Moğolların Mısır'ı elde ederek Franklar ile işbirliği yapmaları önlenmiştir.Ayrıca Mısır,Türkler vasıtasıyla Moğollar önünden kaçan halkın sığınak yeri olmuştur.

KUTUZ'u öldürerek (22 Ekim 1260) işbaşına geçen BAYBARS (Al-Malik al-zahir sayf-al-din al-salihi al-bundukdari 1223-1277) büyük bir devlet adamı olarak temayüz etmiştir.Moğollarla ve haçlılarla yapılan savaşlarda gösterdiği kahramanlık dolayısıyla,bir destan kahramanı sayılabilecek kadar şöhrete kavuşan BAYBARS,Moğol ve haçlı tehlikelerinin önüne geçmekle kalmamış,devletin sınırlarını da genişletmiştir.Ayrıca devlet idaresini sağlam bir şekilde teşkilatlandırarak imparatorluğun uzun süre yaşamasını temin etmiştir.

BAYBARS'ın ölümünden sonra tahta geçen BERKE ve SÜLEMİŞ fazlaca bir varlık gösterememişlerdir.

Daha sonra tahta geçen KALAVUN (Kalaun,Al-malik al-mansur sayf ad-din abu'l-mauli al-alfi) ve onun yerine geçen halefleri,1382 yılına kadar beş nesil boyunca hüküm süren bir nevi saltanat hanedanı kurmaya muvaffak olmuşlardır.Ancak bunlar,hanedanlarını devam ettirmek gayesi ile Türk Memlüklerinin varlığına rağmen Çerkeslerden yeni bir memlük gurubu teşkil etmişlerdir.Bunun neticesinde hanedanı bu memlüklere isnad etmişler ve Karadeniz limanlarında kurulmuş olan büyük pazarlardan,Venedik ve Cenova gemileri ile Mısır esir pazarlarına esir sevketmişlerdir. Zamanla bunların sayıları çoğalmış ve Mısır'ın mukadderatını ellerine geçirmişlerdir.

1293-1341 yılları arasında fasılalarla tam 44 yıl tahtta kalan AL-MALİK AL-NASIR AL-DIN MUHAMMED,yalnız Memlük tarihinin değil bütün Türk tarihinin mühim bir şahsiyetidir.Mısır'daki İslam devri,bilhassa Türk devri eserlerinin en önemlileri onun zamanında vücuda getirilmiştir.O,İran İlhanlıları ile akrabalık tesis ederek iki devlet arasıda medeni ve ticari münasebetleri sağladığı gibi,Mısır'daki Türkler arasında Türk adet ve an'anelerinin yaşamasanı ve muhafaza edilmesine büyük ehemmiyet vermiştir.

Bir asırlık zaman müd etince KALAVUN oğulları idaresi altında kalan Türk Memlük devleti SULTAN BERKUK (Barkuk,B.Anaş,al-malik al-zahir sayf-al-din al-osmani

al-yolbogavi ?-1398) 'un 1382 yılında saltanata geçmesiyle sona ermiş ve hakimiyet Burciye memlüklerine geçmiştir.

B.BURCİYE MEMLÜKLERİ (1382-1517)

1382-1517 yılları arasında saltanat süren burciye memlüklerinin sultanları,Türk memlük hükümdarları tarafından KAHİRE'de KAL'ATÜ'L-CEBEL denilen kale burçlarındaki kışlalarda yetiştirilmişlerdir.Bu ikinci devre Memlüklerini burçlara alarak yetiştiren ilk Türk hükümdarı KALAVUN'dur.

BERKUK,XIV.yüzyıl yakın doğu tarihinin mühim simalarından biridir.O,rakiplarinden Timur'un kuzeyde TOKTAMIŞ,BAYEZİD'in ise batıda Macarlar ve Haçlılarla meşgul olduğu bir sırada,iç mücadeleler ile yıpranmış bulunan Memlük Sultanlığını merkeziyetçi bir devlet haline sokmuş,Memlük devleti teşkilatının bir kat daha kuvvetlendirmiştir.Fakat onun,çerkesleri iş başına getirmek maksadı ile Türk emirlerine karşı giriştiği mücadele,Memlük sultanlığının geleceği için faydalı olmamıştır.Ayrıca,Türk ve çerkes rekabetinin doğurduğu ayrılık ise devleti temelinden sarsmıştır.Çerkesler, Memlük Sultanlığını gereği gibi temsil edememişlerdir. BERKUK'un ölümü ile meydana çıkan yeni siyasi ve iktisadi buhran karşısında aciz kalmışlardır.BERKUK'un ölümü üzerine onun yerine geçen oğlu FERC'den sonra memleket tamamen bir keşmekeş içinde kalmıştır.

FEREC'den sonra tahta geçen iki hükümdar istisna edilecek olursa, Memlük sultanlarının en büyüklerinden biri de BARSBAY (Al-malik al-aşraf sayf-al din) dir. Onun zamanında Memlük devletinin sınırları Asya'da Divriği-darende-Gürün hatta bir aralık Kayseri'yi bile içine alıyordu. Fakat bu hükümdarın ölümünden sonra Memlük tahtına çıkan hükümdarlar, Osmanlılarla rekabete girişmişlerdir. Ayrıca Dulkadır ve Ramazan oğullarını himaye etmek, Kıbrıs ve Kırımlılarla münasebette bulunmak gibi gafletlere de düşmüşlerdir.

İran'la savaş halinde bulunan YAVUZ SULTAN SELİM'e karşı ŞAH İSMAİL'i destekleyen KANSU GAVRİ (Kansuh al-malik al-aşraf sayf al-din bin baydardi al-gavri 1440?-1516?) YAVUZ'la yaptığı Mercidabık savaşında ölmüştür. (24 Ağustos 1516). Daha sonra onun yerine tahta geçen TUMANBAY'da Ridaniye savaşında YAVUZ'a karşı yenilmiş (23 Ocak 1517), kendisi yakalanarak Kahire'nin ZÜVEYLE kapısında asılmıştır. Bu şekilde tam 267 yıl devam eden MEMLÜK SULTANLIĞI sona ermiştir. (13 Nisan 1517)

Memlüklerin tarihi ehemmiyetleri; Cengiz Han idaresindeki Moğollar ile Suriye'yi ele geçiren Timur ve daha az ehemmiyetteki istilacıların akınlarına başarı ile karşı koymalarından ileri gelmektedir. Moğolların yenilmesinden ve Timur'un çekilmesinden sonra, Memlük hükümdarlarının siyaseti, sınırları gittikçe

genişleyen ve kuvvetleri artan Osmanlılar ile mücadele üzerinde toplandı. İki devlet aralarına Dulkadıroğulları, Ak ve Karakoyunlular devletleri gibi ayırıcı devletler koyarak mücadeleden kaçındılar. Fakat daha sonraları başa geçen hükümdarların kudretsiz kimseler olması bu iki devlet arasında savaşların başlamasına ve neticede Memlük devletinin yıkılmasına sebep oldu.

MEMLÜK DEVLETİNDE TÜRK LİSANININ EHEMMİYETİ

Memlük devletinde ordunun ve sarayın lisanı Türkçe idi. Bu olay, memlüklerde Türk lisanına verilen ehimmiyeti ortaya koymaktadır. Somyük sultanları arasında arapça bilenlerin hemen hemen yok denecek kadar az olduğu ifade edilmektedir. Çerkes Memlüklerinin ilk sultanı BERKUK, Haleb'e geldiği zaman derhal kendisine türkçe eserler okumak üzere bir Türk alimi buldurmuştur. Bu hadise, çerkes memlükleri devrinde bile Türkçenin ehemmiyetini kaybetmediğini ortaya koymaktadır.

Türk sultanlarının başta bulunmaları ve hakimiyetin Türklerde olması sebebiyle Türkçeye karşı bir ilgi artmış ve araplara türkçeyi öğretmek için kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Ayrıca başka sahalarda yazılan Türkçe eserler itinalı bir şekilde istinsah ettirilmiş, Arapça ve Farsça'dan dini ve edebi eserler tercüme ettirilmiştir. Büyük bir kısmı maalesef bugüne kadar bilinmeyen, isimlerine bibliyografik eserlerde bile rastlanılmayan bu eserler, çeşitli kütüphanelerden yavaş yavaş

meydana çıkarılmakta ve ilim alemine tanıtılmaktadır.

Biz,bu eserlerde tesbit edebildiğimiz kadarının mahiyetini ve bunlar üzerinde yapılan çalışmaları ileride geniş olarak açıklayacağız.

BİBLİYOGRAFYA

1. İslam Ansiklopedisi,MEMLÜKLER maddesi,c.7, s.689-692.

2. KÖPRÜLÜ,Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi,İstanbul, 1926.

3.Meydan Larosse Ansiklopedisi,Memluklar veya Kölemenler maddesi,c.8,s.597-599.

4. TEKİNDAĞ,M.C.Ş,MISIR VE SURİYE TÜRK DEVLETLERİ, MEMLÜKLER,Türk Dünyası El Kitabı,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları 45.,Ank.1976,s.871-875.

5. TOGAN,Zeki Velidi,Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları no:1534,İst,1970, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi,s.179-180.

6. ULUÇAY,M.Çağatay,İlk Müslüman Türk Devletleri, Memlükler-Kölemenler,Ankara,1975,Milli Eğitim Basımevi, s.125-133.

7. UZUNÇARŞILI,İsmail Hakkı,Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal,Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII.seri, Ankara,1970,Türk Tarih Kurumu Basımevi,s.292-294.

[illegible] BULGAT AL-MUŞTAK FI LUGAT A-

TURK VE'L-KIPÇAK

BÜLGATÜ'L-MÜŞTAK Fİ LUGATİ'T-TÜRK VE'L-KIPÇAK

Memlükler devrinde yazılmış nadir ve değerli dil yadigarlarından biridir. Kendisi aslen Türk olan CEMALUD-DİN EBİ MUHAMMED ABDULLAHİ'T-TÜRKİ tarafından yazılmış-tır.

Eserde yazıldığı tarihe dair bir kayıt bulunma-maktadır. Eseri neşreden Zajaczkowski, neşrettiği metnin 1451 yılında ABU BEKİR adında bir zat tarafından istin-sah edilmesinden hareket ederek, bu eserin 1451 yılın-dan önce yazıldığını söylemektedir.

Eserin yazıldığı tarih gibi, eserin yazıldığı yer de münakaşalıdır. Zajaczkowski, eserin, metinde geçen bazı kelimeler ve diğer ihtimallerle (İrbil şehrinin Suriye'de olması vb.) Suriye'de yazıldığını ileri sür-mektedir.

Bülgatü'l-müştak'ın tek nüshası Paris Bibliot-heque Nationale'de bulunmaktadır. (E. Blochet, Catalogue des manuscrits turcs, I, Paris, 1932, s. 300/1). 71 varaktan teşekkül eden metin zikzaklı ve alt alta iki satır üç baklava şekli verecek biçimde yazılmıştır. 7a-21a arası isimler, 21a-88b arası fiiller olmak üzere eser, Arapça-Türkçe bir lügat niteliğini taşımaktadır.

Müellif, kendisi Türk olduğu için ana diline de mükemmelen vakıf olmuş ve kelimelerin harekelenmesine son derece dikkat etmiştir.

Bülgatü'l-müştak A.Zajaczkowski tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir.İsimler kısmı;Manuel Arabe de la Langue des turcs et Kiptchaks (époque,de l'etat Mamelouk).(Introction,Vocabulaire turc-polonais,français,Texte) adı altında neşredilmiş olup,Fransızca bir ön söz,isimler fihristi-arapça harfleri ile metin, ve bir kaç fotoğraftan ibarettir.

Yirmi bir sahifelik Fransızca mukaddimeden sonra, naşir bir çok lüğatler üzerinde yaptığı mukayese üzerine türkçe-lehçe-fransızca güzel bir lüğat meydana getirmiştir.Kelime telaffuzunda naşir,şüphesiz metne bağlı kalmaya çalışmakla beraber,nedense bazı kelimelerde sadakatsizlik tesbit edilmiştir.Arapça metin kısmı ancak 16 sahifeden ibarettir.Kısalığına rağmen, ihtiva ettiği kelime serveti oldukça bol ve orijinaldir.Bu kitapta üç kısım vardır:

a. Tanrı ve gök cisimleri ile ilgili isimler,

b. Dünyevi şeylerle ilgili isimler,

c. Zarflar ve şahıs zamirleri.

Bülgatü'l-müştak'ın fiiller kısmı da ayrıca yayıylanmıştır:Slovnik arabsko-kipzcaski z okresu Panstwa Mameluckiego.Bulgat al-muştaq fi lugat al-turk wa-l-Qifcaq.CzeschII,Verba

Bu neşrin 7.-35.sahifeleri;leh dilinde yazılmış bir önsözle yazmanın taksimatı hakkında verilen bilgileri kapsamaktadır.Bu bahislerin içine imlâ ve fonetik

açıklamalar alındıktan sonra,kelime teşkili son olarak da arapça karşılığı verilen fiillerin çekimli şekilleri (MORFOLOJİ) başlığı altında gösterilmiştir.Bundan sonra malzemeyi işlemek için kullanılan eski devirlere ve Kıpçakça'ya ait bibliyografya konulmuştur.

Transkripsiyonlu söz diziminden sonra malzeme arap alfabesi ile sırası ile Arapça-Türkçe lügat (80-86) haline sokulmuştur.Daha sonra da yazmanın fotokopisi sunulmuştur. Fotokopi 138 sahifeden ibarettir ve malesef bir çok sahifeleri çok zor okunmaktadır.Resimlerin net olarak çıkarılmayışı eserin en kusurlu tarafını teşkil etmektedir.(Daha geniş bilgi için bkz.S. ÇAGATAY,DTCFD,C.15:1-3,1957,329)

Birinci cilt 1958 yılında fotoğraf usulü ile ikinci defa yayınlanmıştır.Bu yayında,isimler kısmının tamamının fotoğrafları verilmiştir: Vocabulaire arabe-kiptchak de l'epoque de l'etat Mamelouk. Bulgat al-müştäq fi lugat at-turk wa-l-qifçaq,l-ere partie. Le nom.

BİBLİYOGRAFYA

1. CAFEROĞLU,Ahmet,Türk Dili Tarihi II,İstanbulbul,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 1072,Edebiyat Fakültesi Basımevi,s.191,

2. İNAN,Abdülkadir,XII-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oguz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve "halis Türkçe", Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten,1953,s.59,

3. KARAMANLIOĞLU,Ali Fehmi,Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesine dair,Türk Dili ve Edebiyatı dergisi,cilt:XII, 1962,s.182-183.

4. PRITSAK,Omeljan,Mamluk-Kiptschakisch,Philologiae Turcicae Fundamenta I,Wiesbaden 1959,s.74.

5. ZAJACZKOWSKI,Ananiasz,Manuel arabe de la langue des turcs et Kıptchaks (epoque,de l'etat Mamelouk).(Introction,Vocabulaire turc-polonais,français Texte) Rozprawy Komisji Orient.Tow.Nauk.WarszbWarszaawa, XXI,57,16s.

Tanıtma ve tenkit:

a. A.Caferoğlu,Ülkü,c.12,s.67,1938,94-96,

b. A.v.Gabain,The polis Bulletin of Oriental Studies, Warszawa,C.2,1939,51-52,

c. Omeljan Pritsak,Der Islam,c.32,1957, 362-365,

ç. J.Benzing,Orientalistche Literaturzeitung, C.42,1939,698-700

6. ZAJACZKOWSKI,Ananiasz, Slownik arabsko-kipczacki z okresu Pantswa Mameluckiego,Bulgat al-muştaq fi lugat al-turk wa-l-qifçaq,Czesc.II Verba,Prace Orientalistyczne.Zaklad Orinatalistyki Polskiej Akademii Nauk.Warszawa,,86-138 s.

Tanıtma ve tenkit:

a. W.Zajaczkofski,Przeglad Orientalistyczny Warszawa,S.4 (12),1954,s.422,

b. O.Pritsak,Der Islam,C.32,1957,362-365,

c. J.Benzing,Orientalistchen Literaturzeitung, C.50,1955,538-539,

d. E.Rossi,RSO,C.30,1955,160-161,

e. S.Çağatay,DTCFD,C.15:1-3,1957,329,

f. O.Pritsak,Ural-Altaische Jahrbücher,C.26, 1954,260.

7. ZAJĄCZKOWSKI,Ananıasz,Vocabulaire arabe-kiptchak de l'epoque de l'etat Mamelouk,Bulgat al-müştaq fi lugat at-turk wa-l-Qıfçaq,1-ere partie. Le nom.Prace Orientalistyczny.Zaklad Orientalistyki Polskiej Akademii Nauk,C.7,Warszawa 1958,XXIII,63 14,28 levha (beş nolu bibliyografyadaki eserin yeni baskısı)

Tanıtma ve tenkit:

a. R.Hartmann,Orinetalistche Literaturzeitung, c.54,1959,400-403,

b. T.Banguoğlu,Bulletin of the Oriental and African Studies,London,C.22,1959,581-582,

c. A.v.Gabain,Der Islam,C.38,1962,203-204,

d. J.Benzing,Oriens,C.16,1963,375,

e. Bibliotheca Orientalis,C.21,1964,264.

AD-DURRET AL-MUDÍA FI'L-LUGAT

AT-TURKIYA

KİTAB-AD-DURRET AL-MUDİA Fİ'L-LUGAT AT-TURKİYA

Türkçeyi öğretmek için Mısır ve Suriye"de hüküm süren Memlök devletinde Arapça olarak yazılan mühim eserlerden birisidir. Bu eser Floransa'daki BIBLIOTHECA MEDICEA LAURENZIANA da Şark yazmaları arasında Orient 130 noda kayıtlı olup Ananiasz ZAJACZKOWSKİ tarafından Ekim 1963 tarihinde ortaya çıkartılmış ve ilim alemine tanıtılmıştır.

Ebu Hayyan'a ati olduğu sanılan bu eser, Türkiyat sahasında kayıp olarak biliniyordu. Divan ü Lügat it-Türk naşiri Besim ATALAY, neşrinin ön sözünde en eskisinden başlayarak sözlükleri sıralarken 11. nodaki bu esere "kitap bize kadar gelememiştir" diyerek bu eserin bilinmediğini ortaya koymuştur.

Eserdeki arapça ve Türkçe metin harekeli nesihle yazılmıştır. Arapça metin çoğunlukla siyah, Türkçe metin ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser 24 varaktan müteşekkil olup 21.5x15 cm hacmindedir. Her sahifede 15 veya 16 satır bulunmaktadır. Türkçe sözler Arapçalarının altında toplanmıştır.

Bu eser 24 bab ve fasla ayrılmıştır. Birinci bölümde dini isimler bulunmakta, bunu takiben bitki, hayvan, yiyecek, insanlara v.s. ayrılan bölümler gelmektedir. Lügatin yazarı, bazı arapça maddelerin iki veya daha çok Türkçe karşılığını vermiştir. Türkçe karşılığın birincileri Kıpçakça, ikincileri de Oğuzcadır.

Bu sözlük çok zengin ve ehemmiyetli olup,yazarı ve yazıldığı tarih bilinmemektedir.Ayrıca bu eserin Memlük devletinin hangi bölgesinde yazıldığı da belli değildir.

Lügat,Ananıasz ZAJACZKOWSKİ tarafından <u>Chapitres Choises du vocabulare arabe kiptchak "ad-durrat al-mudia fi'l-lugat at-turkıya</u> adı altında 1965 ve 1969 yıllarında Warszawa'da Rocznik Orientalistyczny dergisinde yayınlanmıştır.

BIBLIYOGRAFYA

1. CAFEROĞLU,Ahmet,Türk Dili Tarihi II,İstanbul 1974,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no:1072,Edebiyat Fakültesi Basımevi,s.189,

2. ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Chapitres Choises du vocabulaire arabe kiptchak "ad-durrat al-mudia fi'l-lugat at-turkiya,(I) Rocznik Orientalistyczny XXIX/1 Warszawa,1965,s.39-98,(II) RO,XXIX/2 Warszawa, 1965,s.67-116,(III) RO,XXXIII/1,Warszawa 1969,s.19-68,

3. ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Un glossaire Arabe Kiptchak Retrovué,Ural Altaische Jahrbücher cilt:35, 1964,s.369-383.

Türkçeye çevirisi: Ç.Bedii İBRAHİMOĞLU, Yeni bulunmuş Arabça-Kıpçakça bir sözlük,Türk Kültürü Araştırmaları,yıl:1966-69,sayı:3-6,s.181-196

4. ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Das Pferd dem Arabisch Kipthakischen Glossar Ad-durrat al-mudia fi'l-lugat at-turkıya,Central Asiatic Journal,cilt:10,1965, s.333-338,

5. ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Material kolokwialny arabsko-kipczacki w slovnika "ad-durrat al mudia fi'l-lugat at-turkıya,

Rocznik Orientalisyczny,XXXI,1968,s.71-115, RO,XXXII,1968,s.19-61,

6.ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Novonaydennviy arabsko-kipchaskiy slovar iz gosudarstva Mamlyuko (The newly found Arabic-Kiptchak dictionary from Mamluk fêne, Narodui Azii Afriki,1964 (3),s.111-116.

KITABÜ'L-İDRAK Lİ LİSANİ'L-ETRAK

KİTABÜ'L-İDRAK Lİ LİSANİ'L-ETRAK

Türkçeyi,bilmeyenlere öğretmek maksadı ile yazılan ve türkçenin bilinen ilk grameri olan bu eser; EBU HAYYAN MUHAMMED B.YUSUF b.ALİ B.YUSUF B.HAYYAN AL-GIRNATİ AL-CAYYANİ AL-NAFZİ ASIR AL-DİN (1256-1345) tarafından yazılmıştır.

Ebu Hayyan;berberi asıllı bir arap dilcisi olup, Gırnata'da doğmuştur.Gırnata,Velez,Malaga ve Almeria'da nahiv ve hadis ilimlerini tahsil ettikten sonra kuzey Afrika ve Mısır'a seyahat etmiş,daha sonra da hacca gitmiştir.Hacdan dönüşte Kahire'ye uğramış ve orada Mansuriye medresesinde hadis dersi okutmuş,aynı zamanda İbn al-Nahhas'ın gramer derslerine devam etmiştir. Hocasının ölümünden sonra onun yerine geçen Ebu Hayyan, 1344 (745 h.) yılında Mısır'da ölmüştür.

Ebu Hayyan;dil konularından başka dini konularda da sayıları 65 i bulan eserler yazmıştır.Bu eserlerden ancak 19 tanesi bugüne kadar ulaşabilmiştir.

Türk diline karşı Mısır'da ilgi duyan Ebu Hayyan; Mısır sahasında türk dilinin kazandığı ehemmiyeti görünce,Türkçe bilmeyen araplara türkçeyi öğretmek maksadı ile,Türkçe ile bilhassa Mısır'da konuşulan Türk şiveleri üzerinde kitaplar yazmıştır.

Ebu Hayyan'ın Türk dili ile ilgili olarak yazdığı aşağıdaki dört eserden bize ancak ikisi ulaşabilmiştir.

1.Al-af'al fi lisani't-türk

2. Zahr al-müluk fi nahv't-türk,

3. Eldurretü'l-mudia fi'l-lügati't-türkiya,

4. Kitâbü'l-idrak li lisani'l-etrak.

Ebu Hayyan,EL-ETRAK'i yazmaktaki gayesini:"Türk dilinden büyük bir kısmını bugat,sarf ve nahiv cihetinden zaptetmek" olarak açıklamıştır.Hakikaten iyi bir dilci ve filolog olan Ebu HAYYAN,diğer arap dilcileri gibi,İskenderiye mektebi metoduna uyarak çağının Mısır Türkçesini,içine aldığı Oğuz Türkçesi malzemesi ile incelemeye koyulmuştur.Bu çalışmalarının neticesinde de Türkçenin hem gramerini hem de lügatini ortaya çıkarmaya muvaffak olmuştur.

EL-ETRAK,18 Aralık 1312 (20 Ramazan 712)de Kahire'de tamamlanmıştır.

Eserin,İstanbul kütüphanelerinde iki nüshası tesbit edilmiştir.Bunlardan birincisi VELİYÜDDİN EFENDİ KÜTÜPHANESİ'nde 2896 numarada kayıtlıdır.Bu nüsha 26x18 (yazı 18x11) hacminde olup asıl nüshadan 23 sene sonra 15 Şubat 1335 (735 h.) tarihinde ismi bilinmeyen bir kişi tarafından istinsah edilmiştir. 132 sahifedir.Zaman geçmesiyle bu nüshaya bazı ilaveler yapılmıştır.Bir tarafdan asıl müellifin harekeleri haricinde yenileri yanlış olarak ilave edildiği gibi,diğer tarafdan satır aralarıyla sayfa kenar boşlukları baştan başa kaynaşı ve mahiyeti henüz tesbit edilememiş,diğer bir Arap-türk lugat ve gramer

metniyle doldurulmuştur. Bundan dolayı da iki muhtelif metin birbiriyle karışmış ve eserin aslını diğerinden ayırmak çok zor olmuştur.

EL-ETRAK'in ikinci nüshası 4 Cemaziyü'l-evvel 805 (1402) yılında AHMED İBN-İ'Ş-ŞARİ adında bir zat tarafından LAZIKIYE şehrinde istinsah edilmiş olup, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin Halis Efendi Yazmaları arasında 6579 numarada kayıtyıdır. 194 varaktır. 21x15 (yazı 13x9) cm. hacmindedir. Bu nüsha istifadeye pek elverişli değildir. Bu nüshada göze çarpan basit hatalar, müstensihin Türkçeye ve Arapçaya tam manasıyla vakıf olmadığını ortaya koymaktadır. Bilhassa Türkçe kelimeler çok yanlış olarak harekelenmişlerdir.

EL-ETRAK, alfabe sırasına göre bir lügat ve gramer olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım, Kıpçakça-Arapça bir lügat (isim ve fiil) ikinci kısım ise Kıpçakça'nın ses ve şekil bilgisinin izahıdır. 60-70 kelime Kıpçakça, bir o kadarı da Türkmence olarak ayırt edilmiştir. Eserin lügat malzemesi çoktur, Yaklaşık 3500 kelimeyi kapsar.

EL-ETRAK, ilk önce İdadi Müdürü MUSTAFA BEY tarafından VELİYÜDDİN EFENDİ kütüphanesindeki nüshaya dayanılarak neşr edilmiştir. 1891 (1309h) yılında İstanbul İdadi müdürü Mustafa Bey tarafından neşredilen bu eser, arap harfleriyle olup tamamı 213 sahifedir. Neşrinin başına koyduğu Mukaddimede EL-ETRAK'in mühim bir eser

olduğunu,bunun neşredilmesini de kendi üzerine aldığını belirten Mustafa Bey,eseri neşrederken yalnızca izaha çok muhtaç kısımlar için sahife sonlarına kısa açıklamalar koymakla yetinmiştir.

Ancak,bu neşir eksiktir ve istifadeye pek elverişli değildir.

Daha sonra elde edilen İstanbul Üniversitesindeki nüsha üzerine eser tam olarak (lügat-gramer-indeks) AHMET CAFEROĞLU tarafından "Abu Hayyan,Kitab al-idrak li lisan al-atrak " adı altında Türkiyat Enstitüsü yayınları arasında 1931 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

Umumiyetle çok kullanılışlı olan bu neşirde,el yazmanın gramerle ilgili malzemesi Avrupa gramerlerinin sınıflarına göre işlenmiştir.Ayrıca neşrin sözlüğüne el yazmanın gramer kısmında bulunan kelime hazinesi girmemiş,yazmadaki haşiyeler de neşre dahil edilmemiştir.AHMET CAFEROĞLU,teknik güçlüklerden dolayı, el yazmasını tıpkı basımlarla değil,ancak kendi okuyuşuna göre vermiştir.Ayrıca,el yazmanın gramer kısmının Türkçeye tercüme edilişini de bir fazlalık olarak zikredebiliriz.Arap gramerlerinin tasnifine göre hazırlanmış olan bu gramer kısmının Türkçeye çevrilmesiyle elde edilen yarar sadece söz konusu olan kısmın Arapça nüshası yanında şimdi birdiğer nüshanın bulunmasıdır.

EL-ETRAK'in Veliyyüddin Efendi kütüphanesindeki

nüshanın haşiyesine bilinmeyen birisi tarafından ilave edilen küçük bir lügatçe,tetkik edilmeden VELİD İZBUDAK tarafından "AL-İDRAK HAŞİYESİ" adı altında 1936 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında neşredilmiştir. Tamamı 55 sahife olan bu eser 1359 lügat ihtiva etmekte olup bunların Kıpçak sahası ile ilgileri olmadığı gibi değerleri de azdır.Lügatlerin yanında varak numaralarıda verilmiş olup,lügatler latin alfabesine göre sıralanmıştır.

BİBLİYOĞRAFYA

1. BOUVAT,L,Notice bio-bibliographique (Revue hispanique X)

2. BOUVAT,L,Une grammaire turque du VIIIe siecle de l' Hégire:"La Pénétration dans la langue de Turcs " d'Abou Hayyân al-Gharnatı Actes du XIVe Congres İnternational des Orientalistes (Alger 1905),IIIe partie Langues musulmanes,Paris,1907,s.48 v.dd.

3. CAFEROĞLU,Dr.Ahmet,Kitab al-idrak li-lisan al-atrak,İstanbul,1931,Evkaf matbaası,XV-136-158 s.

Tanıtma ve tenkit:

a. BATTAL,Abdullah,Kitab al-idrak li-lisan al-atrak I,II,Azerbaycan Yurt Bilgisi,nisan-mayıs 1932, yıl:I,sayı:4-5,s.177-187;aynı mecmua haziran-temmuz 1932,sayı:6-7,yıl:I,s.233-246,

b. ABDULLAH OĞLU HASAN,Bir tenkit münasebetiyle, Azerbaycan Yurt Bilgisi,yıl:I,sayı:14,Şubat 1933,s.91-92

4. CAFEROĞLU,Ahmet,Türk Dili Tarihi II,İst,1974, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:1072, Edebiyat Fakültesi Basımevi,s.188-190.

5. İNAN,Abdülkadir,XIII-XV. yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve halis Türkçe,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,1953,s.58.

6. İslam Ansiklopedisi,Ebu Hayyan maddesi,cilt:4, s.30-32.

7. İZBUDAK,Veled,El-İdrakHaşiyesi,İstanbul,1936, Türk Dil Kurumu Yayınları,55s.

8. JOZEF,Thury,14.asır sonlarına kadar Türk Dili Yadigarları,türkçeye çev:Ragıb HULUSİ,Milli Tetebbular Mecmuası,IV, s.131-133

9. Kamusu'l-Alam,Ebu Hayyan maddesi,s.712.

10. KARAMANLIOĞLU-Ali Fehmi,Kıpçaklar ve Kıpçak Türklerine Dair,Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,cilt:XII, 1962,s.181-182.

11. KÖPRÜLÜ,M.Fuad,Türk Edebiyatı Tarihi,İstanbul, 1926,s.366 v.dd.

12. Al-salah al-kutbi,Favat,II,s.352-356.

13. Makkari, (nşr.Dozy v.b.) I,s.823-862.

14. Marquart,Jos,Kultur-u.sprachgestchtliche Analekten,II,Das Alter des bulgarischen Wandels des alttürkiscehn t-r (Ung.Jahrb.,IX,N.I,nisan 1929,s.80.

15. Mustafa Bey,Kitabü'l-idrak li-lisani'l-etrak, Istanbul 1309,Matbaa-i Amire,213s.

16. Osmanlıcadan Türkçeye Söz karşılıkları Tarama dergisi, İst, 1934, önsöz, s.64 v.d., nr:30.

17. Pritsak, OMELJAN, Mamluk-Kiptschakisch, Philologiae Turcicae Fundamenta I, Wiesbaden 1959, s.74.

18. WÜSTENFELD, Die Gesschichtsschreiber der araber, nr.409

EL-KAVANİNÜ'L-KÜLLİYE Lİ ZABTİ'L-

LÜGATİ'T-TÜRKİYE

EL-KAVANİNÜ'L-KÜLLİYE Lİ ZABTİ'L-LÜGATİT-TÜRKİYE

Pratik dil öğretimi gayesiyle, Arap filolojisi metodu üzerine yazılan lügatlerden birisidir. Bu mühim eserin müellifi bilinmemektedir. Kitabın ilk varağında eserin EBU HAYYAN'a ait olduğu kaydedilmişse de, bunun sonradan ilave edilmiş bir kayıt olduğu anlaşılmıştır. Çünkü Gırnatalı Ebu Hayyan (miladi 1344-hicri 745) tarihinde vefat etmiştir. Halbuki bu eserin 72. sahifesindeki bir ibarede eserin müellifinin Timur'un Şam istilası esnasında yani 15. asrın ilk senelerinde henüz hayatta olduğu belirtilmektedir.

Eserin tek nüshası İstanbul'da Şehid Ali Paşa kütüphanesinde 2659 numarada kayıtlıdır.

Eser sahifesinde 13 satır bulunan 169 sahifeden ibarettir, Eser, 17x12 (yazı 10x7) cm. hacmindedir.

Eser, yalnız gramer kısmını içine almakta olup lügat kısmı yoktur. Fiil bahsi diğer gramerlere nisbetle daha geniş tutulmuştur. Müellif, eserinin içerisine aldığı malzemeyi herhangi bir açıklamaya lüzum görmeden sadece "türki" olarak vasıflandırmıştır.

Eser, Fuad KÖPRÜLÜ'nün önsözü ile Kilisli Rıfat BİLGE tarafından, İstanbul Türkiyat Enstitüsü yayınları arasında 1928 yılında neşredilmiştir. Bu neşirde KÖPRÜLÜ'nün önsözünden sonra eserin telif sebebi, kitabın ismi ve mukaddime kısımları gelmektedir. Bu kısımları

kitabın üç kısma ayrıldığı bölümler takib etmektedir. Bu üç kısımdan birincisinde fiiller (6-25), ikincisinde isimler (25-68), üçüncü kısmında ise edatlar (68-73) anlatılmıştır. Hatime kısmında bir takım emr-i hazırlar sıralanmıştır. (73-78). Eserin en sonunda ise Türkçenin kolaylıkla nasıl öğrenilebileceğine dair görüşler vardır. (78). 82-83 sahifelerde fıhrist, 84-85. sahifelerde ise yanlışların doğruları ve unutulan kelimeler yer almaktadır. Neşirde iyi çıkmayan kelimelerin listesi ise 86-94. sahifeler arasında verilmiştir. Böylece neşir, 94 sahifeden ibarettir. Sahifelerin altında haşiyeler bulunmaktadır. Buralarda, büyük bir çoğunlukla yanlış yazılan kelimelerin doğruları, unutulan kelimeler ve naşirin eklediği kısımlar bulunmaktadır.

Bu neşirde, eserin sonunda geçen örneklerdeki fiillerin topluca veren kısım bulunmadığı gibi, örneklerdeki bazı harekeler de konulmamıştır.

Bu neşirden sonra S. TELEGDİ, bu neşre dayanarak eserin bazı gramer hususiyetlerini ve eserin fıhristini EINE TÜRKISCHE GRAMMATIK in Arabischen SPRACHE Aus dem xv. Jhdt başlığı ile Körösi Csoma Archivum da neşretmiştir. Bu neşir, geniş bir dilbilgisi ile küçük bir kelime listesinden meydana gelmektedir. Yaklaşık olarak 500 kelime ihtiva etmektedir.

Ayrıca Türkan AKSU, El-kavaninü'l-külliye li-zabti luğati't-türkiye üzerinde ses, imlâ ve fiil şekilleri

bakımındam araştırma isimli travayında bu eserin gramer özellikleri üzerinde bir inceleme yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. AKSU,Türkan,El-kavaninü'l-külliye li zabti lugati'türkiye üzerinde ses,imlâ ve fiil şekilleri bakımından araştırma,İstanbul19 ,Türkiyat Enstitüsü Travaylar kısmı no:8,

2. BİLGE,Rıfat,El-Kavaninü'l-külliye li-zabt el-lügat at-türkiye,İstanbul,1928,Türkiyat Enstitüsü yayınları,94s.

3. CAFEROĞLU,Ahmet,Türk Dili Tarihi II,İstanbul 1974,İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları no:1072, Edebiyat Fakültesi Basımevi,s.190-191,

4. İNAN,Abdülkadir,XII-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve "halis türkçe", TDAY,1953,s.59-60,

5. KARAMANLIOĞLU,A.Fehmi,Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesine dair,TürkDili ve Edebiyatı Dergisi,cilt:XII, 1962,s.183-184,

6. Pritsak,Omeljan,Mamluk-Kıpthakisch,Philologiae Turcicae Fundamenta I,Wiesbaden 1959,s.74

7. Osmanlıcadan Türkçeye Söz karşılıkları Tarama Dergisi,İstanbul 1934,s.83,

8. TELEGDİ,S,Eine Türkische Grammatik in Arabischen Sprache Aus dem XV.Jhdt,Körösi csoma Archivum, I,Ergänzungsband H.3,Budapest,1937,s.282-329.

KİTAB-I MECMUI TERCÜMAN-I TÜRKİ

VE ARABİ VE MOGOLİ VE FARİSİ

KİTAB-I MECMA^c^I TERCÜMAN-I TURKİ VE ARABİ VE MOGOLİ VE FARİSİ

Kıpçak Türkçesiyle yazılmış nadir eserlerden biridir,25 Ocak 1343 tarihinde Mısır'da yazılmıştır. Müellifi bilinmemektedir.

Eserin tek nüshası Leiden Akademisi kütüphanesinde bulunmaktadır.Bu nüshanın müstensihi Halil b. Muhammed b.Yusuf el-konavi adında Konya'lı bir Türktür. Eser,her sahifesinde 13 satır bulunan 76 varaktan meydana gelmektedir.Kısmen kırmızı kısmen de siyah mürekkeple yazılan eserin baş tarafındaki bir kayıttan anlaşıldığına göre,Kadı Mevlana Kemalü'd-din adında birisinin kütüphanesi için hazırlanmıştır.

Tercüman;kelime çeşitlerine göre hazırlanmış bir lügat- ramerdir.Yaklaşık olarak 2000 kelime ihtiva eder ve aşağıdaki bölümlerden meydana gelmiştir:

1.Kısa bir fonetik giriş ve isimlerin 26 bölümde verilmiş Arapça-kıpçakça alfabetik lügati (5-33),

2. Fiillerin Arapça-Kıpçakça alfabetik bir lügati (âsrin II,teklik şahsı şeklinde 33-44)

3. Kıpçakça fiil çekiminin oldukça yetersiz bir açıklaması (44-50),

4. Zamirler,isim çekimi,edatlar ve ekler (50-57)

Bu eser,Hollandalı müsteşriklerden Utreht Üniversitesi şark dilleri profüsörlüğünde bulunmuş olan MARTİN THEODOR HOUTSMA tarafından işlenmiş ve 1894 yı-

lında Leiden'de Ein Türkische-Arabisches Glossar adı altında neşredilmiştir.

HOUTSMA,Leiden yazmasını neşrettiği zaman, bu dil yadigarına göre avrupa gramerlerinin taksim ve ıstılahlarını nazarı dikkate alarak bir gramer taslağı vermiştir.Bu gramer taslağından sonra bahis konusu yadigardaki bütün kelimeleri ihtiva eden bir sözlük,daha sonda da Arap harfleriyle ve naşirin kendi okuyuşuyla eserin kendisi verilmiştir.

Bu neşir,metod bakımından en iyi sayılabilir. Zengin bir araştırma ürünü olup kendisinden her zaman faydalanılan bir eserdir.Bu neşre karşı yapılacak tek itiraz; kelimelerin latin alfabasine göre değil,daha az kullanılışlı olan Arap alfabesine göre verilmiş olmasıdır.

Tercüman,daha sonra Kazak bilginlerinden ABJAN KURIŞJANOV tarafından işlenerek 1970 yılında Alma-Ata'da Issledovanie po leksike Starokıpçakskogo pismennogo pamyatnika XIIIv.Tyursko-Arabskogo slovarya (13.yüzyıl eski yazılı kıpçak kaynaklarından Türk -arap sözlüğü üzerine araştırmalar) yayınlanmıştır.

Eserin biricik Leiden nüshası ile HOUTSMA yayınını gözden geçiren KURIŞJANOV,her iki kaynağı derin bir ilgi ile aramış,taramış ve bulduğu noksanları düzeltmiştir.HOUTSMA'nın ihmal ettiği bir takım

sözleri de eklemiştir.Bu suretle sözlük en iyi halini bulmuş sayılır.Bununla da yetinmeyen naşir,ayrıca Kıpçak Türkçesine ait yayınlanan diğer sözlüklere de baş vurmuştur.Her bir kelimenin yanına eski arap harfli imlasını da muhafaza ederek,okunuşlarla diğer sözlüklerle karşılaştırarak vermiştir.(Daha geniş bilgi için bkz.A.Caferoğlu,Türkiyat Mecmuası,XVII, s.272-274)

Tercüman'ın yazılış tarihinde hem HOUTSMA, hem de KURIŞJANOV 28 Ocak 1245 tarihini kabul etmekle hataya düşmüşlerdir.Barbara Flemning bu yanlışlığın farkına varmış ve yayınladığı <u>Ein Alter Irrtum Bei derchronologischen Einordung des Tarcuman turkı wa acami wa mugali</u>,Der Islam band:44,Berlin,1968 "Tercüman'ın kronolojik sıralamasında eski bir hata" adlı makalesinde Tercüman'ın yazılış tarihin 28 Ocak 1245 değil,25 Ocak 1343 olduğunu isbat etmeye çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. CAFEROĞLU,Ahmet,Türk Dili Tarihi II, İstanbul,1974,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no:1072,Edebiyat Fakültesi Basımevi,s.190

2. FLEMNİNG,Barbara ,Ein Alter Irrtum Bei der chronologischen Einordung des Tarcuman turkı wa acami wa mugali,Der Islam band:44,1968,s.226-229

3. HOUTSMA,Martın Theodor,Ein Türkische-Arabisches Glossar,Leiden,1894,

4. İNAN,Abdülkadir,XIII-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve "Halis Türkçe" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,1953,s.57,

5. JOZEF,Thury,14.asır sonlarına kadar Türk Dili yadigarları,Türkçeye çeviren:Rağıb Hulusi, Millî Tetebbular Mecmuası,V,s.131-133.

6. KARAMANLIOĞLU-A Fehmi,Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesine dair,Türk dili ve Edebiyatı Dergisi,1962 cilt:XII,s.181.

7. KURIŞJANOV,Abjan,Issledovanie po leksike Starokıpçakskogo pismennogo pamyatnika XIIIv.Tyursko Arabskogo slovarya,Alma Aata,1970.

Tanıtma ve tenkit:

CAFEROĞLU,Ahmet,Türkiyat XVII,s.272-274.

8. Osmanlıcadan Türkçeye Söz karşılıkları tarama dergisi,İstanbul,1934,s.65-66,

9. Pritsak,Omeljan,Mamluk-Kiptschakisch,Philologiae Turcicae Fundamenta I,Wiesbaden 1959,s.74.

ETTUHFETÜ'Z-ZEKİYYE Fİ'L-LUĞAT

ET-TÜRKİYE

ET-TUHFETÜ'Z-ZEKİYYE Fİ'L-LÜGATİ'T-TÜRKİYYE

Türk dilini öğretmek için yazılan gramer kitaplarından olan bu eserin müellifi bilinmemektedir. Ancak eserin son sahifesinin kenarında yazılı olan Arapça ibarede MUHAMMED BİN ZEYNÜ'D-DİNİ'L-MEMUFİ ismi geçmektedir. Bu eseri tarayan Amasya'lı HÜSEYİN HÜSAMETTİN BEY, bu ibareden hareket ederek müellifin bu zat olduğunu ileri sürmüştür. (bk. Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları Tarama dergisi, s. 73-74). Ancak bu ibare metne dahil olmadığı için yukadıdaki ismin müellifin adı mı yoksa kitabın bir sahibinin zeyli mi olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Eserin tek nüshası Bayezid Camii içindeki VELİYYÜD-DİN Efendi kütüphanesinde 3092 numarada kayıtlıdır. Bu eserin yazılış tarihi de bilinmemektedir. Ancak yazmadaki bir kayıttan anlaşıldığına göre eser herhalde 1425 (829 h.) yılından önce yazılmıştır. Eserin yazması, 26x17.5 cm hacminde olup her sahifesinde 13 satır bulunan 91 varaktan ibarettir. Her satırda nesih yazısı ile yazılmış yedi kelime vardır. Arapça kelimeler siyah, Türkçe kelimeler ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bütün kelimelerde şeddeden başka bir işaret çok az olarak kullanılmıştır. Eldeki nüshanın başından ve sonundan bir eksiğiyyoktur. Yalnız 79a ve 79b ile numaralanan sahifeler arasında bir kaç sahifenin eksik olduğu sezilmektedir.

Eser;gramer ve lügat olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir.78 sahife (39 varak) kadar tutan Arapça-Kıpçakça alfabetik lügatde arapça kelimeler alfabe sırasına göre tertiplenmiş ve karşılarına Türkçeleri verilmiştir.(39a-91a) varakları arasını kaplayan ikinci kısım ise,gramer şekillerine göre tanzim edilen bir lügat ihtiva etmektedir.Eserin müellifi, ebced harflerinin sırası ile dizmiştir.Her harfte önce isimler daha sonra da fiiller getirilmiştir. Eserde 3000 e yakın Türkçe kelime vardır.Bunlardan 977 si basit,96 sı bileşik fiil kökleridir.

Bu eserden ilk defa Fuat KÖPRÜLÜ bahsetmiştir. (Körösi Csoma Archivum,I,s.3,15 Haziran 1922) Fakat esaslı ve teferruatlı tanıtmasını Ananiasz ZAJACZKOWSKI yapmıştır.(Estratto degli Annali der R.İstituto Superiore Orientale di Napoli,Novve,serie I,Roma 1940) T.Halası KUN,bu eserin tıpkı basımını 1942 yılında Budapeşte'de neşretmiştir.(T.Halası KUN,La Langue des Kiptchak,d'apres un manuscrit arabe d'Istanboul, PartieII.Reproduction phototypique Budapest 1942) Daha sonra Besim ATALAY,bu eseri bugünkü Türkçeye çevirmiş ve 1945 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında neşretmiştir.Bu yayın;giriş-tercüme-dizin kısmı ile eserde yapılan yanlışları düzeltme kısımlarından ibarettir.Eserin sonuna metnin tıpkı basımı da ilave edilmiştir.

Bu yayınlar üzerine T.Halası KUN ile Besim ATALAY arasında sürtışma çıkmış,her iki naşir de birbirlerini itham eden yazıları Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde yayınlamışlardır.(c.5, 1947,s.1-37;c.6,1948,s.87-126;c.6,1949,s.415-465)

Hikmet TURHAN DAĞLIOĞLU, Şemseddin Sami,hayatı ve eserleri isimli kitabında Şemseddin SAMİ'nin de bu eseri tercüme ettiğini ileri sürmektedir.

BİBLİYOĞRAFYA

1. ATALAY,Besim,Et-Tuhfetü'z-zekiyye,Türk Dil Kurumu yayınları,İstanbul,1945,XXXII-296 s. ve metnin tıpkı basımı,

2. CAFEROĞLU,Ahmet,Türk Dili Tarihi II,İstanbul, 1974,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1072,Edebiyat Fakültesi Basımevi,s.191,

3. DAĞLIOĞLU,Hikmet Turhan,Şemseddin Sami,Hayatı ve Eserleri,İst,1934,

4. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi:

cilt:5/1,1947,s.1-37,cilt:6/1-2,1948,s.87-126,cilt:7/1,1949,s.415-465.

5. KARAMANLIOĞLU,Ali Fehmi,Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesine Dair,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,cilt:XII,1962,s.182,

6. KÖPRÜLÜ,Fuat,Körösi Csoma Archivum,cilt:I, s.3,15 Haziran 1922.

7. KUN,T.Halası,Körösi Csoma Archivum,cilt:III, 1940,s. 77-83,

8. KUN,T.Halası,La Langue des Kiptchak,d'apres un manuscrit arabe d'Istanboul,Partie II.Repruduction, phototypique,Budapest 1942,

9. Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama dergisi,İst,1934,s.73-74,

10. ZAJACZKOWSKI,Ananıasz,Estratto degli Annali der R.Istıtuto superiore Orientale di Napoli Novue serie I,Roma,1940.

KİTABÜ'L-FIKH

KİTABÜ'L-FIKH

Arapça bir eserden yapılmış satır altı tercümesidir. Dini temizliğin, duanın, sadakanın ve orucun şartlarını kapsamaktadır. Eserin bir bölümü de ilmin meziyetleri hakkındadır.

Eserin mütercimінin adı ve tercümenin yapıldığı yer ile tercümenin yapıldığı tarih bilinmemektedir.

Eserin tek yazma nüshası Ayasofya kütüphanesi (Süleymaniye kütüphanesi) nde 1360 numarada kayıtlıdır.

Eserde, türkçe kelimeler Arapçalarının altına kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Türkçe metin tamamen harekelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

1. KUN, T. Halası, Die Mamaluk-kipthakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stanbul, Körösi Csoma Archivum, III, 1940, s. 77-83,

2. ECKMANN, Janos, Die Mamluk-Kipthakischen Literatur, Philologiae Turcicae Fundamenta II, Wiesbaden, 1965, s. 302,

3. Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi, İst, 1934, s. 100

KİTAB Fİ'L-FIKH Bİ'L-LİSANİ'T-TÜRK

KİTAB Fİ'L-FIKH Bİ'L-LİSANİ'T-TÜRK

Oldukça geniş bir fetva kolleksiyonudur.İsmi bilinmeyen bir mütercim veya kolleksiyoncu tarafından toplanmış olup 1421 yılında SULTAN TATAR'ın hazinesinde bulunmuştur.

Kitabın tek nüshası İstanbul Millet Kütüphanesinin FEYZULLAH Efendi kısmında 1046 numarada kayıtlıdır.18x20 cm ebadındadır,429 varaktan meydana gelen kitab;açık vişne rengi bir deri cilt ile kaplanmıştır.

Eser aşağıdaki bölümlerden meydana gelmiştir:

1. Dava kitabı (1-117 v)
2. Vakıf (118-187 v)
3. Cinayet kitabı (188-234v)
4. Şahitliğin şartları (223-234 v)
5. Şahitlikten kaçma meselesi (234-275 v)
6. Hırsızlık davaları (276-310v)
7. Büyük hırsızlık,eşkiyalık davaları (311b-318v)
8. Muhtelif davalar (319-325)
9. Vakıf (325b-347v)
10. Çocuk bölümü (347-365a)
11. Mal davaları (365-416v)
12. Kadılık ve mahkeme muameleleri (416-429v)

Eserin bazı yerlerinde çeşitli meselelerin halli için hadis'lere müracaat edilmiş,bu hadislerin tercümeleri altlarına yazılmıştır.

Eser yabancı dilden tercüme yoluyla geldiği için cümleler bozuktur.Yalnız,kitabın tamamını tercüme

olarak kabul edemeyiz.Zira,müellif zaman zaman kendi fikirlerini de ilave etmiştir.

Eser,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde mezuniyet tezi olarak işlenmiştir.KİTAB Fİ'L-FIKH Bİ'L-LİSANİ'T-TÜRK ÜZERİNDE BİR DİL TETKİKİ adlı mezuniyet tezinde Birgül ÇELİK,tezini metin-gramer ve indeks bahislerine ayırarak işlemiş,baş tarafa da bibliyografya ve önsöz eklemiştir.Metin kısmı 91 sahife tutan tezin gramer kısmında imlâ,ses bilgisi ve şekil bilgisi hususiyetleri ele alınmıştır.En sonda ise 286 sayfa tutan indeks kısmı bulunmaktadır.

Ayrıca Şükran ERDEM <u>Kitabün fi'l-fıkh bi'l-lisani't-türk üzerinde bir dil incelemesi</u> adlı bir mezuniyet tezi hazırlayarak,eserin dil hususiyetleri üzerinde durmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

1. ÇELİK,Birgül,Kitab fi'l-fıkh bi'l-lisani't-türki üzerinde bir dil tetkiki,Mezuniyet tezi, İstanbul,1961,552 s,Türkiyat Enstitüsü Tezler kısmı no:559,

2. ECKMANN,Janos,Die Mamluk-Kipthakischen Literatur,Philologiae Turcicae Fundamenta II, Wiesbaden 1965,s.301-302,

3. ERDEM,Şükran,Kitabün fi'l-fıkh bi'l-lisani'türki üzerinde bir dil incelemesi,Mezuniyet tezi,

İstanbul,1973,Türkiyat Enstitüsü Tezler kısmı,no:1463,

4.İNAN,Abdülkadir,XIII-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve "Halis Türkçe", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,1953,s.69,

5. İNAN,Abdülkadir,Karışık Lehçelerle Yazılan Eserler,(XV-XVI.yüzyıllar) Türk Dili,V/53,Ankara 1956, s.272-275,

6. KUN,T.Halası,Die Mamaluk-kipthakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stanbul, Körösi Csoma Archivum III,1940,s.80.

İRŞADE'L-MÜLUK VE'S-SELATİN

İRŞADE'L-MÜLUK VE'S-SELATİN

İslam kanununun ilmi olan fıkha,memlükler çok ilgi göstermişlerdir.Fıkıh kitaplarından yapılan tercümeler bunun ap açık bir delilidir.Bu tercümelerden birisi de İrşade'l-müluk ve's-selatin adlı Arapçadan tercüme edilen fıkıh kitabıdır.

Eserin arapçasının müellifi bilinmemektedir. Eseri Kıpçak türkçesine BERKE B.BURAKOZ B.KANDUD B. OKJ KIFÇAKİ adında Kıpçak Türklerinden bir fakih tercüme etmiştir.Berke'nin hayatı ve sanatı hakkında Fuad KÖPRÜLÜ,Türk Edebiyatı Tarihi (İstanbul,1926) adlı kitabının 371-372. sahifelerinde şu bilgileri vermektedir:...Yukarıda bahs ettiğimiz Hüsrev ü Şirin nüshasını 785 tarihinde istinsah eden bu zat,o eserin sonuna ilave ettiği 51 beyitlik bir tercümede kendi tercüme-i hali hakkında bir az malumat verdiğinden, bu sayede hem hayatı hem de şairliği hakkında bir fikir edinebiliriz.Bu izahata göre,Berke Fakih,Emir Altun Boga'nın maiyyetinde imiş.Yine onun maiyyetinde olarak kafirlerden mü'minlerin intikamını almak için gaza niyetiyle İskenderiye'ye gelmiş,bu gazanın Kıbrıslılara karşı yapılmış olduğu,o devrin tarihi ve vukuatına nazaran derhal anlaşılıyor.Berke,Hüsrev ü Şirin manzumesini orada,yine kendisiyle beraber gelen arkadaşı KUTLU KOCA namına ve onun teşvikiyle istinsah etmiştir.Hatta Berke Fakih diye bütün Mısır'da maruf

olduğunu söylemekle beraber,fakihlere rağbet kalmadığını,hürmet gösterilmediğini,zamanını kah tok, kah aç sefaletle geçirdiğini acı acı anlatıyor. Berke Fakih bu manzumesini mesnevi tarzıyla ve Kutadgu Bilik vezniyle yazmak istemişse de,şiire kabiliyeti ve nazm kavaidiyle ünsiyeti olmadığından, beytlerin kısm-ı azamı na-mevzun bir halde kalmıştır. Lisanı Altun ordu""daki Kıpçak eserlerinden tamamıyla farksız ve muahhar Türkmen tesiratından azade olduğundan,memleketinden yaşlı iken çıktığı tahmin edilebilir.Edebi kabiliyeti ve nazm kaideleri hakkındaki vukufu bu kadar aşağı olan bu adamı,hatta şair addetmek bile doğru bir şey değildir.İşte bu nokta-i nazardan BERKE FAKİH'in niçin zamanından şikayet ettiği kendi kendine anlaşılıyor."

Eser,Saltanat emiri <u>al-canab al-ali al-maulawi al-amiri al-kabiri al-maliki al-zahiri al-mahdumi as-sayfi Bacman</u>'ın emri üzerine İskenderiyye'de 1387 (h.789) tarihinde tercüme edilmiştir.

Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Ayasofya kütüphanesinde 1016 numarada kayıtlıdır.Kahve rengi bir deri ile kaplı olan bu nüsha;498 varaktır.Metin, arapça satırların altında bulunan Türkçe tercümelerden meydana gelmektedir.Arapça metin siyah,Türkçe metin ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır.Arapça metin harekeli olup,türkçe kısımda çok seyrek olarak hareke

kullanılmıştır.Metnin her sahifesinde nesih hattı ile yazılmış 16 satır bulunmaktadır ki,bunların sekiz tanesi arapça,diğer sekizi ise Türkçe tercümeleridir.

Eser,dini konuların en ufak teferruatlarına kadar işlendiği 92 fasıldan meydana gelmektedir.

Bu önemli dil yadigarı üzerinde gerektiği gibi bir çalışma yapılmamıştır.İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde mezuniyet tezi olarak işlenmiştir.Bu tezlerden birincisi Nadire SALTUK tarafından hazırlanan <u>Berke Fakih'in İrşadu'l-mülûk ve's-selatın adlı eseri üzerinde bir gramer incelemesi</u> adını taşımaktadır.Bu tezde önsöz ve giriş kısmını bir tarafa bırakırsak metin-gramer ve indeks bölümlerinden meydana gelmektedir.Tez,III-170 sahifedir.Diğer tezler ise <u>Berke Fakih,İrşadü'l-mülûk ve's-selatın</u> adını taşımakta olup,Fikret ÜNAL, Celal ÖZTÜRK,Selahaddin OKTAY,Ali ERAYDIN,Osman YENİLMEZ tarafından yapılmışlardır.Bu tezlerde sadece metin ve bu metinlerin indeksi verilmiştir.

Berke Fakih'in Kutb'un HUSREV Ü ŞİRİN adlı eserini istinsah ederken sonuna eklediği mesnevi tarzındaki manzume,A.İNAN'a göre Mısır'da yazılan ilk kıpçak metnidir.(bk.A.İnan,XII-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve "Halis Türkçe",TDAY (Belleten,1953)

Bu makale Abdülkadir İNAN tarafından yukarıdaki makalede verilmiştir.Ayrıca Necmeddin HACIEMİNOĞLU, Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri,İst,1968 adlı doktora tezinin metin kısmında bu manzumeyi yayınlamıştır.

Memlük-kıpçak dil yadigarlarının üzerinde çalışmakla şöhrete kavuşan Ananiasz ZAJACZKOWSKİ de bu munzumeyi Zabytek jezykowy ze Zlotej Ordy "Husrav u Şirin " Qutba,Rocznik Orientalistyczny,XIX,1954. yayınlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Bağdadlı İsmail Paşa,Keşfü'z-zünun zeyli, cilt:1,1945,s.63,

2. Eckmann,Janos,Die Mamluk-Kipthakish Literature,PhTF,II,Wiesbaden,1965,s.301,

3. ERAYDIN,Ali,İrşade'l-mülük ve's-selatin (Varak:350-400),Metin-İndeks,Mezuniyet tezi,İst,1975, VI-100-41-461-29 s.Türkiyat Enstitüsü Tezler kısmı 1643,

4. Esmaü'l-müellifin,c.1,s.231,

5. HACIEMİNOĞLU,Necmeddin,Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri,İst,1968,Edebiyat Fakültesi basımevi,

6. İNAN, Abdülkadir,XIV-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve "Halis türkçe", TDAY (Belleten) 1953,s.58 vd.

7. OKTAY,Selahaddin,İrşade'l-müluk ve's-selatin

(varak 300-350),metin-indeks,Mezuniyettezi,İst,1974, V-100-14 s.Türkiyat Enstitüsü Tezler kısmı no:1638,

8. Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları Tarama dergisi,İstanbul,1934,s,97,

9.ÖZTÜRK,Celal, Berke Fakih,İrşade'l-müluk ve's-selatin 100-22,metin-indeks,mezuniyet tezi,İst. 1974,Türkiyat Enstitüsü Tezler Kısmı no:1507,

10. SALTUK,Nadire,Berke Fakih'in İrşade'l-müluk ve's-selatin adılı eseri üzerinde bir graher incelemesi, Mezuniyet tezi,İstanbul,1965,III-170 s,Türkiyat Enstitüsü tesler kısmı,no:663,

11. ÜNAL,Fikret,Berke Fakih İrşade'l-müluk ve's-selatin (1-100) metin-indeks,Mezuniyet Tezi,İstanbul, 1974,Türkiyat Enstitüsü Tezler kısmı,no:1488,

12. YENİLMEZ,Osman,Berke Fakih,İrşadü'l-müluk ve's-selatın (450-475),Metin-indeks,Mezuniyet tezi, İstanbul,1975-76,Türkiyat Enstitüsü Tezler kısmı 1732,

13. FAZILOV, E.I., Zapisi no Polyah Rukopisi Hosrov i Şirin",Narodi Azii i Afrikiii,2, Moskau,1972,1,s.53-155,

Türkçeye tercüme:Nazif HOCA,Kutb'un Hüsrev ü Şirin yazmasında bulunan kayıtlar,Türk Dili ve Edebiyatı dergisi,cilt:XXI,31Aralık 1973,s.89-98

14. ZAJACZKOWSKİ,Ananiasz,Zabytek jezykowy ze Zlotej Ordy,Husrav u Şirin Qutba,Rocznik Orientalistyczny,XIX,1954.

[illegible] MUKADDİMAT EBU'L-LEYSİ'S-

SEMERKANDİ

[illegible] MUKADDİMAT-I EBU'L-LEYSİ'S-SEMERKANDİ

Arapçadan yapılan bir satır altı tercümesi olup beş dini vecibe (ibadet-temizlik-oruç-hac+zekat) hakkında kısa açıklamalar ihtiva eder.

Kitabın Arapçasının yazarı Ebu'l-leys,hanefi mezhebinden büyük bir din adamı ve fıkıhçısıdır.983 veya daha sonraki yıllarda vefat etmiştir.

Eserin mütercimi ve tercüme tarihi bilinmemektedir.Bu eser,KANSU GAVRİ için tercüme edilmiş olup, metnin sonuna konulan yazıdan anlaşıldığına göre eldeki nüsha Memluk [illegible] BİN [illegible] tarafından kopye edilmiştir.

Eserin nüshası İstanbul Ayasofya kütüphanesinde 1451 numarada kayıtlıdır.47 sahifedir.26x35.5 cm hacmindedir.Güzel bir yazıyla yazılmış olup,tamamıyla harekelenmiştir.Her sahifede altı satır bulunmaktadır. Her arapça satırın altında Türkçe tercümesi bulunmaktadır.Kırmızı mürekkepli nesih hattıyla yazılan bu metinde türkçe karşılıklar arapça kelimelerin altına, onların tercümeleri ve yorumları olarak konulmuştur. Böylece Türkçe cümleler Arapça sentaksın içine sıkıştırılmıştır.Bu sebepten dolayı Türkçe cümleler anlaşılabilir nitelikte değillerdir.

Bu eseri,Ananıasz ZAJACZKOWSKİ,Le traite arabe Mukaddima d.Abou-l-lait as-Samarkandi en version mamelouk-kiptchak,adı altında 1962 yılında Varşova'da neşretmiştir.Neşir 108 sahifeden ibarettir.

Bu neşrin giriş kısmında el yazmasının bazı özellikleri naşir tarafından anlatılmış,daha sonra da teferruatlı ve esaslı bir dil analizi yapılarak Arapça ifadeler Türkçeye olduğu gibi verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra el yazmasının faksimilesi verilmiştir.

Eser,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde mezuniyet tezi olarak işlenmiştir.Saim SAKAOĞLU,Ebu'l-leys Semerkandi'nin Kitabü'l-mukaddimeti fi's?salat adlı eseri üzerinde bir gramer denemesi adlı tezinde içindekiler önsöz ve bibliyografya kısımlarını takiben eserin metnini vermiş,kitabın tavsifini yaparak gramer kısmına geçmiştir.Bu kısımda metnin imlâ özellikleri ve şekil bilgisi hususiyetleri ele alınmıştır.Tezin üçüncü bölümünü indeks teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

1. ECKMANN,Janos,Die Mamluk-Kipthakische Literatup,Philologae Turcicae Fundamenta,Wiesbaden, 1965,s.301,

2. Karamanlıoğlu,Ali Fehmi,Ananiasz Zajaczkowski,Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,c.19,1971,s.1-34,

3. KUN,T.Halası,Die Mamaluk-Kipthakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stanbul,Körösi Csoma Archivum III,1940,s.80

4. SAKAOĞLU,Saim,Ebu'l-leys Semerkandi'nin Kitabü'l-mukaddimeti fi's-salat adlı eseri üzerinde

bir gramer denemesi,Mezuniyet tezi,İstanbul,1964-65, Türkiyat Enstitüsü Tezler kısmı no:659,

5. ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Le tzaite arabe Mukaddima d.Abou-l-lait as-samarkandu en version mamelouk-kiptchäk,Warszäwa,Zaklad Orientalistyki, Polskiej Akademii Nauk,1962,108s.

Tanıtma ve tenkit:

a. Janos Eckmann,Der Islam,Band:40,1965, s.266-268.

b. Karl H.Menges,Central Asiatic Journal, cilt:10,1965,s.137-138,

6. ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Mamalucko kipczacki prektad arabskiego trattatu Mukaddime Abou-l-lait as-samarkandi (Ms.İst,Ayasofya 1451),Rocznik Orientalistyczny,XXIII/1,1959,s.73-79 (kısaca dil analizi, sözlük,arap ve latin harfleriyle yazılmış metin)

TÜRKÇE TERCÜMELİ FIKIHDAN BİR KİTAB

TÜRKÇE TERCÜMELİ FIKIHDAN BİR KİTAB

Konya Yusufağa kütüphanesinde eski kayıt nosu 5059 olup,yeni kayıt nosu 5409 olan bu eserin baş tarafı eksiktir.Kitabın aslı arapçadır.Tercüme olan bu eserde arapça yazılar siyah mürekkeple yazılmış olup bunların tercümeleri olan türkçe yazılam altlarına kırmızı mürekkeplerle yazılmıştır.Kitap nesih hattı ile yazılmıştır.Bu hat,müellifin hattı da olabilir. Kitabın ölçüleri 25.5x18,20x17 dür.Eser 293 varak,586 sahifedir.Her sahifede sekiz satır vardır.Meşin bir cilt ile kaplı olan eserde türkçe kelimeler ünlüleriyle yazılmış olup ayrıca da harekelenmiştir.

Bu eseri inceleyen Ali Fehmi KARAMANLIOĞLU, eserin üzerine kıpçak türkçesine ait olduğunu belirten bir not yazmıştır.

BAYTARAT AL-VAZIH

BAYTARAT AL-VAZIH

Baytarat isimli arapça bir kitaptan,TOLU BEG'in arzusu ile yapılan bir tercüme kitabıdır.Bu eser, hastalıkları ayrı ayrı vasıflandırmak için kural ortaya koyması,onların ilaçlari için pratik nasihatlar verilmesi ve baytarlığa ait değişik ilaç-hastalık ve tecrübeler anlatması ile İSLAM tıbbına ait eserlerin ender bulunanlarından biridir.Arapçadan tercüme oluşu onun Arapça-türkçe sözlük sistemini karıştırarak onları birleştirmekisteyenlere bir kaynak eseri teşkil etmektedir.

Baytarat'ın tercüme tarihi ve mütercimi bilinmemektedir.

Baytarat'ın iki nüshası bilinmektedir.Bunlardan birincisi İstanbul Topkapı Sarayı Revan Köşkü kütüphanesinde 1695 numara ile kayıtlıdır.27.5x18 hacminde olup,67 varaktan mürekkeptir.Her sayfada nesihle yazılmış 25 satır vardır.Baytarat'ın ikinci nüshası ise Paris Bibliotheque Nationale'dedir.(E.BLOCHET,Catalogue des manuscrits turcs,c.1,Paris 1932,s.249).

Baytarat al-vazıh,aşağıdaki bölümlerden meydana gelmiştir:

1.Bölüm:Giriş,

2.Bölüm:Binicilerin görevleri,

3.Bölüm:At seçilirken dikkat edilecek hususlar,

4.Bölüm:Atların asıl karekterleri,

5.Bölüm:Atların istenilen ve istenilmeyen karekterleri,

6.Bölüm:Atların fiziki karekterlerinde bulunan yetenek ve davranışları nasıl belirleyeceğimizi,

7.Bölüm:Damızlık at ve onların kısraklarının fizikî özellikleri arasındaki farklılıklar,

8.Bölüm:Kısraklar ve özellikle onların taylarına ait ek bilgi,

9.Bölüm:Atların çürüklüklerini ve onların sabit kusurlarını,

10.Bölüm:Atları rahatsız eden hastalıklar ve onların tedavilerini anlatmaktadır.

Baytaratdaki 109 hastalık teriminden 90 tanesi arapça,geriye kalan sadece 19 tanesi de Türkçe ve Farsçadır.İki arapça terim türkçe karşılıklarıyla verilmiştir.Böylece Türkçeterimlerin sayısı 21 e yükselmektedir.

Bu eser ilim alemine ilk defa Saadet ÇAĞATAY tarafından EIN OSTTÜRKİSCHE HANDSCHRİFT:BAYTARATÜ'L-VAZIH tebliğinde tanıtılmış ve 24b Münih Şarkiyatçılar kongresinde okunmuştur.

BİBLİYOĞRAFYA

1. BLOCHET,E,Catalogue des manuscrit turcs, c.l.Paris,193[illegible],s.249,

2. BODROGLİGETİ,A,The medical terminology in the Kitab Baytarat al-vazıh a föurteenth century

Mamluk-Kıpçak treatre on veterinary medicine (Veteriner ilmi üzerine 14.asırda Memlük-Kıpçak bilimsel araştırması olan Kitab Baytarat Vazıh'da tıbba ait bilgiler),Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,cilt XXI, 31 Aralık 1973,s.115-125,

3. ÇAĞATAY,Saadet,Ein osttürkische Handschrift Baytaratu'l-vazıh,in akten des Vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten Kongresses München 24, August,September,1959,s.602-604,

4. ECKMANN,Janos,Die Mamluk-Kipthakischen Literature,Philologiae Turcicae Fundamenta II,Wiesbaden 1965,s.302,

5. KARATAY,F.Edhem,Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu,Topkapı Sarayı Müzesi yayınları,no:11,cilt:1,İstanbul,1962,no:182,

6. KUN,T.Halası,Die Mamaluk-Kipthakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stanbul,Körösi Csoma Archivum III,1940,s.79.

KİTAB Fİ İLM'N-NÜŞŞAB

KİTAB Fİ İLMİ'N-NÜŞŞAB

Arapçadan tercüme edilen okçuluk kitaplarından biridir. Eser, Sultan Mâlikü'd-din Zahir BERKUK'un kölesi olan TOLU BEG'in arzusu ile yazılmıştır. Kimin tarafından tercüme edildiği bilinmeyen eserin XIV. asırda Mısır'da tercüme edildiği anlaşılmaktadır.

Eserin iki nüshası vardır. Bunlardan birincisi Bayezid Umumi kütüphanesinin Veliyyüddin Efendi kısmında 3176 numarada kayıtlıdır. Müstensihi Hüseyn b. Ahmed el-erzurumi'dir. Halifeler zamanınıda yazılmış baytarlık ve at bakımı ile alakalı bir eser (Kitabü'l-hayl) ve Kitabü'l-baytarat isimli Arapça bir eserle bir arada bulunmaktadır. Eser, renkli bir cilt içindedir ve 105 varaktır. 21x15 cm ebadında olan eser muntazaman harekelenmiştir.

Eserin ikinci nüshası Paris Bibliotheque Nationale'de (Mss. Turcs. Suplement 179) da bulunmakta olup bu nüsha daha ziyade İstanbul'daki nüshanın Osmanlıcalaştırılmış şeklidir.

Eser, bir giriş kısmı ile aşağıda sıralayacağımız beş bölümden oluşmaktadır:

1. Bölüm: İlk okçu kimdir?,

2. Bölüm: Okçuluğun ilk ustaları,

3. Bölüm: Okçuluğun temel esasları,

4. Bölüm: Ayakta ve oturarak ok atma,

5. Bölüm: Ok atmaktaki hatalar

Eserin İstanbulnüshası,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde mezuniyet tezi olarak işlenmiştir.Aysel ALTINAY, Kitab fi ilmü'n-nüşşab dil araştırmaları isimli mezuniyet tezinde,önsözde bu eser hakkında bilgi vermiş, eserin nüshaları tavsif edilmiş ve daha sonra da eserin metni verilmiştir.Daha sonra eserin grameri yapılmış ve indeks kısmı eklenmiştir.

Eserin Paris nüshasını ise Ananiasz Zajaczkowski, Mamelucko-turecko wersja arabskiego traktatu o luczictwie,XIV.w.(mss.Bibliotheque Nationale,Suppl 179) adı altında Rocznik Orientalistyczny dergisinde neşretmiştir. Bu neşirde,yazmada geçen bazı karekteristik kelimelerin söz dizimi,metnin titiz bir transkripsiyonu ve güzel bir fotokopi verilmiştir.Fakat metinde olup ta söz diziminde gösterilmeyen kelimeler ve bazı tertip hataları vardır.Umumiyetle metin çok güzel,okunaklı olduğu halde,bazı sahifelerin son satırlarında yıpranma vardır ve bu yüzden okunması güç olan kelimelere rastlanılmaktadır.Fotokopi,bu eserde gayet güzel ve net çıkmıştır.Söz dizimine metinde rastlanılan bazı nadir ve güzel kelimelerd de geçirilmiştir.(S.Çağatay, DTCFD,C.15:1-3,1957,330)

BİBLİYOGRAFYA

1. ALTINAY,Aysel,Kitab fi ilm'n-nüşşab dil araştırmaları,Mezuniyet tezi,İstanbul,1960-61,127s,4°

Türkiyat Enstitüsü tezler kısmı,no:552,

2. ECKMANN,Janos,Die Mamluk-Kipthakischen Literature,Philologae Turcicae Fundamenta II,Wiesbaden 1965,s.303-304,

3. İNAN,Abdülkadir,XII-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri ve "halis Türkçe" TDAYB,1953,s.66-67,

4. KARAMANLIOĞLU,Ali Fehmi,Ananıasz Zajaczkowski,Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,cilt:XIX,1971 s.1-34,

5. KUN,T Halası,Die Mamaluk-Kipthakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stanbul,Körösi Csoma Archivum III,1940,s.79,

6. Osmanlıcadan Türkçeye Söz karşılıkları Tarama dergisi,İstanbul,1934,s.97,

7. RİTTER,H,Der İslam,XVIII,1929,s.136,

8. ZAJACZKO SKİ,Ananıasz,Mamelucko-turecka werzja arabskiego traktatu o lucznictwie XIV.w.(mss. Bibliotheque Nationale,Suppl.179,Rocznik Orientalistyczny,C.20,s.139-261,

Tanıtma ve tenkit:

a. Saadet Çağatay,DTCFD,C.15:1-3,1957,330,

b. O.Pritsak,Ural Altaische Jahrbücher, C.29,1957,141,nr:91

9. ZAJACZKOWSKİ,Ananıasz,Mamelucko wersja arabskiego traktatu a tucznictwie z XIVw.-Une version

mamelokue du traité arabe sur le a L'arc XIV.e (Mss. Turcs de la Bibliotheque Nationale,Suppl 179), Sprawozdania Polskiej Akademii Um,Bd.II,1950,s.664-669

KİTAB Fİ RİYAZATİ'L-HAYL

KİTAB Fİ RİYAZATİ'L-HAYL

At kullanma ilmine dair küçük bir eserdir. Farsçadan tercüme edilmiştir. Mütercimin ismi belli değildir. Ayrıca eserin tercüme yeri ve tercüme tarihi de bilinmemektedir.

Eser iki bölümden teşekkül etmektedir: diğerine göre uzun olan birinci bölümde, atların özelliklerinden bahsedilir ve at hastalıklarının kısa tasvirleri ile onların tedavi metodları anlatılır. İkinci ve daha kısa olan bölümde ise at terbiyesi hakkında bilgi verilir.

Eserin iki nüshasının varlığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi Bayezid Umumi Kütüphanesinin Veliyyüddin Efendi kısmında 3176 numarada kayıtlıdır. Müstensihi HÜSEYİN B. AHMED EL-ERZURUMİ'dir. 21x15 cm hacminde olan bu eser Hulasa isimli kitapla beraber bulunmaktadır. İkinci nüsha ise Paris Bibliotheque Nationale'dedir. Bu nüsha da Hulasa ile birlikte bulunmaktadır.

Eser üzerinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde mezuniyet tezi olarak iki çalışma yapılmıştır. Birincisi, Yusuf ÇOTUKSÖKEN tarafından yapılan "KİTAB Fİ RİYAZATİ'L-HAYL adlı mezuniyet tezidir. Bu tez iki kısımdan meydana gelmektedir: birinci bölümde transkripsiyonlu metin ile eser hakkında bilgi verilmekte, ikinci bölümde ise

indeks yer almaktadır.

İkinci tez ise KİTAB Fİ RİYAZATİ'L-HAYL'ın Gramer Hususiyetlir adını taşımakta olup Kurtuluş ÖZTOPÇU tarafından yapılmıştır.Tezde,imlâ ve ses hususiyetleri verildiği gibi kelime teşkiline de yer verilmektedir.Ayrıca şekil ve cümle hususiyetlerine de temas edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1. ÇOTUKSÖKEN,Yusuf,Kitab fi rıyazatı'l-hayl, Mezuniyet tezi,İstanbul,1970,IV-116 s,no:969,

2. ECKMANN,Janos,Die Mamluk-Kipthakischen Literatur,Philologiae Turcicae Fundamenta II,Wiesbaden, 1965,s.302-303,

3. KUN,T.Halası,Die Mamaluk-kipthakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stanbul,Körösi Csoma Archivum III,1940,s.80,

4. RİTTER,H,Der İslam XVIII,1929.

5. Osmanlıcadan Türkçeye Söz karşılıkları Tarama dergisi,İstanbul,1934,s.97,

6. ÖZTOPÇU,Kurtuluş,KİTAB Fİ RİYAZATİ'L-HAYL'ın Gramer hususiyetleri,Mezuniyet tezi,İstanbul,1970-71, 47 s,Türkiyat Enstitüsü Tezler no:1080

MÜNYETÜ'LGUZAT

MÜNYETÜ'L-GUZAT

Biniciliğe ve atıcılığı dair olan bu kitap,halife EL-MU'TADİD BİLLAH (753/1352-765/1362)'ın ahır emiri MUHAMMED B. YAKUB B. ALİ HAZZAM adında bir zatın EL-FÜRUSİYYE Fİ REMY EL-CİHAR adlı eserinin üçüncü bölümünün tercümesidir.Tercüme,hasekiler hası TİMUR BEY'in isteğiyle yapılmıştır.Eseri tercüme eden ve tercümenin yapıldığı tarih bilinmemektedir.

1446 yılında EMİR BOGA ES-SEYFİ adına istinsah edilen bir nüshası İstansul Topkapı Sarayı III.Ahmek kütüphanesinde 3468 numarada kayıtlıdır.26.5x17.5 cm. hacminde 115 varaktır.Her sahifede;harekeli nesihle yazılmış 9 satır bulunmaktadır.

Kitap,her birinin içinde bir teknik bulunan altı bölümden meydana gelmektedir:

1. Ata binmek,
2. Süngü kullanmak,
3. Kılıç kullanmak
4. Kalkan kullanmak,
5. Ok atmak
6. Top vurmak.

Topkapı sarayındaki nüshada dört ve beşinci kısımlar eksiktir.

Münyetü'l-guzat,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde mezuniyet tezi olarak işlenmiştir.Yurdagül OYMAN,Münyetü'l-guzat Üzerine Bir Dil Tetkiki adlı tezinde metinle birlikte gramer ve indeks de vermiş ayrıca bunların başına bir de önsöz eklemiştir

BİBLİYOGRAFYA

1. ECKMANN,Janos,Die Mamluk-Kipthakischen Literatur,Philologiae Turcicae Fundamenta, Wiesbaden, 1965,s.304,

2. İNAN,Abdülkadir,XII-XV.yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve "Halis Türkçe" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,1953,s.67,

3. KARATAY,F,Edhem,Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu,Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları,nO:11,İstanbul,1964,s.619,no:1912,

4. KUN,T,Halası,Die Mamaluk-Kipthakischen Literatur Sprachstudien und die Handschriften in Istanbul,Körösi Csoma Archivum III,1940,s.79,

5. OYMAN,Yurdagül,Güngetü'l-Guzat Üzerinde Bir Dil Tetkiki,Mezuniyet Tezi,İstanbul,1959,48-280s, Türkiyat Enstitüsü Tezler Kısmı no:520,

6. RİTTER,H,Der Islam XVIII (1929) s.125,

7. RİTTER,H,Türkiyat Mecmuası IV (1934),s.45.

GÜLİSTAN TERCÜMESİ

(KİTAB GÜLİSTAN Bİ'T-TÜRKİ)

GÜLİSTAN TERCÜMESİ

(KİTÂB GÜLİSTAN Bİ'T-TÜRKÎ)

Büyük İran edibi Sadi'nin meşhur Gülistan adlı eserinin Türkçeye bilinen ilk tercümesi olan bu eser, kelime haznesi ve gramer özellikleri ile çok önemlidir.

Eserin mütercimi SEYF,Saray'lıdır.Her halde doğum yerinde eğitimini tamamladıktan sonra Mısır'a gitmiştir.Hayatı hakkında fazlaca bir şey bilmediğimiz Seyf-i Sarayî'nin bu tercümeden başka eseri olup olmadığını da bilemiyoruz.Celayirli Ahmed'in 795-1393 yılında Mısır'a gelişinde sağ olan SEYF-İ SARAYİ, belki XV.yüzyılını ilk çeyreğinde ya(?)da biraz daha sonra ölmüştür.Feridun Nafiz UZLUK,neşrettiği tıpkı basımın önsözünde;Seyf-i Sarayi'nin Gülistan Tercümesi'nden tesbit ettiği 87 beytinden hareket ederek onun daha başka eserleri olabileceğini söylemiştir.

"On dördüncü asrın sonunda yetişen ve Gülistan'ı tercüme ettikten başka ayrıca bir çok şiirler de yazan Seyf-i Sarayî,bu devrin ve bu sahanın belki en şayan-ı dikkat bir siması olarak gösterilebilir.739 Şevvalinde ikmal edilmiş olan GÜLİSTAN tercümesi o kadar temiz ve selis bir lisanla yazılmıştır ki,mütercimin edebi kudreti cidden her türlü itirazın fevkindedir.14.asırda Kıpçak lehçesinde edebi nesre bundan daha güzel bir numune bulunamaz...İşte Seyf-i Sarayî eserlerinden anlaşılacağı üzere,klasik farisî edebiyatının bütün

inceliklerine layıkıyla vakıf olan ve nazmın "kaside gazel-mesnevi-rubai" gibi pek muhtelif şekillerine aynı kuvvetle tasarruf edebilen kuvvetli bir sanatkardır. Farisî edebiyyatından başka sair türk lehçelerinin ve bilhassa "Kıpçakça" nın edebî mahsullerine de etrafıyla vakıf olduğu, onlara söylediği bir takım nazirelerden anlaşılıyor... HAREZMÎ'nin gazeline nazire olarak İskenderiyye emiri namına küçük bir kaside söylemiştir ki, mecazlarının zenginliği, lisanının güzelliği, nazmının selaseti itibariyle mesela BERKE gibi muasırlarının basit ve kıymetsiz eserleriyle mukayese edilemez. Eserlerinde tamamen bedii bir gaye takib eden Seyf-i Sarayî, şairler vasfındaki küçük bir mesnevisinde, kendisini "cihan ariflerinin hâk-pây'ı, cümle şairlerin kemteri, ve güzellerin daima müşterisi olarak mütevaziane bir şekilde tasvir etmekle beraber, bir takım muasırları hakkında bazı zımnı hücümlarda bulunmaktabaşkalarının eserlerini kendine mal edenlerden, helva yerine şalgam çöpü yiyenlerden, elfaza bakıp manayı veya manaya ehemmiyet verip elfazı ihmal edenlerden bahs etmektedir. Şair belki de bu sözlerle BERKE FAKİH ve emsali adamları kasd etmektedir. Her halde yalnız Mısır sahasında değil, umumiyetle 14. asır Kıpçak şairleri arasında Seyf-i Sarayî'ye pek mümtaz bir yer ayırmak mecburiyetindeyiz. Bu sırada edebi lisan olmak üzere, Türkçenin uzun zamandan beri işlenmiş

klasik acem edebiyatı nüfuzuyla epeyce ihtilat etmiş olması,onun muvaffakiyetinde şüphesiz mühim bir amil olmuştur.Lakin bu,hiçbir suretle,Seyf-i Sarayî'nin kıymet-i sanatkâranesini tenkis edecek bir şey değildir".(Fuat KÖPRÜLÜ,Türk Edebiyatı Tarihi,İstanbul, 1926,s.372-373)

Seyf-i Sarayî,Gülistan tercümesini BATHAS BEY'in isteği üzerine yapılmış ve (1 Şevval 793-1 Eylül 1391 Cuma) tarihinde tamamlanmıştır.

Tercümenin tek nüshası Hollanda'nın Leiden Akademisi kütüphanesinde 1553 numarada kayıtlı bulunmaktadır.(R.P.Dozy,Catalogue Codium Orientalium I,s.355) Kitabın asıl tercüme kısmı(355) sahife tutmaktadır ki, bu hacim belki de farsça Gülistan'ın hacmini geçer.

A.Battal TAYMAS,Seyfi SARAYİ'nin Gülistan Tercümesini gözden geçiriş (TDAYB,1955,s.73-98) adlı makalesinde Gülistan Tercümesinin niteliklerinden bahsederken şöyle demektedir:"...Seyf Sarayî,bu tercümesinde Gülistan'ın aslına pek bağlı kalmıştır denilemez.Şöyle ki,Sadi'nin eserindeki mensur hikayetlerin tercümesi bir dereceye kadar uygun ise de,çeşitli adlar taşıyan manzum parçaların tercümelerinde mütercimin son derece kayıtsız,serbest-geniş davranmıştır.Bunlardan birçokları türkçeye büsbütün çevrilmeden bırakılmıştır.Mütercime göre bunların toptan adı da ŞİİR dir.Öyle görünüyor ki,mütercim

Sarayî,Gülistan'ın manzum parçalarını nazm ile çevirmeye kalkışmış ise de,bu işin hakkından pek gelemeyip yapabildiğikadar yapmış ve diş geçiremediklerini ise atlayıp geçmiştir.Eğer kendisinden sonra gelen birtakım mütercimler gibi manzum parçaları da nesir biçiminde anlatsaydı belki de bu derece darda kalmazdı.Gerçekte mütefekkir ve bilgin hakim bir şairin şiirlerini, özünü ve sanatını kavramak suretiyle,başka bir dile nazmen çevirmek değme yiğitin başarabileceği bir hüner değildir...Bilindiği üzere Gülistan'ın sonlarına doğru yani sohbet edeblerinden bahseden son sekizinci babında mensur şeyler gittikçe azalmakta ve kısalmakta;buna karşılık,çeşitli adlar taşıyan manzum parçalar çoğalmakta ve sıklaşmaktadır.Kitabın başından beri görülen bu gibi parçaların tercümesine ehemmiyet vermeyen ve çokluk baştan savma tercümelerle yetinen mütercim buralara gelince büsbütün bocalamakta ve sık sık atlamalara baş vurmaktadır". Battal TAYMAS,yukarıdaki sözlerinden sonra,mütercimin yapmış olduğu (19 tane) yanlışlığa ve mütercimin arada bir coşarak kendini şiir ve hayal sahrasına koyuverdiğini,hem selefi Şeyh Sadi'yi,hem de kendisinin sadece bir mütercim olduğunu unutarak Gülistan'daki Sadi yerine kendisinin geçtiğini söylemek suretiyle yapmış olduğu tuhaflıklara işaret etmektedir.

Gülistan Tercümesi 1954 yılında Prof.Dr.Feridun Nafiz UZLUK'un himmetiyle Türk Tarih Kurumu basımevinde fotokopi olarak basılmış ve Türk Dil Kurumu yayınları arasında neşredilmiştir.XVIII-372 sahife olan yayının başında Prof.Dr.Feridun Nafiz UZLUK'un önsözü bulunmaktadır.Bu önsözde UZLUK,Sadi hakkında bilgi verdikten sonra Gülistan tercümesi ve mütercimi hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Bu neşirde,fotoğraflar net olarak basılmamış, sahifeler de baskı sırasında karıştırılmış olduğundan itinalı bir yayın olmaktan uzaktır.

Eserin muhteviyatı ve dili üzerinde durarak ilk defa geniş ölçüde bir araştırma meydana getiren A.Battal TAYMAS'dır.Seyf SARAYİ'nin Gülistan Tercümesini gözden geçiriş,TDAYB,1955,s.73-98).Bu çalışma, tercümenin aslı ile karşılaştırılması bakımından önemlidir.Daha sonra E.N.NEcib bu eser üzerinde çalışarak Arhaizmy v leksike tyurkojazycnogo pamyatnike XIV veka "Gulıstan" Seyfa Sarayı,Kratkije soobschija 83,s.80-95) isimli makaleyi yayınlamıştır.

Daha sonra Macar şarkiyatçılarından A.Bodrogligeti bu eser üzerinde bir kaç makale yazmış ve bunları Macar İlimler Akademisi dergisi "Acta Orientalia'da yayınlamıştır.

Ali Fehmi KARAMANLIOĞLU,Gülistan Tercümesi üzerinde doçetlik çalışması yapmış ve 1967 yılında tamamlayıp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine

teslim etmiştir. GÜLİSTAN TERCÜMESİ (KİTAB GÜLİSTAN Bİ'T-TÜRKİ) adını taşıyan bu çalışma basılmamış olup, teksir halindedir. Önsöz-bibliyografya-eser ve dili-metin-notlar ve dizin kısımlarından meydana gelen çalışma XIX-196-453 sahifedir. Önsüzde Kıpçak Türkçesi ve Gülistan Tercümesi hakkında bilgi veren Karamanlıoğlu, eser ve dili kısmında Gülistanın aslından ve Kıpçakça'nın özelliklerinden bahsetmiştir. Bu kısımda eserin kelime hazinesi ele alınmış ve tercümede yabancı kelimelerin çokluğuna dikkat çekilmiştir. Metnin transkripsiyonu yapılırken yazılmayan harflerin altına nokta konulmuştur.

Ali Fehmi KARAMANLIOĞLU, bu çalışmasından yararlanarak dil özellikleri hakkında bir makale yazmıştır. (Seyf-i Sarayi'nin Gülistan Tercümesinin dil hususiyetleri, Türkiyat, XV, 1968, İst. 1969, s. 75-126)

Daha evvelce Gülistan tercümesi hakkında makaleler yazarak bunları Macar İlimler Akademisi dergisi Acta Orientalia'da yayınlayan Macar şarkiyatçısı A. BODRAGLİGETİ, bu eseri yayınlamıştır. A four-teenth Century Turkic Translation of Sadi's Gulistan Sayfı Sarayı Gulistan bi't-türki, Akademiai Kiado, Budapest, 1969, 450 s. Bu yayını "Seyf-i Sarayi'nin Gülistan tercümesinin yayımı üzerine (Türkiyat c. XVII, s. 251-261) adlı makalesinde tenkit eden A. Fehmi Karamanlıoğlu, aynı eser üzerinde iki çalışmanın bir talihsizlik eseri

olduğunu söyleyerek üzüntülerini belirtmiş,daha sonra da Macar şarkiyatçısının,kendi çalışmasını görmediğini belirtmiş ve BODRAGLİGETİ yayınından tesbit edebildiği yanlışları sıralamış ve bu yayının aceleye getirildiğini ileri sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

1. BATTAL,A.Taymas,Seyf Sarayi'nin Gülistan Tercümesini gözden geçiriş,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten,1955),Ankara,1955,s.73-98,

2. BODROGLIGETİ,A,Glosses on Sayf-i Sarayi's Gülistan bi-t-türki,Acta Onient,Hung,XIV,Budapest,1962, s.207-218,

3. BODROGLİGETİ,A,Notes on the Turkish Literature at the Mameluke Court,Acta Orient,Hung,XIV, Budapest 1962,s.273-282,

4. BODROGLİGETİ,A,A Turkish folk Song from Golden Horde,Acta Orient,Hung XV,Budapest,1962,s.23-30,

5. BODROGLİGETİ,A,A collection of Turkish Poems from the 14 th Century,Acta Orient,Hung XVI, Budapest 1963,s.245-311,

6. BODROGLİGETİ,A,A four teenth Century Turkic Translation of Sadi's Gulistan Sayf-ı Sarayı Gulistan bi't-türki,Akademiai Kiado,Budapest,1969,450 s.

7. CAFEROĞLU,Ahmet,Türk Dili Tarihi II,İstanbul,1974,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 1072,Edebiyat Fakültesi Basımevi

8. ECKMANN,Janos,The Memluk-Kiptchak Literature, Central Asiatic Journal,VIII,1963,s.304-319,

9. ECKMANN,Janos,Memlük Kıpçaklaşmasının Oğuzcalaşmasına dair,Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Bellten 1964),Ankara 1965,s.35-41,

10. KARAMANLIOĞLU,Ali Fehmi,Kıpçak Türkçesi Üzerine bir Gramer denemesi,İstanbul, 1958,Türkiyat Enstitüse tezler kısmı no:513,

11. KARAMANLIOĞLU,Ali Fehmi,Gülistan Tercümesi, Kitab Gülistan bi't-türki,İstanbul,1967,XIX,196,453s.,

12, KARAMANLIOĞLU-Ali Fehmi,Seyf-i Sarayi'nin Gülistan tercümesinin dil hususiyetleri,Türkiyat,XV, 1968,İstanbul,1969,s.75-126,

13. KARAMANLIOĞLU,Ali Fehmi,Seyf-i Sarayi'nin Gülistan Tercümesinin yayımı üzerine,Türkiyat,c.XVII, s.251-261,

14. KÖPRÜLÜ (ZADE),Mehmed Fuad,Türk Edebiyatı Tarihi,İstanbul,1926,s.372-373,

15. KUN,T.Halası,Die Mameluk-Kipthakischen Sprachstudien und die Handschrifüen in Stanbul, Körösi Csoma Archivum III,1,Budapest 1940,

16. NADZİB,E.N,Arhaizmy v leksike tyurkojazycnogo pamyatnika XIV veka "Gulıstan Sayfa Sarayı Kratkije soobscnija 83,s.80-95,

17. Pritsak,Omeljan,Das Kipthakische,Mamluk-Kipthakisch,PhTF,Wiesbaden 1959,s.74-87,

18. Seyfi Sarayi, Gülistan Tercümesi, Prof.Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un ön sözü ile birlikte, Ankara, 1954, Türk Dil Kurumu yayınları,

19. JOZEF, Thury, Török nyelvemlékek a XIV. szazad végéig, Budapest 1903,

Türkçeye cevirisi: Ragıb Hulusi ÖZDEM, On dördüncü asır sonlarına kadar Türk Dili Yadigarları, Milli Tetebbular Mecmuası, II, 4, İstanbul, 1331 (1915)

20. TOGAN, Ahmed Zeki Velidi, Harezmde yazılan Eski Türkçe Eserler, Türkiyat Mecmuası II, İstanbul, 1928, s.315-345.

KAVAİD-I LİSAN-I TÜRK

KİTAB-I BEYLİK

KİTAB-I KASAİDÜ'L-MEKKE VE'L-MEDİNE VE'L-KUDÜS

KAVAİD-İ LİSAN-I TÜRK

Abu Hayyan'ın hocası olup, kendisinden faydalandığı bir kaç defa zikredilen, aslen Divrik'li olup Salur kabilesine mensup FAHREDDİN MUHAMMED İBN. MUSTAFA'nın henüz ortada olmayan bu eseri, adından da anlaşılacağı üzere, bu çağın (15.asır) gramer kitabı olmuştur. Yazıldığı saha Kıpçak ilinin Mısır bölgesi olsa gerek. (Ahmet CAFEROĞLU, Türk Dili Tarihi II, İstanbul 1974, s.193)

KİTAB-I BEYLİK

Devrin filolojik kaidelerine uyan bu eserde, Mısır sahası Türkçesine ait bir çok bilginin bulunduğuna şüphe yoktur. (Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi II, İstanbul, 1974, s.193). Bu eser de henüz elimize geçmemiştir.

KİTAB-I KASAİDÜ'L-MEKKE VE'L-MEDİNE VE'L-KUDÜS

Bu eser Çerkes Kölemenlerinden onuncusu olan Melikü'z-zahir Ebu Said Mehmed Çakmak zamanında hicri 849 yılında Kudüs'te yazılmıştır. Kitabın müellifi Mehmed Yemeni adında bir zattır. Kitab, kıpçak türkçesi ile yazılmış ve o vaktin imlasına göre "hareke-i harfiyye denilen sesli harfler hemen hiç kullanılmamıştır. Bundan dahi anlaşıldığına göre o devirde Kölemenlerin hakim olduğu yerlerde Türkçe dahi mukim imiş. Kitabın aslı Bursa tüccarlarından Hüseyin KOCABAŞ elindedir. (Besim Atalay, Eş-şuzurü'z-zehebiyye önsözü, 1944, s.3)

YAZILIŞ (İMLA) ÖZELLİKLERİ

YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ

1. İnceleme konusu yaptığımız bu eser;Uygur,Arap ve Fars imlâlarının izlerini taşımaktadır.

Metnimizde ünsüzler için kullanılan işaretler sayı bakımından,Arap alfabesine ilâve edilen Farsça harfleri de içine almaktadır.Ayrıca,bunlara ilâveten (ڤ) işaretiyle gösterilen bir (w) sesi de metnimizde mevcuttur.

Türkçedeki sekiz ünlü,metnimizde de mevcudiyetini sürdürmektedir.Metnimizin yazısına esas olan Arap imlâsında bu ünlüler (ا ، و ، ی) harfleriyle karşılanmıştır.Bu sebeple,Türkçe kelimelerin ünlülerinin tesbitinde bazı hallerde güçlük çekilmekte hatta bazı kelimelerin okunuşunda kesin bir yargıya varmak çok kere güç olmaktadır.

Yazılış (imlâ) özellikleri adını verdiğimiz bu bölümde;ünlülerin,ünsüzlerin ve eklerin yazılışları ile metinde kullanılan işaretler (esre-ötre-üstün-med-şedde-cezm) ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

ÜNLÜLERİN YAZILIŞLARI

2.Metnimizde büyük bir çoğunlukla ünlüler (ا ، و ، ی) harfleri ile yazılmıştır.Ancak,bazen bunlar hareke ile gösterilmiş,seyrek olarak da hiç yazılmamışlardır.

BÜTÜN ÜNLÜLERİN YAZILDIĞI ÖRNEKLER

3. Metnimizde ünlülerin büyük bir çoğunlukla (ى و ا) harfleri ile yazıldığını belirttik.(§ 2) Aşağıdaki örnekler, bize, bu hususta fikir verebilecek niteliktedir.

bolmaġandan	بولماغان دان	28b/4
bolmaḳlıḳını	بولماق ليقى نى	8b/5
bolmaḳlıḳḳa	بولماق ليق قا	4a/5
buyurmaġan	بويورماغان	29b/8
ikisiniñ	ايكى سينينك	21a/6
ḳaytarmaḳnı	قايتيارماق نى	20b/8
ḳılmaḳlıḳḳa	قيلماق ليق قا	2b/5
ḳullarnıñ	قول لار نينك	22a/8
ḳutuldılar	قوتولدى لار	40b/2
oġrılık	اوغرى ليق	29b/5
oḳınmaḳına	اوقينماقينا	39b/6
ögmeklik	اوكماك ليك	1b/2
özgelerden	اوزكا لاردان	49a/7
sözlemekden	سوزلاماكدان	2a/8
sözlemekke	سوزلاماك كا	2a/7
taġıldılar	تاغيلدى لار	35b/6
tanındırdı	تانينديردى	41b/3
tiriglerniñ	تيريك لارنينك	37a/7
yazuḳlarġa	يازوق لار غا	25b/5

a ünlüsünün yazılışı

4. a ünlüsü metnimizde;elif (ا),üstünlü elif (اَ), medli elif (آ) ve üstün (َ) işareti ile yazılmıştır. Bu ünlüyü yazmak için herhangi bir işaretin kullanılmadığı da tebbit edilmiştir.

a. Ön seste a ünlüsünün yazılışı:

aa. elif (ا) ile:

ağır	اغير	40b/2	alur	الور	37a/7
anlar	انلار	1b/4	arıġ	اريغ	3a/5
atadan	اتادان	3a/6	atlıġ	اتليغ	19a/8
ayaḳ	اياق	33b/7			

ab. Üstünlü elif (اَ) ile:

Aşağıdaki örneklerde a ünlüsü,üstünlü elif (اَ) ile karşılanmıştır.

açmasdan	اَجماسدان	46a/6
aḳsursa	اَقسورسا	21b/7
aņar	اَنكار	32a/6,32b/1,37a/2,38b/2, 39a/5,43a/2,45a/3
anı	اَنى	32a/5,32a/8,39b/1
anıņ	اَنينك	12b/4
artında	اَرتيندا	28b/1,32b/5
atı	اَتى	1b/1
atsa	اَتسا	16b/2
attadı	اَتادى	42a/8
ayıtayım	اَيتايم	19a/3
ayıtdım	اَيتديم	22b/2

ayıtmak ایَتماق 50b/3

ayıtsa ایتسا 10b/3,10b/7,11a/5

ac. Medli elif (آ) ile:

Ön sette a ünlüsü,şu örneklerde medli elif (آ) ile yazılmıştır.

ant آنت 7b/1,7b/2,7b/3,7b/4

at آت 2b/1,23b/1,25b/7,29b/2,50b/2

atı آتی 15b/6

atlarnı آتلارنی 23a/7

atı آطی 21a/4

atına آطینا 21a/3

ay آی 35b/3 ayı آیی 19b/3

aydan آیدان 11b/3 aynı آینی 45a/6,45b/1

aynıng آینینك 45a/7

b. İç seste a ünlüsünün yazılışı:

İç seste a ünlüsü;elif (ا) harfi ve üstün (َ) işareti ile yazılmıştır

ba. Elif (ا) ile:

andağ انداغ 46b/4 bakğıl باقغیل 26a/6

bar بار 4b/3 kabak قباق 16b/3

kaçan قجان 32b/3 yalang یالانك 33b/8

yarlıkağan یرلیقاغان 1b/1

yazuk یازوق 30a/4

bb. Üstün (َ) ile:

Şu örneklerde a ünlüsü üstün (َ) işareti ile karşılanmıştır.

bakṣa	بَقسا	45b/1
çatmaḳ	جَتماق	15b/5
ḳapsanmış	قَبسانمیش	37b/5
ḳarşu	قَرشو	32a/6,32a/7
tapğay	تَبغای	32a/6,32a/7,32a/8
yaratır	يَراتير	10b/7
yaratmaḳdan	يَراتماق دان	49b/8
yarmaḳ	يَرماق	16b/4

Metnimizde, a ünlüsünün iç seste ye(ی) ile yazıldığı şu örnekte tesbit edilmiştir:

yağlananğ يغلى نينك 28a/3

c. Son seste a ünlüsünün yazılışı:

ca. Elif (ا) ile:

ana	انا	41a/5	ata	اتا	38a/4
barça	برجا	5a/8	ḳara	قرا	37a/3
ḳayda	قايدا	4b/3	songra	سونكرا	1b/5

cb. Üstünlü elif (اَ) ile:

a ünlüsü son seste şu iki örnekte üstünlü elifle yazılmıştır:

ayıtmasa ايتماسَا 16b/1

ḳılsa قلسَا 9a/7

cc. İki gözlü he (ه) ile:

(aḳça) kelimesinin son sesindeki a ünlüsü iki gözlü he (ه) ile yazılmıştır:

aḳça اقجه 19b/4,20a/6

e ünlüsünün yazılışı

5. Metnimizde e ünlüsü çoğunlukla elif (ا) harfi ile yazılmış,bazen de üstünlü elif (اَ) ve üstün (َ) işareti ile yazılmıştır.Bu ünlüyü karşılamak için her hangi bir işaretin kullanılmadığı da tesbit edilmiştir.

a. Ön seste e ünlüsünün yazılışı:

e ünlüsü ön seste büyük bir çoğunlukla elif (ا) le yazılmıştır.

edgü	اذكو	28b/3	elig	اليك	36a/5
etük	اتوك	33b/4	eyle	ايله	9b/2

e ünlüsünün ön seste üstünlü elif (اَ) le yazıldığı şu örneklerde tesbit edilmiştir:

eyle آيله 12a/2,12a/5,23a/6,33a/6,34a/6

eyle آيلا 10a/1

b. İç seste e ünlüsünün yazılışı:

ba. Elif (ا) ile:

birlegey	بيرلاكاى	3a/5	kerek	كراك	7b/6
kiçer	كيجار	12a/6	körër	كورار	28a/6
sözlemekden	سوزلامادان	2a/8			

bb. İşaretsiz olarak:

degül	دكول	4a/4	men	من	2a/5
sizer	سيزر	9a/2	Teñri	تنكرى	1b/1
yeñil	ينكيل	13a/3			

bc. Üstün (َ) ile:

e ünlüsü şu örneklerde üstün (َ) işareti ile yazılmıştır.

men	مَن	2a/2,26b/2	sewdi	سَفدى	32a/1
sevrü	سَورو	38b/6	yeñgil	يَنكيل	19a/3

b. Son seste e ünlüsünün yazılışı:

e ünlüsü son seste büyük bir çoğunlukla elif (ا) ile yazılmıştır

birle	بيرلا	1b/1	eyle	ايلا	10a/1
kiçe	كيجا	45a/7	ne	نا	34a/7
niçe	نيجا	29a/4	öze	اوزا	1b/4
özge	اوزكا	33b/6	tigme	تكما	11b/8

Son seste e ünlüsü(eyle) kelimesinde ikigözlü he (ه) ile yazılmıştır.

eyle ايله 7b/6,27b/6

e ünlüsünü karşılamak için şu örneklerde üstünlü elif yazılmıştır.

iyesine ايياسينَا 37b/4

mertebesine مرتبه سينَا 45b/8

nebīge نبى كا 10b/4

ı ve i ünlülerinin yazılışı

6. i ve ı ünlüleri metnimizde büyük bir çoğunlukla elif ye (اى) ve ye (ى) ile yazılmıştır.Seyrek olarak da bu ünlüler esre (ِ) ve esreli ye (يِ) ile gösterilmiştir.Bu ünlüleri yazmak için her hangi bir işaretin kullanılmadığı da tesbit edilmiştir.

a.Ön seste ı ve i ünlülerinin yazılışı:

i ve ü ünlüleri ön seste çoğunlukla elif ye (اى) ile yazılmıştır.

ıdıng	ايديناك	38a/2	ıyalım	ايالم	38a/3
içinde	ايجندا	2a/1	ikin	ايكين	18b/7
ili	ايلى	17b/5	irdi	ايردى	10b/2
iş	ايش	14a/6			
izledi	ايزلادى	2a/2			

i ünlüsü aşağıdaki örneklerde elif (ا) le karşılanmıştır:

imdi	امدى	38b/1,40a/5
irişmegi	اوشماكى	39b/2
irse	ارسا	22b/2
işitmegim	اشتماكيم	16a/7

Ön seste i ünlüsü şu iki örnekte esreli elif (إ) ile yazılmıştır.

imdi	إمدى	11a/4	inişi	إنشى	41a/1

b. İç seste i ve ı ünlülerinin yazılışı

ba. ye (ى) ile

anıng	انيناك	2a/1	arıg	اريغ	1b/5
biş	بيش	11b/2	çakır	جقير	10b/2
kim	كيم	1b/2	karış	قاريش	47b/5
kirmes	كيرماس	4b/2	kızdan	قيزدان	3a/6
til	تيل	6a/1	yırtuk	يرتوق	18b/4

bb. İşaretsiz:

çıkargay	جقارغاى	41b/5			
kiçdi	كجدى	8b/5	kılsun	قلسون	2a/1
kıskarak	قسقاراق	2a/4	tigme	تكما	10b/7
tıydı	تيدى	28a/2			

bc. Sadece bir çıkıntı ile yazılışı:

birgen	بركان	2b/5	kılındı	قلندى	18a/3
yir	ير	1b/5	yitkey	يتكاى	13b/4

bd. Esre ile (ـِ)

ı ve i ünlüleri şu örneklerde iç seste esre işareti ile karşılanmışlardır.

ayıtsa	ايتسا	10a/2	çıkmadı	جقمادى	39a/3
kısmadı	قِسمادى	49b/8	kitding	كِتدنك	21a/2

c. Son seste ı ve i ünlülerinin yazılışı:

ca. ye (ى) ile:

altı	التى	35b/3	iki	ايكى	11b/4
imdi	امدى	45a/6	kaysı	قايسى	19b/4
kişi	كيشى	17b/1	ni	نى	7a/8
takı	تقى	1b/3	Tengri	تنكرى	1b/1
yahşı	يخشى	21a/8	yokarı	يوقارى	16a/1

cb. İki noktalı ye (ي) ile:

anı	اني	6a/5	bolmadı	بلمادي	43b/3
endāmını	اندامينى	7a/4	ikisi	ايكى سى	31a/5
öldi	اولدى	28b/7	tiledi	تيلادي	32a/1

cc. Esre (ـِ) ile:

Son seste i ve ı ünlüleri şu iki örnekte esre (ـِ) işareti ile yazılmışlardır.

bolmakı	بولماقِ	5a/2
mecūsīleri	مجوسِ لار	31a/5

cd. Esreli ye (ىِ) ile:

Şu iki örnekte i ünlüsü esreli ye (ىِ) ile yazılmıştır: anı انىِ 6b/5 unutdı اونوتدىِ 13a/1

o,u,ö,ü ünlülerinin yazılışı

7.Metnimizde o,u,ö,ü ünlüleri arasında kalınlık incelik,darlık-genişlik yazılışta ayırt edilememektedir.Kelime bünyesinde mevcut olan ünsüzlere bakarak bu ünlüler arasında kalınlık-incelik ayırımı yapılabilmektedir.Yalnız,darlık-genişlik hususunda elimizde hiç bir karine yoktur.

Bu ünlüler metnimizde büyük bir çoğunlukla elif vav (او) ve vav (و) ile yazılmışlardır.Seyrek olarak da ötre (ُ),ötreli vav (وُ) ile karşılanmışlardır.Bu ünlülerin herhangi bir işaret olmaksızın karşılandığı da tesbit edilmiştir.

a. Ön seste o,u,ö,ü ünlülerinin yazılışı:

Bu ünlüler ön seste çoğunlukla elif vav (او) ile yazılmışlardır.

oġul	اوغول	3a/6	ol	اول	1b/2
on	اون	22b/6	oş	اوش	4b/1
uçmaḳ	اوجماق	48a/7	uluġ	اولوغ	1b/1
umar	اومار	22b/7	uzun	اوزون	17b/5
öküş	اوكوش	17b/5	öz	اوز	5a/6
öze	اوزا	1b/3	özge	اوزكا	3b/5
üç	اوج	20b/8	üçün	اوجون	24b/8
ülüş	اولوش	37b/7			

o ünlüsü ön seste şu örnekte ötreli elif vav (اُو) ile yazılmıştır:

osruḳı اُوسروقى 18a/4

b.İç seste o,u,ö,ü ünlülerinin yazılışı:

ba. Vav (و) ile:

bolsun	بولسون	1b/3	ḳonaḳ	قوناق	19b/3
tonı	تونى	18b/4	toydum	تويدوم	8a/3
ḳul	قول	14b/1	ḳum	قوم	49b/3
uzun	اوزون	2a/1	yazuḳdan	يازوقدان	1b/3
börk	بورك	5b/2	kök	كوك	16/5
kömilse	كوميلسا	37a/2	kömgül	كونكل	12a/3
edgülük	اذكولوك	10a/7	degül	دكول	7b/5
tüz	توز	1b/2	yüz	يوز	11b/4

bb. İşaretsiz olarak:

toḳsan bir تقسان بر 49a/8

burun برون 58a/2 ḳuru قرو 46b/7

sorulur سورلور 41a/2

çümgen جمكان 36b/6 kümüş كموش 20a/5

türkler تركلار 23b/1

yumurtḳanı يمرتقانى 5b/4

bc. Ötre (ُ) ile:

İç seste u ünlüsü,şu örneklerde ötre (ُ) ile karşılanmıştır:

buğday بغداى 11a/4

burun برون 14a/4,16a/6, [illegible],49b/8

çuḳur جقور 36b/6

çuḳurlarından جقورلا ريندا ن 36b/7

yulduz يلدوز 44a/6

bd. Ötreli vav (ُو) ile:

Şu örneklerde o, ö, ü ünlüleri iç seste ötreli vav (ُو) ile yazılmışlardır:

çukur	جقُور	36b/6
çukurlarından	جقُور لا ريندا ن	36b/7
kelür	كلُور	37a/2
on törtü	او ن تُورتو	45a/8
sorulur	سورلُور	42a/5

c. Son seste u ve ünlülerinin yazılışı:

u ve ü ünlüsü son seste büyük bir çoğunlukla vav (و) ile yazılmıştır.

bu	بو	2a/8	edgü	اذكو	28b/1
karşu	قرشو	14a/6	kendü	كندو	3a/6
kuru	قرو	46b/8	meñgü	منككو	44b/7
ogbu	اوغبو	32b/5	toğru	توغرو	1b/2
türlü	تورلو	3a/3	yokaru	يوقارو	46a/2

Şu örneklerde bu ünlüler, ötreli vav ile yazılmışlardır:

kuru	قرُو	46b/6	sevrü	سورو	38b/6

ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI

8. Ünsüzlerin yazılışı da, ünlülerde olduğu gibi Uygur, Arap ve Fars imlâlarının izlerini taşır. Arapçada p, ç, ñ sesleri yoktur. Metnimizde de (p, ç) seslerinin yazılışında Arap imlâsının tesirinde kalınarak cım (ج) ve be (ب) harfleri kullanılmıştır. ñ sesi nun kef (نك) ile, n sesi ise kef (ك) ile gösterilmiştir.

Türkçe kelimelerde s sesi, ister kalın sıralı kelimelerde olsun, ister ince sıralı kelimelerde olsun hep sin (س) harfi ile yazılmıştır. t sesi de, kalın ve ince sıradan bütün kelimelerde te (ت) ile yazılmıştır.

Metnimizde w sesine karşılamak için üç noktalı fe (ڤ) harfi kullanılmıştır. Ayrıca, yan yana gelen iki aynı ünsüzü karşılamak için şedde (ّ) işaretinin kullanıldığı da tesbit edilmiştir.

p ünsüzünün yazılışı

9. Metnimizde p ile başlayan kelime yoktur. İç ve son sesteki p ler bir örnek dışında be (ب) ile yazılmıştır.

a. İç seste -p- nin be (ب) ile yazılması:

kapsanmış	قبسا نمش	3' b/5
kopmakka	قوبماق قا	27a/6
köprüg	كوبروك	27a/7
tapğay	تبغاى	32a/5
tepretgil	تبراتكيل	46b/5

b. Son seste -p nin be (ب) ile yazılışı

ba. Gerindium eki (-p), be (ب) harfi ile yazılmıştır:

açıp	اجب	4a/1	birip	بيريب	22b/3
izlep	ايزلاب	2a/7	kılıp	قيليب	2a/8
körüp	كوروب	7a/5	küyüp	كويوب	12a/7
tip	تيب	2b/1	yumup	يوموب	46a/6

bb. Şu iki kelimenin son sesindeki -p sesi be (ب) ile yazılmıştır:

köp كوب 39a/8, 48b/7

küp كوب 29a/5

Aşağıdaki örnekte, kelime içindeki -p- sesi pe (پ) ile yazılmıştır:

arpa ارپا 11a/4

Farsça pīşmān (پيشمان) kelimesinin ön sesindeki p-, pe (پ) ile yazılmış, peyġāmber (بيغامبر) kelimesinin ön sesindeki p- ise, be (ب) ile yazılmıştır.

pīşmān پيشمان 32a/6

peyġāmber بيغامبر 47a/4

ç ünsüzünün yazılışı

10. ç ünsüzü metnimizde, istisnasız olarak cım (ج) ile karşılanmıştır.

a. Ön seste ç- ünsüzünün cım (ج) ile yazılışı:

çaḳır جقير 6b/2 çaḳırsa جقيرسا 13b/8

çeker جكر 6b/6 çekişdi جكيشدى 22b/2

çıḳmas جيقماس 29a/6 çibin جيبين 38b/6

çoḳ جوق 34b/5

çümgenlerinden جمكانلاريندان 36b/6

b. İç seste -ç- ünsüzünün cım (ج) ile yazılışı:

ançalar انجالار 20b/2 ançası انجاسى 4a/8

barçasının برجاسينى 4b/7

içinde ايجنده 50/2 içmek ايجماك 6b/2

ḳaçan قجان 3b/1 kiçig كيجيك 19a/2

niçe	نيجا	1b/5	niçün	نيجون	8a/3
uçmaḳ	اوجماق	6b/6	üçün	اوجون	2b/5
üçünçi	اوجونجى	41a/3			

c. Son seste -ç ünsüzünün cım (ج) ile yazılışı:

aġaç	اغاج	46b/6
ḳılıç	قيليج	32b/6
küç	كوج	5b/2

g ünsüzünün yazılışı

11. Metnimizde tonsuz (k) sesi ile tonlu (g) sesini ayıracak bir karine yoktur. İki ses de kef (ك) harfi ile gösterilmiştir.

Daha önceki çalışmalardan istifade edilerek kelime başındaki kef (ك) harfi (k) olarak, iç ve son seslerdeki kef (ك) ler ise (g) olarak okunmuştur.

Eklerde ön seste bulunan kef (ك) harfi ise tonlu-tonsuz uyumu göz önünde bulundurularak okunmuştur. Tonlu ile biten sesten sonra gelen kef (ك) ler (g) ile, tonsuz ile biten seslerden sonra gelen kef (ك) ler tonsuz (k) olarak okunmuşlardır. İlk sesinde bu ünsüzlerin kalınları olan (ḳ, ġ) yı ihtiva eden eklerle, bu eklerin eklendikleri kelimelerin son sesleri arasındaki tonlu-tonsuz uyumunun mevcudiyeti yukarıdaki fikrimize öncülük etmiştir.

a. İç seste -g- ünsüzünün kef (ك) ile yazılışı

degül	دكول	7b/5	tigdi	تيكدى	21a/1
tigme	تكما	11b/8	tigrü	تيكرو	5b/5

b. Son seste -g ünsüzünün kef (ك) ile yazılışı:

big	بيك	29a/2	kiçig	كيچيك	30a/5
niteg	نتاك	8b/5	ölüg	اولوك	37a/2
tig	تيك	4b/8	türlüg	تورلوك	31b/8

ng ünsüzünün yazılışı

12. ng ünsüzü metnimizde nun kef (نك) ile yazılmıştır.

a. İç seste -ng- ünsüzünün nun kef (نك) ile yazılışı:

aa. Kelimelerin iç seslerinde:

karanğurak	قرانكوراق	40b/8
könğül	كونكل	2a/2
menğgü	منككو	31a/7
Tenğri	تنكرى	27a/2
yenğil	ينكيل	13a/2
yanğı	يانكى	46b/6

ab. Eklerde:

aba. Şahıs zamirlerinin teklik şahısları ile işaret sıfatı (bu) nun verme halinde:

manğa	منكا	3b/6,10b/3,22a/4
sanğa	سنكا	18a/5,38b/3
anğar	انكار	2a/2,3a/3,32a/?
munğar	مونكار	44a/3

abb. İyelik eki ikinci çokluk şahıs ekinde:

atanğız	اتانكيز	37b/8
barçanğız	برچانكيز	29b/6

b. Son seste-ñ ünsüzünün nun kef (نك) ile yazılışı:

ba. Kelimelerin son sesinde:

çiñ	جينك	40b/6	miñ	مينك	29a/4
tañ	تانك	16b/2	têñ	تنك	3a/8
yalañ	يالانك	33b/7			

bb. Eklerde:

bba. İyelik eki ikinci teklik şahısta:

bıyıḳıñ	بييقينك	13a/1
buyruḳuñ	بويروقونك	12a/5
köñliñ	كونكلينك	27a/5
tiliñ	تيلينك	27a/4

bbb. İlgi hali ekinde:

Īmānnıñ	ايمان نينك	14a/5
kimniñ	كيم نينك	21b/4
kimnüñ	كيم نونك	13a/8
ḳulnıñ	قول نينك	5a/6

bbc. İyelik eki menşeli şahıs zamirleri alan fiillerin görülen geçmiş zaman ve dilek-şartının ikinci teklik şahıslarında:

aydıñ	ايدينك	30b/5
bolduñ	بولدونك	27a/1
bolsañ	بولسانك	7a/7
körseñ	كورسانك	3 b/2

bbd. Emir kipi ekinin ikinci çokluk şahsında:

biriñ	بيرينك	38a/3
ḳılıñ	قيلينك	29a/1
sunuñ	سونونك	28a/1

t ünsüzünün yazılışı

13. t ünsüzü,metnimizde,ister kalın sıralı kelimelerde olsun,ister ince sıralı kelimelerde olsun te (ت) ile yazılmıştır.Yalnız,isim manasına gelen (at) kelimesinin sonundaki -t sesi te (ت) harfi ile, hayvan manasına gelen(at) kelimesinin sonundaki -t sesi ise tı (ط) harfi ile yazılmak suretiyle bu iki kelimenin birbirine karıştırılması önlenmiştir.

at	آت	23b/2			
aṭı	آطی	21a/4	aṭına	آطینا	21a/3

a. Ön seste t- ünsüzünün te (ت) ile yazılışı:

taġıldı	تاغیلدی	24a/8	taḳı	تقی	33a/1
talaşsa	تلاشا	15b/6	tamuġ	تموغ	32b/7
tansa	تانسا	9a/2	tapar	تبار	16a/2
Teŋgri	تنکری	1b/1	tigrü	تیکرو	5b/5
tigme	تکما	11b/8	til	تیل	6a/1
tiŋ	تنك	3a/8	toydum	تویدوم	8a/2
türlüg	تورلوك	31b/8	tutmaḳ	توتماق	19b/2

b. İç seste -t- ünsüzünün te (ت) ile yazılışı:

ata	اتا	38a/5	ataġıŋ	اتاغینك	15b/7
aytur	ایتور	13b/1	tartmaḳ	ترتماق	32b/6
tutuŋ	توتونك	28a/2	yaratdım	یراتدیم	36/6

c. Son seste -t ünsüzünün te (ت) ile yazılışı:

it	ایت	23b/1	kiçit	کچیت	36b/7
ot	اوت	33a/4	tört	تورت	28b/7

s ünsüzünün yazılışı

14.Metnimizde s ünsüzü,kalın ve ince sıradan bütün kelimelerde sin (س) harfi ile yazılmıştır.

a. Ön seste s- ünsüzünün sin (س) ile yazılışı:

saḳlanġıl سقلا ن غيل 14b/7 songra سونكرا 3b/3

sordı سوردى 30b/4 söz سوز 9b/4

sunung سونونك 28a/1

b. İç seste -s- ünsüzünün sin (س) ile yazılışı:

kesgil كسكيل 13a/1 sorulsa سورولسا 12b/6

c. Son seste -s ünsüzünün sin (س) ile yazılışı:

bolmas بولماس 4b/6 oḳımas اوقيماس 8a/2

tigmes تيكماس 21b/5

w ünsüzünün yazılışı

15.Metnimizde yalnızca iç seste tesbit edilen bu ses üç noktalı fe (ڤ) ile yazılmıştır.Metnimizden tesbit ettiğimiz örnekler şunlardır:

çewresinde	جڤراسيندا	16b/6,16a/1
çewürmegey	جڤورماكاى	11b/6,11b/7
çewürse	جڤورسا	36b/7
iwüngiz	ايڤونكيز	39a/7
sewer	سڤر	16b/3,24a/4
sewmedi	سڤمادى	32a/2
sewmes	سڤماس	10a/7
sewügrek	سڤوكراك	12b/7,19b/4
yawuḳ	يڤوق	11b/8
yawuḳları	يڤوق لارى	1b/6

yawuz يقوز 28b/1,28b/6
yawuzlıkını يقوزليقى نى 16a/7,21a/8
yawuzlukdan يقوزلوقدان 1b/3
yawuzrak يقوزراق 21b/2
yüwünmek يوڤونماك 6b/4
yüwünmekden يوڤونماكدان 41a/4

Arapça bir kelime olan Yūsuf (يوسف),metnimizde bir yerde Yūsuw (يوسڤ) şeklinde yazılmıştır.Bu şekilde, fe (ف) nin üzerine iki nokta fazla konulması,müstensihin ihmalinden olsa gerektir.Çünkü aynı kelime bir satır yukarıda fe (ف) li olarak yazılmıştır.

Ebī Yūsuf ابى يوسف 166/3
Ebū Yūsuw ابو يوسڤ 166/4

YAN YANA GELEN AYNI İKİ ÜNSÜZÜN
YAZILIŞLARI

16.Metnimizde,yan yana gelen iki aynı ünsüz, büyük bir çoğunlukla ayrı yazılmışlardır.Fakat, bunların tek harfle yazılan veya tek harfi yazılıp üzerine şedde (ّ) işareti konulan örnekleri de tesbit edilmiştir.Ayrıca,aynı kelimenin değişik şekillerde (ayrı ayrı-tek harf ile-tek harfin üzerinde şedde (ّ) işareti ile) yazılmış olduğuna da tesadüf edilmiştir.

a. Her ikisi de ayrı yazılanlar:

Ekin ön sesi ile,o ekin eklendiği kelimenin son sesi aynı cinsten iki ünsüz olursa,bu ünsüzlerin her ikisi de yazılmıştır.

ᶜadl-lik	عدل ليك	23b/3	ᶜadl-lık	عدل ليق	33b/1
ᶜākıl-lar	عاقل لار	48b/1	ik-key	ايككاى	18b/8
il-lerni	ايل لارنى	43a/8	īmān-nı	ايمان نى	34a/2
kul-luk	قوللوق	35b/8	tār-rak	تارراق	48a/3
uçmak-ka	اوجماق قا	39a/7	yarat-tı	يراتتى	49b/4

b. Yalnız birisi yazılan iki aynı ünsüz:

Ekin ön sesi ile,o ekin eklendiği fiilin son sesinin aynı olduğu şu örnekte,aynı ünsüzden yalnız birisi yazılmıştır:

işitti اشتى 37b/2

c. Değişik şekillerde yazılan iki aynı ünsüz:

atta- fiilinin bünyesinde bulunan aynı iki ünsüzden bazen yalnızca birisi yazılmış,bazen de yine bir ünsüz yazılıp üstüne şedde (̊) işareti konulmuştur:

Tek ünsüzle yazılanlar:

attamas اتاماس 25b/3,36a/1

Şedde (̊) işareti ile yazılanlar:

attamak اتاماق 23a/8 attasa اتّسا 23a/5

attadı اتّادى 42a/8

ayıt- fiilinin sonuna gelen görülen geçmiş zaman birinci çokluk şahıs ekinin başındaki t ünsüzü şu örnekte yazılmamıştır:

ayıttuk ايتوق 27b/6,33a/6

İkinci ve üçüncü teklik şahıslarında ise yazılmayan ünsüzün yerine,yazılan ünsüzün üzerine şedde (̊) işareti konulmuştur.

a. Yükleme hali ekinin yazılışı:

Bu ek, büyük bir çoğunlukla, sonuna eklendiği kelimeden ayrı olarak yazılmıştır. Ancak, aşağıdaki örneklerde, bu ekin bitişik olarak yazıldığı tesbit edilmiştir.

ağaç-nı	اغاجنی	46b/6	birmek-ni	بیرماکنی	31b/2
iş-ni	ایشنی	18a/1	körmek-ni	کورماکنی	22a/6
Teñgri-ni	تنکرینی	3a/5	tamuğ-nı	تموغنی	41b/6
uçmak-nı	اوجماقنی	41b/6	yimek-ni	ییماکنی	41b/1

Yükleme hali eki, iyelik eklerinden sonra büyük bir çoğunlukla bitişik yazılmıştır. Ancak, aşağıdaki örneklerde, sonlarına geldiği iyelik eklerinden ayrı olarak yazılmışlardır.

başım-nı	باشیم نی	18b/7	işim-ni	ایشیم نی	12b/2
hükmi-ni	حکمی نی	7b/1			

Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra gelen yükleme hali eki -n, bitişik yazılmıştır:

barı-n	بارین	9a/2	barçası-n	برجاسین	18b/8
börki-n	بورکین	5b/2	cānı-n	جانین	21b/7
ḥaḳīḳati-n	حقیقتین	23a/3			
idüği-n	ایدوکین	19b/7	ʿilmi-n	علمین	22b/8

b. İlgi hali ekinin yazılışı:

Büyük bir çoğunlukla sonuna geldiği kelimeyle bitişik olarak yazılmış olan ilgi hali eki, yalnızca şu örnekte bitişik olarak yazılmıştır:

kim-nüñ کیمنونك 13a/8, 37b/1, 38b/8, 50a/7

Şahıs zamirleri ile işaret zamirlerinin ilgi halleri bitişik olarak yazılmışlardır.

anıng	انينك	2a/1	mu-nung	منونك	4b/1
sening	سنينك	10b/7			

c. Yönelme hali ekinin yazılışı:

Yönelme hali eki:-ḳa/-ğa,-ke/-ge,çoğunlukla ayrı olarak yazılmıştır.Fakat,aşağıdaki örneklerde,bu ek sonuna geldiği kelimelerle bitişik olarak yazılmıştır.

kim-ge	كيمكا	47a/6	kök-ke	كوككا	39a/3,39a/4
mi^{c}rācğa	معراجغا	39a/3			39b/4
song-ḳa	سونكقا	43a/2	tang-ğa	تانكغا	10a/1
yol-ğa	يولغا	1b/2	yol-ḳa	يولقا	44a/6

Yönelme hali eki,iyelik eklerinden sonra -a/-e şeklinde olup,sonuna geldiği kelimeye bitişik olarak yazılmıştır.

bagı-n-a	باغينا	5b/2	ḥaḳḳın-a	حقينا	18a/7
ḥāli-n-e	حالينا	14b/3	song-ın-a	سونكينا	10a/4

d. Bulunma hali ekinin yazılışı:

Bulunma hali eki -da/-de,metnimizde büyük bir çoğunlukla ayrı yazılmıştır.Yalnız,aşağıdaki örneklerde sonlarına geldikleri kelimelere bitişik olarak yazıldıkları tesbit edilmiştir:

ḳavl-da	قولدا	36a/4	kök-de	كوكدا	14a/7,43a/8
tang-da	تانكدا	26b/2	uçmaḳda	اوجماقدا	41b/3

Şahıs zamirleri ile iyelik eklerinden sonra bitişik olarak yazılan bulunma hali eki,yalnızca şu örnekte ayrı olarak yazılmıştır:

közüm-de	كوزرم دا	1?b/1

e. Ayrılma hali ekinin yazılışı:

Ayrılma hali eki -dan/-den, metnimizde büyük bir çoğunlukla ayrı olarak yazılmıştır. Ancak, aşağıdaki örneklerde, bu ekin bitişik olarak yazıldığı tesbit edilmiştir.

bölek-den بولاكدان 25a/3 kök-den كوكدان 17b/3
kul-dan قولدان 2a/2 ot-dan اوتدان 45a/1
süzlemek-den سوزلا ماكدان 2a/8
tün-den توندان 40b/8
yaratmas-dan براتماسدان 50a/2
yazuk-dan يازوقدان 1b/3

Ayrılma hali eki, iyelik eki üçüncü teklik ve çokluk şahıslardan sonra bitişik, birinci teklik şahıstan sonra ise ayrı yazılmıştır:

ashābları-n-dan اصحاب لاريندان 6a/1
yiri-n-den يريندان 10a/3
şeyḫım-dan شيخيم دان 16a/7

Ayrılma hali, şahıs zamirlerinin teklik şahısları ile işaret sıfatı (bu) dan sonra bitişik yazılmıştır:

andan اندان 2a/4 men-den مندان 20a/6
sen-den سندان 22a/4 mu-n-dan موندان 35b/2

f. Eşitlik hali ekinin yazılışı

Eşitlik hali eki -ça/-çe, bitişik olarak yazılmıştır:

artı-n-ça ارتينجا 28b/5, 28b/6
ḫilāfın-ça خلا فينجا 9a/6, 10b/1, 11b/4, 15a/1

ḳadarın-ça	قدرينجا	33a/3,47b/5,[illegible],48b/8
ḳanatın-ça	قناتينجا	38b/6
mun-ça	مونجا	43a/8
tilin-çe	تيلينجا	14a/2

g. Yönelme hali ekinin yazılışı:

Yönelme hali eki;-aru,-gerü,-ra,metnimizde kendilerinden evvel gelen kelimeye bitişik olarak yazılmışlardır:

yoḳ-aru	يوقارى	46a/2
il-gerü	ايلكارو	2a/5,20b/5
soñg-ra	سونكرا	36a/7,36a/8

h. Karşılaştırma ekinin yazılışı:

Karşılaştırma eki -raḳ/-rek,çoğunlukla ayrı yazılmıştır.Ancak,bu ekin bitişik yazılan şu örnekleri tesbit edilmiştir:

öküş-rek	اوكوشراك	11b/3,22a/3
öküş-regi	اوكوشراكى	22a/1
sewüg-rek	سفوكراك	19b/4,20b/4

FİİL ÇEKİM EKLERİNİN YAZILIŞI

19.Fiil çekim ekleri,metnimizde bitişik olarak yazılmışlardır.

a. Geniş zaman eki:-r,-ar/-er,-ır/-ir,-ur/-ür'ün yazılışı:

di-r	دير	45b/1			
tap-ar	تبار	14b/5	kiç-er	كيجار	12a/6
yarat-ır	يراتير	10b/8	şeklen-ir	شكلانير	45a/8
ḳıl-ur	قيلور	2a/8	bir-ür	بيرور	47a/6

b. Görülen geçmiş zaman ekinin yazılışı:

I. Teklik şahıs: -dım/-dim, -dum/-düm

kıl-dım قيلديم 2b/4 eri-dim اريديم 8a/4

koy-dum تويدوم 8a/2 kör-düm كوردوم 39a/5

I. Çokluk şahıs: -dik, -duk/-dük, -tuk

bir-dik نيرديك 18b/7 ang-duk انكدوق 17a/2

keltür-dük كلتوردوك 26a/4

ayıt-tuk ايتوق 15a/3

II. Teklik şahıs: -dıng/-ding, -dung, -tıng

ay-dıng ايدينك 30b/5 kit-ding كيتدنك 21a/2

bol-dung بولدونك 26b/8 ayıt-tıng ايتّينك 22b/1

II. Çokluk şahıs: -dungız/-düngiz

bol-dungız بولدونكيز 29b/4

keltür-düngiz كلتوردونكيز 29b/2

III. Teklik şahıs: -dı/-di, -tı/-ti

al-dı الدى 18a/2 iç-di ايجدى 30a/1

aç-tı اجتى 43a/7 işit-ti اشتى 37b/2

III. Çokluk şahıs: -dılar/-diler, -tılar

bol-dılar بولديلا ر 24b/2

bil-diler بيلديلا ر 7b/7

ayıt-tılar ايتى لار 20a/7

c. Anlatılan geçmiş zaman eki(-miş) in yazılışı:

in-miş اينميش 37b/3

d. Gelecek zaman eki: -ğay/-kay, -gey/-key, -ge nin yazılışı:

bol-ğay بولغاى 2a/3 çık-kay چقاى 39b/8

bil-gey بيلكاى 3a/2 ik-key ايككاى 18b/8

kör-ge كوركا 10a/7

e. Dilek-şart eki -sa/-se nin yazılışı:

bağlan-sa بغلا نسا 5b/1 süg-se سوكسا 11a/8

tüş-se توشسا 15b/7 sun-sa سونسا 46a/2

f. İstek eki -a/-e nin yazılışı:

ayıt-a-yım ايتايم 26b/5

bir-e-yim بيرايم 8a/7

g. Emir ekinin yazılışı:

II. Teklik şahıs:-ğıl/-gil

saklan-ğıl سقلا ن غيل 14b/7

bil-gil بيلكيل 3a/1

II. Çokluk şahıs:-ñg,-ıñg/-iñg,-ñgız/-ñgiz

-ıñgız,-üñgiz,-uñg

sözle-ñg سوزلا نك 43b/6

kıl-ıñg قيلينك 29a/1

bir-iñg بيرينك 38a/3

izle-ñgiz ايزلا نكيز 39a/7

kıl-ıñgız قيلينكيز 29b/6

iw-üñgiz ايفونكيز 39a/7

tut-uñg توتونك 28a/2

III. Teklik şahıs:-sun/-sün

bol-sun بولسون 1b/3

yitür-sün يتورسون 26b/6

İsim-Fiil eklerinin yazılışı

20. Metnimizde isim-fiil ekleri, sonlarına eklendikleri kelimeye bitişik olarak yazılmışlardır.

a. Geniş zaman isim-fiillerinin yazılışı:

aa. -er

çek-er جكر 6b/6 kör-er كورار 2a/2

bb. -ğan/-gen,-ken

az-ğan ازغان 47a/8 kör-gen كوركان 45a/6

iç-ken ايجكان 7b/4

b. Geçmiş zaman isim-fiillerinin yazılışı:

ba. -dik,-duk/-dük

tile-dig-i تيلا ديكى 9b/5 kıl-duğ-ı قيلدوغى 8b/4

bb. -mış/-miş

kıl-mış قيلميش 12b/3

çeklen-miş چكلانميش 5a/2

c. Gelecek zaman isim-fiilinin yazılışı:

ca. -esi

kil-esi كيلاسى 26b/1

Zarf-fiil eklerinin yazılışı

21. Zarf-fiil ekleri de, isim-fiil ekleri gibi sonlarına geldikleri kelimelere bitişik yazılmışlardır. Metnimizde, zarf-fiil eki olarak kullanılanlar şunlardır:

a. -erden

bizerden بيزاردان 38b/3

b. -ğanda/-gende

al-ğanda الغاندا 20a/6

kel-gende كلكاندا 19b/3

c. -ğandan/-genden

bozul-ğandan بوزولغاندان 33b/5

öl-genden اولكاندان 27a/6

d. -ginçe,-günçe

kel-ginçe كلكينجا 18b/8

öl-günçe اولكونجا 5b/7

e. -mağandan

bol-mağandan بولماغاندان 28b/4

f. -masdan

aç-masdan اجماسدان 46a/6

g. -mayın/-meyin

bol-mayın بولمايين 20b/7

kör-meyin كورمايين 21a/6

h. -mayınça/-meyinçe

bol-mayınça بولما يينجا 29a/8

keltür-meyinçe كلتورما يينجا 29a/7

ı. -p,-ıp/-ip,-up/-üp

ti-p تيب 2b/1

aç-ıp اجب 40a/1 bir-ip بيريب 22b/3

sun-up سونوب 2a/5 kör-üp كوروب 19a/3

Yapım eklerinin yazılışı

22. Metnimizde yapım eklerinin yazılışı,karışıktır. Bitişik yazılan ekler olduğu gibi,ayrı yazılan ekler de vardır.Aynı ekin değişik şekillerde (bitişik-ayrı) yazıldığı da tesbit edilmiştir.Bundan dolayı,bu eklerin yazılışlarının ayrı ayrı incelemeye çalışacağız.

a. İsimden isim yapma eklerinin yazılışı:

aa. -çı/-çi

Bu ek,sonuna eklendiği kelimeden ayrı yazılmıştır:

yalğan-çı يلغان جى 22b/8

ab. -lı/-li,-lu/-lü

Bu ek,büyük bir çoğunlukla,sonuna geldiği kelimeye bitişik olarak yazılmıştır.Ancak,şu örneklerde bu ekin ayrı olarak yazıldığı tesbit edilmiştir.

kerek-li-lerni کراك‌لی لارنی 2b/3

menfa^{c}at-lı منفعت‌لی 2a/3

ac. -lıḳ/-lik,-luḳ/-lük

İsimden isim yapan bu ek,aşağıya aldığımız şu iki örnek dışında hep ayrı olarak yazılmıştır:

ḳul-luḳ قوللوق 2a/3

tanuḳ-luḳ تنوقلوق 42a/7

ad. -sız/-siz,-süz

İsimlerden,olumsuz isimler yapan bu ek, ayrı olarak yazılmıştır:

ḥaḳ-sız حق سیز 10b/1

tilek-siz تیلاك سیز 27a/3

b. Fiilden isim yapma eklerinin yazılışı:

Bu ekler,isim yapmak üzere eklendiği fiil köklerine bitişik olarak yazılmışlardır.

ba. -ıçı/-içi,-üçi

ḳıl-ıçı قیلیجی 25a/3

iç-içi ایجیجی 28b/4

tök-üçi توکوجی 28b/4

bb. -ḳ/-k

aç-u-ḳ-raḳ اجوق‌راق 40b/8

bc. -mak/-mek

bol-mak بولماق 4a/5 di-mek ديماك 14a/2

c. İsimden fiil yapma eklerinin yazılışı:

ca. -a/-e

Bu ek, bitişik yazılmıştır.

til-e-se تيلا سا 23b/4

yarlık-a-ğan يرليقاغان 1b/1

cb. -la/-le

Bu ek, şu iki örnek dışında devamlı olarak bitişik yazılmıştır:

ᶜayb-la-sa عيب لا سا 7a/3

yanğı-la-mak يانكى لاماق 16a/4

d. Fiilden fiil yapan eklerin yazılışı:

Bu ekler metnimizde bitişik olarak yazılmışlardır.

da. Faktitif eklerinin yazılışı:

daa. -ar/-er

çık-ar-ğay جقارغاى 41b/5

kit-er-mes كيتارماس 30b/7

dab. -dır/-dir, -dür

tanın-dır-dı تانيندىردى 41b/3

in-dir-di ايندىردى 36a/7

bil-dür-gey بيلدوركاى 14a/4

dac. -ğuz/-güz

tur-ğuz-urlar تورغوزورلار 25a/5

tir-güz-mek تيركوزماك 35b/7

dad. -ur/-ür

art-ur-mak ارتورماق 32a/8

tig-ür-ür تیکرور 19b/2

dae. -tur/-tür

ulaş-tur-duk اولاشتوردوق 5a/7

kel-tür-geyler کلتورکا ی لار 4b/3

db. Pasiflik (meçhullük) eki -l- nin yazılışı:

ayt-ı-l-sa ایتیلسا 8a/5

di-y-i-l-mes دییلماس 21b/8

dc. Dönüşlülük eki -n- nin yazılışı:

sakla-n-ıp سقلا نیب 2a/8

dd. İşteşrik eki -ş- nin yazılışı:

sözle-ş-dük سوزلا شدوك 35a/8

Çokluk ekinin yazılışı

23. İsimlerden çokluk yapan -lar/-ler eki metnimizde şu örnekler dışında hep ayrı olarak yazılmıştır:

iş-ler ایشلا ر 32a/2

işler-ge ایشلارکا 25b/5

kün-ler کونلا ر 47a/4

müsülmān-lar مسلمانلا ر 27b/7

Nisbet ekinin yazılışı:

24. Nisbet eki -ğı,-kı/-ki metnimizde bitişik olarak yazılmıştır:

avval-kı اولقی 20b/8,37a/4

içinde-ki ایچنداکی 40b/3

Bildirme ve ihtimal kuvvetlendirme

ekinin yazılışı

25. Be ek aşağıdaki iki örnek dışında bitişik olarak yazılmıştır:

oldur	اولدور	9b/5,25b/2,27a/4
yok-dur	يوقدور	14a/7,47b/2

Bitişik yazılan kelimeler

26. Aşağıda sıralayacağımız birleşik kelimeler metnimizde bitişik olarak yazılmışlardır.

bukün	بوكون	26a/7,28b/8,40a/1
kimerse	كيمرسا	3a/8,3b/2,5b/2
mundig	منديك	16a/5
nerse	نارسا	2b/7,3a/1
niçük	نيجوك	29b/3,31b/2
niçün	نيجون	8a/2,16a/1
oşbu	اوشبو	3b/3,6b/7,12a/4

Bu kelime bir yerde ayrı olarak yazılmıştır: oşbu اوش بو 22a/5

oşol	اوشول	12b/5,17a/3,26b/3
tünekün	تونا كون	26a/7

ÜSTÜN İŞARETİNİN KULLANILDIĞI YERLER

27. Üstün (◌َ) işareti a ve e sesini karşılamak için seyrek olarak kullanılmıştır. (§ 4,5)

ESRE İŞARETİNİN KULLANILDIĞI YERLER

28. Esre (◌ِ) işareti metnimizde ı ve i sesine

karşılık olmak üzere kullanılmıştır. Bu işaretin kullanıldığı yerler çok azdır. (§ 6)

ÖTRE İŞARETİNİN KULLANILDIĞI YERLER

29. Ötre (ـُ) işareti, metinimizde o,u,ö,ü ünlülerini karşılamak için seyrek olarak kullanılmıştır. (§ 7)

ŞEDDE İŞARETİNİN KULLANILDIĞI YERLER

30. Şedde (ـّ) işareti metnimizde çok az kullanılmıştır. Yan yana gelen aynı iki ünsüzden birisi yazılıp diğeri yazılmıyorsa, yazılmayan ünsüzün yerine, yazılan ünsüzün üzerine şedde (ّ) işareti konulmuştur. Bu suretle de yazılmayan ünsüz karşılanmıştır. (§ 16c)

MED İŞARETİNİN KULLANILDIĞI YERLER

31. Ön seste a ünlüsü seyrek olarak elif (ا) harfinin üzerine med (~) işareti konularak karşılanmıştır. a ünlüsünün yazılışı bahsinde örnekler verildiği için burada tekrar etmeye gerek görülmemiştir. (§ 4ac)

CEZM İŞARETİNİN KULLANILDIĞI YERLER

32. Metnimizde, cezm (ـْ) işareti şu örneklerde tesbit edilmiştir:

eyle	ایلَا	10a/1
çıkmakı	چقماقی	38b/8
kılsa	قلسا	9a/7
sevrü	سَوْرُو	38b/6

Yabancı asıllı kelimelerin yazılışı

33. Metnimizde,yabancı asıllı kelimeler kendi imlâları ile ve harekesiz olarak yazılmışlardır.Ancak,bu kelimelerin yazılışlarında üstün,esre,ötre,şedde,ve med ve cezm işaretlerinin kullanıldığı tesbit edilmiştir.

Üstün

34. Üstün (َ) işareti,şu örneklerde tesbit edilmiştir:

ᶜaḳlı	عَقلى	48b/4	ammā	اَمّا	49a/3
Āṣaf	اَصف	46a/7	avval	اَوّل	3a/2
bedbaẖt	بَدبخت	47b/3	berāber	برَابر	19b/5
cebriyyeler	جبريّه لار	31b/5			
daᶜvā	دَعوى	50b/1	Dāvudġa	دَاودغا	36a/8
ecel	اَجل	48a/2	ehli	اَهلى	45a/4
eṣaḥ	اَصح	19b/1	eymān	ايمان	9b/3
faḳīh	فَقيه	20b/5	farāraḳından	فَرَراقيندان	28a/1
cehd	جَهد	48b/7	ḥaddinde	حَدّينده	6a/2
ẖayr	خَير	31b/4	inkār	انكَار	43b/7
ḳaṭᶜī	قَطعى	4a/1	Ḳavseynḳa	قَوسين قا	39a/1
ḳavl	قَول	14b/3	kebvesi	كَبَوه سى	43a/1
laḳab	لَقب	23a/7	meger	مَكر	39b/2
mesḥ	مَسح	33b/4	muḳayyedni	مقَيَّدنى	9b/2
naṣārīler	نَصَارى لار	35b/5			
nebevī	نَبوى	48b/4	nebī	نَبى	45a/6
rabbı	رَبّى	7a/7	Rasūli	رَسولى	24b/4
red	رَد	40a/4	revā	رَوا	26b/2

niyyeti	نیّتی	22a/3	sa^{c}d	سعد	42b/1
seyr	سیر	39a/4	şerefī	شرفی	48b/4
şerni	شرنی	31b/4	şiddetke	شدّتکا	32a/4
ümmetinge	امّتینکا	39a/6	ta^{c}alluḳ	تعلّق	9a/7
tekellüfī	تکلّفی	48b/7	vahhar	وخّر	10a/1
Zebūrnı	زبورنی	36a/8			

Esre

35. Yabancı asıllı kelimelerde esre (ِ) işareti şu örneklerde tesbit edilmiştir:

cebriyyeler	جبریّه لار	31b/5	ehli	اهلی	45a/4
fısḳ	فِسق	29b/1	halīfalıḳını	خلیفه لیقی نی	43b/4
inkār	اِنکار	12b/2,31a/1,36b/4,37a/7			
ḳaṭ^{c}ī	قطعی	4a/1	küfrni	کفرنی	8b/4
muṣannif	مصنِّف	12b/4	müte^{c}alliḳ	متعلِّق	24a/2
nebī	نبِی	47a/5	sırnı	سِرنی	23a/1
şerī^{c}at	شریعت	19a/1	şiddetke	شِدّتکا	32a/4

Ötre

36. Şu örneklerde ötre (ُ) işareti tesbit edilmiştir:

Dāvudġa	داوُدغا	36a/8	du^{c}ā	دُعا	18a/5
gümān	گُمان	5a/3	hulḳı	خُلقی	49a/6
ḥürmetledi	حُرمت لادی	46b/7	ḳudreti	قُدرتی	50b/1
Ḳudusġa	قُدس غا	39a/3	küfrni	کُفرنی	5a/6
muġ	مُغ	14a/1	mu^{c}tezileler	مُعتزله لار	36b/5
muṣannif	مُصنف	12b/4	mübtedi^{c}	مُبتدع	38b/2
mükellef	مُکلف	3a/2	mü'min	مُؤمن	26b/2
müta^{c}alliḳ	مُتعلق	24a/2	müzdden	مُزددان	37b/7
^{c}Ömer	عُمر	43a/7	^{c}ömrini	عُمرینی	2a/1

suhranı	صُفره نى	8a/6	şükr	شُكر	32a/7
tekellüfî	تكلّفى	48b/7	^{c}ulemālar	علمالار	17a/2
ümmetine	اُمتينا	28a/7	ümmî	اُمى	4a/2
Zebūrnı	زبُورنى	36a/8	zünnār	زُنار	21a/4

Şedde

37. Metnimizde yabancı asıllı kelimelerde aynı iki yan yana geldiği zaman bunlardan bir yazılmış,yazılmayanın yerine,yazılan ünsüzün üstüne şedde(◦) işareti konulmuştur.

ammā	امّا	1b/5	avval	اوّل	3a/2
cebriyyeler	جبريّه لار	31b/5			
haddinde	حدّيندا	6a/2	hakkān	حقّان	26b/7
havvā	حوّا	41a/8	kerrāmiyye	كرّاميه	45b/8
kuvvet	قوّت	39b/1	mukayyedni	مقيّدنى	9b/2
musannif	مصنّف	12b/4	müta^{c}allik	متعلّق	24a/2
müte^{c}allim	متعلّم	24a/3	niyyeti	نيّتى	22a/3
rabbı	ربّى	7a/7	sünnetlerni	سنّت لارنى	27b/8
şiddetke	شدّتكا	32a/4	tekellüfî	تكلّفى	48b/8
tereddüd	تردّد	43a/2	ümmetinge	امّتينكا	39a/6
ümmî	امّى	4a/2	vahhar	وحّر	10a/1
zünnār	زنّار	21a/4			

Med İşareti

38.Metnimizdeki yabancı asıllı kelimelerde med (~) işareti şu örneklerde kullanılmıştır:

Ādem	آدم	13b/1
āhır	آخر	35a/8
āhiret	آخرت	30a/3
āmīn	آمين	10a/6
āvāzını	آوازيني	13b/8
āyetġa	آيتغا	6b/1
Ḳur'ānnı	قرآن نى	7a/2
Ḳur'āndan	قرآن دان	7a/2
ᶜulemālar	علمآ لار	17a/5
verāü'n-nehr	ورآء النهر	5b/3

Cezm

39. Yabancı asıllı kelimelerde şu örneklerde cezm (ـْ) işareti kullanılmıştır:

cehd	جَهْد	48b/8
ḳaṭᶜī	قطْعى	4a/1
kebve	كَبْوه	43a/2
müzdden	مُزددان	37b/7
seyr	سَيْر	39a/4
vahhar	وخْر	10a/1

SES BİLGİSİ

ÜNLÜLER

40. Bugünkü yazı dilimizde olduğu gibi, metnimizde de sekiz ünlü tesbit edilmiştir:

a, e, ı, i, o, ö, u, ü

UZUN ÜNLÜLER MESELESİ

41. Türkçede uzun ünlünün olup olmadığı meselesi çok münakaşa edilmiştir. Bu konuda söz söyleyenlerin bazısı Türkçede uzun ünlü bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Bunlara karşılık bazısı da Türkçede uzun ünlünün bulunduğunu idda etmişlerdir.

Metnimizde uzun ünlü bulunup bulnmadığı konusunda herhangi bir şey söyleyecek değiliz. Bu, mümkün değildir, çünkü bir kelime metnimizde değişik şekillerde (medli medsiz, vav (و) lı vav (و) sız, ye (ى) li ye (ى) siz) yazılmıştır. Bu şekilde yazılışlardan örnekler sıralayalım:

41a. Hem med (ˉ) li hem de med (ˉ) siz yazılan kelimeler:

at	ات	50b/3	at	آت	50b/2
atı	اتى	1b/1	atı	آتى	15b/6
atlığ	اتليغ	19a/8	atlarnı	آتلارنى	23a/7
aynı	آى نى	45a/8	ay	آى	35b/3
aydan	آى دان	11b/3	aynıñ	اى نينك	45a/8

41b. Hem ye (ى) li hem de ye (ى) siz yazılan örnekler:

ir-di	ايردى	10b/2	ir-se	ارسا	22b/2
iriş-mesler	ايرشماس لار	45b/8			
iriş-megi	اريشماكى	39b/2			

igit-kenden ایکتکاندان 28b/7
igit-megimi اغتماکمی 16a/7
kim کیم 1b/2 kim کم 44b/2

41c. Hem vav (و) lı hem de vav (و) sız yazılanlar:

tokṣan tokuẓ توقسان توقوز 49b/4
tokṣan bir تقسان بر 49a/8

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

o>u ve ö>ü değişmesi meselesi:

42. İmlâ hususiyetleri kısmında da belirttiğimiz gibi, ünlülerin incelik ve kalınlıkları, bu ünlülerin yanlarındaki ünsüzlerden ayırt edilebilmektedir. Metnimizde a ve e; ı ve i ; o ile ö ve u ile ü aynı işaretlerle karşılanmışlardır.

a ile e; ı ile i ;o ile ö; u ile ü ünlüleri yukarıda da belirttiğimiz gibi yanlarındaki ünsüzlerden ayırt edilebilmektedirler. Fakat, o ile u; ö ile ü ünlülerini ayırt edebilmek için elimizde bir ölçü yoktur.

i> e, e >i değişikliği meselesi:

43. Eski Türkçe'de ilk hecelerinde (e) ünlüsünü ihtiva eden aşağıdaki kelimelerin bu ünlüleri metnimizde (i) ye dönüşmüştür:

big bey
her bir big birle 33a/8
biz- bez-, usan-
bizer bolğay 9a/5

di-	de-,söyle-	
	taḳı birisi ʿaḳl-ı tekellüfī dirler	48b/3
	ʿaṭā degül dimek	34a/4
ik-	ek-	
	ikin ikmekke tise	18b)6
iksük	eksik	
	taḳı andın iksük	39a/1
iksit-	azalt-	
	ülüş bolġay iksitmeyin	38a/1
il	el	
	Teñriniñ ili uzun tise	17b/5
il	el,memleket	
	kerekse özge illi bolsun	14a/4
ir	er,erkek	
	ir birle ḫatun	11b/8
ir-	er-	
	eger ḳıldım irse	9a/4
iriş-	eriş-,ulaş-	
	velīler irişmesler	45b/8
işek	eşek	
	işekniñ taşaḳı	2[illegible]b/7
it	et	
	añgar it bitürmekni	11a/2
it-	et-	
	terk itdi	31a/2
	hediye itse	5b/4

kiçe	gece	
	üç kün üç kiçe	33b/5
kiç-	geç-	
	niteg kim kiçdi	8b/5
	kiçer irdi	12a/6
	kiçken ḥāl üçün	26a/6
kiçür-	geçir-	
	eger köñglinden kiçürse	11a/8
siz-	sez-	
	takı sizer	9a/2
ti-	de-,söyle-	
	ḥalāl turur tip	33a/1
	ve eger kiçüçük tise	7a/4
tig	gibi	
	anıñg tig	23a/1
tig-	değ-	
	ni ziyān tigdi sañga	21a/1
tigi	kadar	
	tañgga tigi tise	10a/1
tigme	her,bütün	
	tigme vakṭda	11b/8
tiñg	eş,denk	
	añgar tiñg tuş	3a/8
yi-	ye-	
	mīrāṯ yigey irdim	9b/8

yir	yer	
	takı yir öze	17b/4
	kökde takı yirde	14a/7
yit-	yet-	
	niŋe küçi yiter	11a/5
	takı küç yitmek	50a/7
yiti	yedi	
	yiti kantara	40b/7
	yitinçi mes'ele	32b/6
yitiş-	yetiş-,ulaş-	
	carşke yitişmegi	39a/1
yitmiş	yetmiş	
	yitmiş iki bölegi	24b/3

Aşağıdaki kelimeler e ile yazılmışlardır:

bel	bel	
	zünnār bağlansa beline	21a/4
kerek	gerek	
	eyle kerek kim	46a/4
keydür-	giydir-	
	keydürmeyin aŋgar	11a/1
yeŋgil	hafif	
	yeŋgil körüp	19a/3

(Teŋgri) kelimesinin ilk hecesindeki(e) ünlüsü,iki yerde(i)olarak yazılmıştır:

Tiŋri 25a/1

Tiŋrige 24b/8

kel- "gel-" fiilindeki -e- ünlüsünün büyük bir çoğunlukla ki- ye dönüştüğü tesbit edilmiştir.

kil- gel-

nebīge kildi 30b/3

kilesi ḥāl üçün 26b/1

kilgil menim birle 20a/6

kel- gel-

keldi angar 4a/1

eş imdi kelgey 35a/8

u > ı, ü > i değişmesi

44. Bu ünlü değişmesi iki örnekte tesbit edilmiştir:

tüşük > tişük

iki ḳulaḳı tişük 33a/8

yoḳaru > yoḳarı

yoḳarı kiçdi 16a/7

ü > e değişmesi

45. Metnimizde bu ünlü değişmesi şu örnekte tesbit edilmiştir:

süvrü > sevrü

sevrü çibin ḳanatınça 38b/6

Yuvarlaklaşma

46. Bağlantı ünlüleri ile ekler içindeki ünlülerde yaygın olarak tesbit edilen bu olaya, kelime kök ve gövdelerinde de seyrek olarak tesadüf edilmiştir.

ÜNLÜ UYUMU

47. Türkçede iki çeşit ünlü uyumundan bahs edilmektedir:

a. Dil uyumu (benzeşmesi) ;

b. Dudak uyumu (benzeşmesi) ;

DİL UYUMU

48. Türkçe'nin her devresi için yaygın bir ünlü uyumu olan dil uyumu;ilk hecede kalın ünlü ihtiva eden bir kelimenin daha sonraki ünlülerinin de kalın, ince ünlü ihtiva edenlerin ise daha sonraki hecelerinde ince ünlü alması demektir.

Metnimizde dil uyumu,köklerde olduğu gibi eklerde de kendisini göstermiştir.

49. Bugünkü yazı dilimizde dil uyumu dışında kalan ki aidiyet eki metnimizde uyuma girmiştir:

avval-ḳı

avvalḳı ᶜaḳlım öze tidi   37a/4

avvalḳı ḳanṭarada   41a/2

içinde-ki

Ḳur'ān içindeki āyātlarnı   40b/3

soñra-ġı

taḳı soñraġılar ayıttılar   20a/7

soñra-ḳı

taḳı soñraḳılardan   49b/2

50. Ek gibi kabul edilen i- cevheri fiilinin dil uyumuna girip girmediğini gösteren bir örnek tesbit

edilememiştir. Bu cevherî giilin yalnız ince sıradan şu örneği tebbit edilmiştir:

tüşmes idük biz bu belāġa 18b/2

Arapça-Farsça Kelimelerde Dil Uyumu

51. Metnimizde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin büyük bir çoğunluğu dil uyumuna giren ekler almışlardır. Bu kelerin, dil uyumuna girip girmediklerini aldıkları şu eklerle tesbit edebiliyoruz:

a. İsimden isim yapma eki: -lıḳ/-lik; -luḳ

ġāzī-lıḳ ḳılıng 29a/2

taḳı ḫoşnūd-luḳ turur 44b/7

taḳı salāmat-lıḳ 1b/3

tācir-lik üçün 21a/5

taḳı zārī-lıḳ ḳılmaḳ 34a/3

Aşağıdaki iki Arapça kelime hem kalın sıradan hem de ince sıradan ekler almışlardır:

aa. ᶜOsmāndan songra ḫalīfeligini 44a/2

ḫalīfa-lıḳını ᶜÖmerden songra 43a/5

ḫalīfa-lıḳını ḥaḳ körgey 43b/4

ab. ᶜadl-lik ḳıldı 23b/3

kim kim ᶜadl-lıḳ ḳılsa 33b/1

b. Verme hali eki: -ḳa/-ġa; -ke/-ge

Ādem-ġa sākin bol 41a/8

bir āyet-ġa inkār ḳılsa 6b/1

ve eger bir kişi birse dervīş-ke 19b/6

ve eger inkār ḳılsa bir farż-ġa 6b/3

özge ḫalḳlar-ġa degül 49a/3

taḳı ḳażā-ġa inkār ḳılmaḳ 30b/8

taḳı bu kitāb-ge 2a/8

lākin müstaḥaḳ bolur laᶜnet-ke 15a/1

bir nefs-ke meger kim 13b/4

taḳı ṣırāṭ-ḳa 22a/7

biri ṭāᶜat-ḳa ḥükm ḳılmaḳ turur 32a/3

vaᶜd-ge ya vaᶜīd-ge 6b/5

Aşağıdaki Arapça iki kelimenin hem ince, hem de kalın sıradan ekler aldığı tesbit edilmiştir:

ba. taḳı mīzān-ḳa 22a/7

kim kim mīzān-ge inkār ḳılsa 40b/3

bb. Muḥammed rasūl-ge 36b/1

rasūl-ġa birdi tip 49b/6

c. Aidiyet eki -ḳı; Arapça avval kelimesinin sonuna gelmiştir:

avval-ḳı ᶜaḳlım öze tidi 37a/4

DUDAK UYUMU

52. Dil uyumunun metnimizde yaygın olmasına karşılık, dudak uyumu henüz yaygınlaşmamıştır.

Metnimizdeki dudak uyumunu: kelimelerde, eklerde ve bağlantı ünlülerinde olmak üzere üç kısımda inceleyeceğiz.

Kelimelerde görülen Dudak Uyumu

53. Aşağıda sıralayacağımız kelimelerde dudak uyumu

tesbit edilmiştir:

boyun	sulṭānlarġa boyun sunmaḳ	33a/8
burun	ḫalāyıḳlarnı yaratmasdan burun	50a/2
çuḳur	yā bir çuḳur bolġay	36b/6
ḳuru	ḳuru aġaçnı	46b/6
küçüg	oġlına küçüg tip	23b/1
kümüş	taḳı kümüş tise	20a/5
oġul	taḳı oġul ḳızdan	3a/6
oşbu	oşbu nerselerni	3b/3
otuz	otuz ṣaḥīfe	36a/6
öküş	öküş imāmlar ḳatında	17b/5
ötrü	düşmānlıḳdan ötrü	13a/5
toġru	toġru kitdiler	31a/2
türlü	ol türlü kim	3a/3
uluġ	uluġ Teŋri	1b/1
uzun	Teŋriniŋ ili uzun tise	17b/5
üçün	bolsun üçün ol ḳulġa	2b/5
ülüş	anıŋ içinde ülüş	49a/2
yulduz	yulduz kibi turur	44a/6

Kelimelerde görülen Dudak uyumsuzluğu

54. Aşağıda sıralayacağımız kelimelerde dudak uyumsuzluğu (benzeşmezliği) görülmektedir:

aḳsur-	bir sulṭān aḳsursa	21b/7
altun	men tiler men altun	20a/5
birü	işitkenden birü	28b/7
bölek	yitmiş bir bölek boldı	24a/8

çümgen	yā çümgen bolġay	36b/6
degül	kaṭcī degül	4a/4
eḏgü	her bir eḏgü kişi artında	28b/5
etük	iki etük öze	33b/7
ḫatun	ḫatunı birle	17a/3
karşu	bir iş karşu kildi	14a/6
kendü	kendü özüni	3a/6
könder-	könderür sizni köni yolka	44a/6
oġrı	takı oġrılık kılsa	29b/5
ögren-	ögrenürler munlar	19b/8
ortak	ortak katmakdan	3a/5
sevrü	sevrü çibin kanatınça	38b/6
tigrü	niçege tigrü	8a/5
uçmak	takı uçmak içinde	6b/6
yazuk	yā kiçig yazuk kılsa	19a/2
yokarı	yokarı kiçdi	16a/7
yüksek	mertebesi yüksek turur	45b/7

Eklerde görülen dudak uyumu

55. Eklerdeki dudak uyumunu aşağıdaki başlıklar altında inceleyeceğiz:

a. İlgi hali eki -n°ng, büyük bir çoğunlukla bağlandığı kelimenin son ünlüsü ile dudak uyumuna girer.

anlar-nıng	15a/5	çakır-nıng	20b/2
mu-nung	7a/2	sözler-ning	19a/1

İlgi hali ekinin şu iki kelimede bazen uyuma girdiği, bazen de uyum dışı kaldığı tesbit edilmiştir.

aa. kim-ning 21b/4,40b/1,40b/2

kim-nüng 37b/1,38b/6,50a/7

ab. ḳul-nung 30b/7,31b/3,3 b/3

ḳul-nıng 5a/6

b. İyelik eki üçüncü teklik şahısta uyuma aykırılık tesbit edilmiştir. Bu ek, sonuna eklendiği kelimenin son ünlüsünün ahengine tabi olmayarak uyum dışı kalmıştır.

ḫatun-ı 6a/7 kün-i 14b/5

küç-i 13b/3 song-ı 1b/4

öz-i 17a/5

Bu ek, şu örneklerde sonuna eklendiği kelimelerin son ünlüsü ile uyuma girmiştir.

anıng boyn-u-nda 39b/8

aynıng on tört-ü kiçe 45a/7,45a/8

kendü öz-ü-ni 3a/6

ming yıl toz-u turur 41a/1

c. Soru eki -mı/-mi,-mu/-mü büyük bir çoğunlukla sonuna eklendiği kelimenin ahengine uymayarak dudak uyumunun dışında kalmıştır:

cin mü 18a/8 kāfir mü 25a/4

men mü 37a/4 mü'min mü 25a/3

münāfıḳ mu 25a/4 sen-mü 48a/4

çeklenir mü 45a/8 Tengri mü 23a/1

Soru eki nin şu örneklerde dudak uyumuna tabi olduğu tesbit edilmiştir:

ayıtayım mı	20b/5	ḥarām mı	19b/4
çıḳdı mı	39a/3	ḥalāl mı	19b/4
dir mi	45b/1	tilemedim mi	27a/1

d. Yapım eklerinde dudak uyumu:

da. İsimden isim yapma eklerinde:

daa. -lıḳ/-lik;-luḳ/-lük

Bu ekin ünlüsü, büyük bir çoğunlukla sonuna eklendiği kelimenin son ünlüsünün ahengine uyarak dudak uyumuna girmiştir:

arıġ-lıḳ	39a/8	ögmek-lik	1b/2
ḳul-luḳ	36a/1	edgü-lük	38a/4

Bu ekin ünlüsü, şu örnekte uyum dışı kalmıştır:

yavuz-lıḳ-ını ol içinñ 16a/7

dab. -lı/-li,-lü

Bu ekin ünlüsü, sonuna eklendiği kelimenin son ünlüsünün ahengine tabi olarak dudak uyumuna girmiştir.

tat-lı	39a/6	il-li	14a/4
köz-lü	23a/8		

Şu örnekte bu ekin ünlüsü uyum dışı kalmıştır:

ve eger ayıtsa borç-lı-sına 14b/4

dac. -sız/-siz;-süz

Bu ek de dudak uyumuna girmiştir

ḥak-sız 10b/1 köz-süz-ge 23a/8

Şu iki örnekte bu ekin dudak uyumunun dışında kaldığı tesbit edilmiştir:

miṉlsiz takı niçük-siz 45a/5

yā mü'min çıkar yazuḳsız 50b/8

db. Fiilden fiil yapma eklerinde:

Faktitif eki -tur/-tür;-dür/-dir, büyük bir çoğunlukla, sonuna geldiği fiil kökü ile aykırılık göstermiştir.

bil-dür-mek 23a/8 kel-tür-mes 11b/1

key-dür-meyin 11a/1 ulaş-tur-duḳ 5a/7

Şu örnekte bu ek uyuma girmiştir:

in-dir-di 25b/7, 36a/5, 36a/7, 36a/8

dc. Partisip eki -dik;-duḳ/-dük

Geçmiş zaman partisibi yapan bu ekin ünlüsü, sonuna eklendiği fiil kökünün son ünlüsü ile aykırılık göstererek dudak uyumunun dışında kalmıştır.

de-düg-ümiz 15a/6 ḳal-duğ-ı 8b/4

ti-düg-ümiz 43a/2

Bu ekin ünlüsü şu örnekte dudak uyumuna girmiştir:

di-dig-inden 9b/2

tile-dig-i 9b/5

dd. Zarf-fiil eki -ginçe,-günçe nin ilk ünlüleri, sonlarına eklendikleri fiil köklerinin ünlüleri ile dudak uyumuna girmişlerdir:

kel-ginçe 13b/8 öl-günçe 5b/7

Bağlantı ünlülerinde görülen dudak uyumu

56. Bağlantı ünlüleri büyük bir çoğunlukla dudak uyumuna girmişlerdir. Ancak, bu ünlülerin dudak uyumunun dışında kaldıkları da tesbit edilmiştir:

a. Geniş zaman eki $\frac{o}{-}$r nin bağlantı ünlüsü, sonuna eklendiği fiil kökünün son ünlüsü ile bazen dudak uyumuna girmiş bazen de dudak uyumunun dışında kalmıştır.

aa. Dudak uyumuna girdiği yerler:

bol-ur 22a/1 buyur-ur 13b/3

keltür-ür 25b/8 çeklen-ir 45a/8

yarat-ır 10b/8

ab. Dudak uyumunun dışında kaldığı yeryer:

al-u-r 7a/7 bil-ür 14a/3

bir-ür 42a/5 ḳal-ur 33a/4

ḳıl-ur 21a/7 kir-ür 4b/2

b. Görülen geçmiş zaman eki -d-,-t- nin bağlantı ünlüsü bazı şahıslarda dudak uyumuna girmekte, bazı şahıslarda ise uyum dışı kalmaktadır. Bundan dolayı görülen geçmiş zaman ekinin bağlantı ünlüsünü şahıslara göre ayrı ayrı inceleyeceğiz:

I. Teklik şahıs: Dudak uyumuna tabidir.

al-d-ı-m 27b/4 eri-d-i-m 8a/4

bol-d-u-m 27a/3 kör-d-ü-m 41b/5

I.Çokluk şahıs:

Görülen geçmiş zaman ekinin bağlantı ünlüsü birinci çokluk şahısta büyük bir çoğunlukla dudak uyumuna girmiştir:

bol-duķ 35b/3 kör-d-ü-k 35b/8

Şu örneklerde ise bu ekin bağlantı ünlüsü dudak uyumunun dışında kalmışktır:

aňg-duķ 17a/2 ķıl-duķ 15a/2

bir- fiilinde bağlantı ünlüsü bir yerde dudak uyumuna girmiş,bir yerde ise uyum dışı kalmıştır

bir-dük 25a/5 bir-dik 13b/7

II.Teklik şahıs:

Bağlantı ünlüsü bu şahısta büyük bir çoğunlukla dudak uyumuna girmiştir:

ay-d-ı-ňg 30b/5 kit-d-i-ng 21a/2

bol-d-u-ňg 32b/2

Şu örnekte bağlantı ünlüsü dudak uyumuna aykırılık göstermiştir:

ķıl-d-u-ňg 17b/7

II.Çokluk şahıs:

Bağlantı ünlüsü bu şahısta uyuma tabidir:

bol-d-u-ňgız 29b/4 keltür-d-ü-ňgiz 29b/2

III.Teklik şahıs:

Bağlantı ünlüsü uyum dışı kalmıştır:

bol-dı 13b/6 öl-d-i 9b/7

III.Çokluk şahıs:

Bağlantı ünlüsü bu şahısta da uyuma tabi değildir.

bol-d-ı-lar 25a/8 koltür-d-i-ler 24b/8

c. Emir ikinci çokluk şahısta bağlantı ünlüsü dudak uyumuna girmiştir:

kıl-ı-ñg 29b/4 bir-i-ñg 38a/2

sun-u-ñg 28a/1 tut-u-ñg 28a/2

Şu örnekte bağlantı ünlüsü dudak uyumunun dışında kalmıştır:

iv-ü-ñgiz 38a/7

d. İyelik eklerinin bağlantı ünlülerinde:

I.Teklik şahısta:

Bağlantı ünlüsü birinci teklik şahısta dudak uyumuna tabidir:

ᶜakl-ı-m 37a/4 iş-i-m 13a/6

dost-u-m 37b/6 köz-ü-m-de 1?b/1

I.Çokluk şahısta:

Büyük bir çoğunlukla dudak uyumuna tabidir.

biz-i-m 5a/5 dedüg-ü-miz 15a/6

Şu örnekte uyum dışı kalmıştır:

ġażab-u-mızġa 45a/1

II.Teklik ve Çokluk şahısta:

İyelik ekinin bağlantı ünlüsü ikinci teklik ve çokluk şahıslarda aşağıdaki örnek dışında dudak uyumuna tabidir:

köñgl-i-ñg 2?a/5

e. Zarf-fiil eki -p yi fiil kökine bağlayan bağlantı ünlüsü, fiil kökünün son ünlüsünün ahengine tabidir:

aç-ı-p 40a/1 bir-i-p 22b/3

sun-u-p 2a/5 kör-ü-p 19a/3

f. Fiilden fiil yapan (-l-,-n-) eklerini fiile bağlayan bağlantı ünlüsü, fiil kökünün son hecesinin ahengine tabi olarak dudak uyumuna girmiştir.

tap-ı-l-ur 48b/8 di-y-i-l-mes 21b/8

kur-u-l-mak

Şu örnekte bağlantı ünlüsü uyum dışı kalmıştır:

köm-i-l-se 37a/2

Ünlü Düşmesi

57. Umûmî türkçede olduğu gibi metnimizde de vurgusuz orta hece ünlüsünün düştüğünü söyleyebiliriz. Bazı hallerde i- fiilinin i si de düşmüştür.

a. Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi:

ᶜakıl	anıng ᶜaklı bar	43b/7
ayır-	hāl ayruluk	8b/1
ayıt-	aytıldı Ebū Hanīfege	4b/3
	ve eger aytılsa	7a/8
buyur-	oşbu buyruk	29b/4
	buyrulur angar	17a/1
köngül	köngli birle	5b/6
kötür-	kafirlik andan kötrülmes	17a/4

oğul   Ādem oğlına 13b/1

toğur-   takı toğrulmadı 3a/7

b. i- fiilinin i sinin düştüğü örnekler

bilse-y-idi > bilseydi 24a/5

bolsa-y-ıdı > bolsaydı 29b/3

keltürse-y-idi > keltürseydi 24a/6

Ünlü Karşılaşması

58. Metnimizde, ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir kelime eklendiğinde bu ünlülerden birisinin düştüğü aşağıdaki örneklerde tesbit edilmiştir:

ne-irse > nerse 16a/5

niçe-ök > niçük 31b/2

ne-üçün > niçün 8a/2

ÜNSÜZLER

. ng-ñ ünsüzü

59. Metnimizde (ng) ünsüzü, kelime kökleri ile ikinci teklik-çokluk şahıs iyelik eklerinde, ilgi hali ekinde ve zamirlerin verme halinde tesbit edilmiştir:

yengil 13a/2 Tengri 13a/4

buyruku-ng 12a/5 ata-ngız 37b/8

Bu kelimede (ñ) ünsüzü tesbit edilmiştir:

tiñri 25a/1

tiñrige 24b/8

w ünsüzü

60. Eski Türkçe'de bünyesinde -b-, -g-, -v- ün-

süzlerini ihtiva eden kelimelerin bu ünsüzleri bazen metnimizde -w- ünsüz'ine dönüşmüştür.

a. Eski Türkçe'de -b- olanlar:

seb- > sew-

yāhūd ayıtsa sewmes men 10a/7

sewügrek turur sanga 19b/4

yabız > yawuz

takı yawuzlukdan 1b/3

takı yawuzluk kıldı 18a/7

b. Eski Türkçe'de -ğ-,-g- olanlar:

yağuk > yawuk

takı anıng yawukları öze bolsun 1b/4

kigür- > kewür-

kewürür anı uçmakka 33a/4

c. Eski Türkçe'de -v- olanlar:

çevre > çewre

halāl çewresinde tise 16b/6

çevür- > çewür-

kim kim yüz çewürse 36b/7

d. Metnimizde bir yerde (-f) ünsüzü,her halde müstensihin hatasından olacak (-w) ile yazılmıştır.

Ebū Yūsuw 16b/4

Bu kelime,metnimizde diğer yerlerde (-f) li olarak tesbit edilmiştir:

Ebū Yūsuf 16b/3,16b/5

Ünsüz Değişmeleri

b- > m- değişmesi

61. Bünyesinde -n,-ng gibi diş veya geniz sesi bulunan bazı kelimelerin başındaki (b-) sesi,metnimizde tamamen (m-) şeklindedir.

beñggü > meñggü "devamlı,ebedî" 31a/7

biñg > miñg "bin" 29a/4

ben > men "ben" 13a/2

beni > meni "beni" 22b/1

benim > menim "benim" 13a/7

benden > menden "benden" 26a/6

İşaret sıfatı (bu)'nun başındaki b- ünsüzü isim çekim eki aldığı zaman m- şekline dönüşmektedir:

bunça > munça 43a/8 bundan > mundan 35b/2

bunlar > munlar 19b/8 buñuñg > muñuñg 22b/1

d > d̲ > y değişmesi

62. Metnimizde aslî d,d̲ sesi büyük bir çoğunlukla (y) şekline dönüşmüştür:

adaḳ > ayaḳ

yalañg ayaḳ öze 33b/7

adır- > ayır-

farḳ ayırmaḳnı 12b/2

adrıl- > ayrıl-

kim kim ayrılsa 27b/7

badram > bayram

taḳı iki bayram namazını 33a/7

bod > boy

boy sunuñ Teñrige 28a/1

idi > iye "sahip"

ol gür iyesine 37b/4

ḳadğu > ḳayğu

ḳayğurma rāstı Teñri Ta^cālā 42b/8

ked- > key- "giy-"

keydürmeyin añar 11a/1

ḳod- > ḳoy-

başına börk ḳoysa 5b/2

tıd- > tıy- "yasakla-"

ol nerse kim tıydı sizni 28a/2

tod- > toy-

ol kişi ayıtsa toydum 8a/2

ud- > uy-

ol ikisine uydı 5b/8

Şu kelimede d̲ şekli devam etmiştir:

ed̲gü

kerekse ed̲gü kişi bolsun 28b/3

Aşağıdaki iki kelime (y) li şeklini muhafaza etmiştir:

boyun : anlarğa boyun sunmaḳ birle 33b/3

yay : yay künler yimişini 47a/4

ıd̲- fiili emir ikinci çokluk şahısta (d̲) ile,

ıd̲ıñ 38a/3

istek birinci çokluk şahısta ise (y) li olarak tesbit

edilmiştir:

ıyalım "gönderelim" 38a/3

k- > h-; -k- > -h- Değişmesi

63. Bu değişme için metnimizden tesbit ettiğimiz örnekler şunlardır:

katun > hatun

takı hatunı boş bolur 16a/4

okşa- > ohşa-

takı angar ohşaş kılmakdan 3a/5

ohşar közsüzge attamak kibi 23a/8

ohşa- fiili bir örnekte -k- lı olarak tesbit edilmiştir:

kıyāmet küninde okşatmayın 45a/8

yakış-ı > yahşı

yahşırak turur 16a/3

t- > d- değişmesi

64. Eski Türkçede t- li olan şu iki kelimenin bu ünsüzleri metnimizde d- ye dönüşmüşlerdir:

teğül > degül

katcī degül 4a/4

anıng üçün degül kim 7b/5

tigi > digi

meclisning songına digi kise 10a/4

Büyük bir çoğunlukla ön sesteki ünsüzü d- ye dönüşen ti- fiilinin şu örneklerde t- li olarak yazıldığı tesbit edilmiştir:

tidi 37a/4,37a/5

tidügümiz 43a/2

tip 6a/4,6a/7,6a/8..

tise 50a/2..

Sadalılaşma

65. İki ünlü arasındaki tonsuz ünsüzün tonlulaşması olan bu olaya metinimizde şu örneklerde tesadüf edilmiştir:

boldu-ġ-ı 12b/5,14a/6

bolma-ġ-ı 15a/7

ḳıldu-ġ-ı 8b/4

oḳınma-ġ-ına 40a/2

Metnimizde geniş zaman olumsuzluk eki -mas/-mes'dir. Ancak şu örneklerde -s sadasızlaşarak -z olmuştur:

bolma-z 15a/8,18a/6

kerekme-z 29a/3

tileme-z 22a/4

g/ġ ünsüzlerinin durumu

66. Metnimizde kelime sonlarındaki g/ġ ünsüzlerinin büyük bir ço unlukla muhafaza edildiği tesbit edilmiştir. Bu ünsüzlerin durumumu aşağıda inceleyeceğiz:

a. Son sesteki g/ġ ünsüzlerinin durumu:

aa. Tek heceli kelimelerin son seslerindeki (g) ünsüzü kendisini muhafaza etmiştir:

big

her bir big birle 33a/8

ög-

taḳı ögmek Teñrige 39a/8

sög-

añar sögmek birle 15b/8

ab. Birden fazla heceli kelimelerin son seslerindeki g/ğ lar büyük bir çoğunlukla kendilerini muhafaza etmişlerdir:

arıġ 1b/5,3a/5,45a/2

elig 36a/5

ḳamuġ 1b/1

tamuġ 32b/7,27a/7,47b/7

tirig-lerniñ 37a/7

uluġ 11b/1,15b/5,38a/7

Şu kelimenin son sesindeki ġ ünsüzü düşmüştür:

ḳuru

ol ḳuru aġaçdan 46b/7

Aşağıda sıralayacağımız şu kelimelerin sonlarındaki -g) ünsüzü bazen düşmüş,bazen de kendisini muhafaza etmiştir:

1.kiçig 19a/2,30a/5,30a/8

kiçi 11a/8

2. köprüg 27a/7

köprü-si 40b/6

3. ölüg 37a/2 ölüg-ler 37a/7

öli 35b/7,

4. türlüg 31b/8,32a/3,48b/3,50b/7

türlü 3a/3,14a/4

b. İç seste g/ğ ünsüzlerinin durumu:

Şu örneklerde,kelime içinde bulunan g/ğ ünsüzlerinin düştükleri tesbit edilmiştir:

eşgek > işek

işekning taşakı 22b/7

kergek > kerek

eyle kerek kim 46a/4

kulğak > kulak

iki kulakı tişük 33a/8

(yalğan) kelimesinin iç sesindeki ğ ünsüzü düşmemiştir:

kim kim yalğan kılsa 3b/8

yalğan kılmak bolur 4b/4

c. Eklerin ön seslerindeki g/ğ ünsüzlerinin durumu:

Şu eklerin ön seslerindeki g-/ğ- ünsüzleri kendilerinin muhafaza etmişlerdir:

ca. Gelecek zaman eki -ğay/-gey

bol-ğay 2a/3 bil-gey 3a/2

cb. Yönelme hali eki -ğe/-ge

yalğan-ğa 5a/4 kim-ge 47a/6

cc. Geniş zaman partisip eki:-ğan/-gen

tapıl-ğan 3b/5 bir-gen 1b/1

cd. Zarf-fiil eki -ğanda/-gende

bol-ğanda 19a/5 kel-gende 19b/3

ce. Zarf-fiil eki:-ğandan/-genden

kıl-ğandan 2b/2 öl-genden 27a/6

cf. Zarf-fiil eki -ginçe,-günçe

kel-ginçe 18b/8 öl-günçe 5b/7

Bu ekin olumsuz şeklinde -g-/-ğ- ünsüzleri düşmüştür:

bolma-y-ınça 29a/8 keltürmey-inçe 29a/7

İsimden isim yapan -ğak eki ile,fiilden isim yapan -ğıçı/- giçi,-güçi eklerinin ön seslerindeki g-/ğ- ünsüzleri düşmüştür:

kon-ğak > konak 19b/3

kıl-ğıçı > kıl-ıçı 25a/3

iç-giçi > içiçi 28b/4

tök-güçi > töküçi 28b/4

ÜNSÜZ UYUMU

67. Metnimizdeki ünsüz uyumunu iki kısımda inceleyeceğiz:

a. Damak ünsüzleri arasındaki ünsüz uyumu:

Metnimizde damak ünsüzleri büyük bir çoğunlukla ünsüz uyumuna girmişlerdir,ancak,kalın sıradan olanlarında bazı uyum dışı kalmalar olmuştur.İnce sıradan olanların okunuşunda ise uyuma dikkat edildiğini belirtmek yararlı olacaktır.

aa. Yönelme hali eki: -ḳa/-ġa; -ke/-ge

Bu ek, çoğunlukla ünsüz uyumuna girmiştir.

baş-ḳa	18a/4	aḳça-ġa	21b/5
bolmaḳlıḳ-ḳa	5a/5	ana-ġa	38a/4
bolmaḳ-ḳa	11b/8	anlar-ġa	4b/4
ḳopmaḳ-ḳa	27a/6	buġday-ġa	29b/8
ḳılmaḳlıḳ-ḳa	2b/5	ḳul-ġa	32a/5
nefske	13b/4	yalġan-ġa	5a/4
ni^c met-ke	32a/4	yaratġan-ġa	2b/5
siz-ge	3a/4		
uçmaḳ-ḳa	13a/5		
yazuḳ-ḳa	15b/5		
yir-ge	23a/8		

Yönelme hali eki şu örneklerde ünsüz uyumunun dışında kalmıştır:

ay-ḳa	45b/1		
ḫalḳlar-ḳa	18a/7	ḳılmaḳ-ġa	30a/2
ṣırāṭ-ġa	40b/5	sonġ-ḳa	43a/2
tamuġ-ḳa	22a/7		

Yönelme hali eki şu iki örnekte bazen ünsüz uyumuna girmiş, bazen de uyum dışı kalmıştır:

ot-ḳa	6b/7	ot-ġa	4b/2, 28a/5
yol-ġa	1b/2	yol-ḳa	44a/6

b. Diş-eti ünsüzleri arasında ünsüz uyumu:

Görülen geçmiş zaman ekindeki diş eti ünsüzü sonuna eklendiği fiil kökünün son sesi ile bazen

uyuma girmiş,bazen de uyum dışı kalmıştır.

ba. Uyuma girdiği yerler:

açtı 43a/7 sözleş-ti 39a/5

bb. Uyum dışı kaldığı yerler:

Görülen geçmiş zaman eki büyük bir çoğunlukla ünsüz uyumunun dışında kalmıştır.

çekiş-di	22b/7	iç-di	30a/1
it-di	31a/2	ḳayıt-dı	37b/3
kiç-di	16a/7	kit-diler	31a/2
ögret-di	20b/8	sat-dım	27b/4
tap-dım	49b/1	unut-dı	13a/1

Görülen geçmiş zaman eki ayıt- fiil kökünden sonra şu iki örnek dışında ünsüz uyumuna girmiştir:

ayıt-dı 12b/4

ayıt-dım 20a/3,22b/2

Aşağıdaki fiil kökleri de bazen uyuma girmişler, bazen de uyum dışı kalmışlardır.

1. çıḳ-

çıḳ-tı mı 39b/4 çıḳ-dı 39a/3

2. işit-

işit-ti 37b/2 işit-dim 28b/8

3. yarat-

yarat-tı 3a/3,49b/4

yarat-dı 40b/6

yarat-dım 31a/7,3b/6

İç Seste Ünsüz Türemesi

68. Metnimizde iç seste -y-,-s-,-n- ünsüzlerinin türediği tesbit edilmiştir.

a. İç seste -y- türemesi:

Ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir ek geldiği zaman arada -y- ünsüzü türemektedir.

bilse-y-di 24a/5 bolsa-y-dı 29b/3

keltürse-y-di 24a/6

b. İç seste -s- türemesi:

Ünlü ile sona eren isimlere üçüncü teklik şahıs iyelik eki geldiği zaman araya bir -s- ünsüzü girmektedir:

iki-s-i 4b/6 barça-s-ını 4b/7

ara-s-ında 3b/2

c. İç seste -n- türemesi:

Üçüncü teklik şahıs iyelik eklerinden sonra isim çekim ekleri geldiği zaman araya bir -n- ünsüzü gelmektedir:

baş-ı-n-a 5b/2 içi-n-de 2a/3

katı-n-da 11a/5 songı-n-a 10a/4

Şu örnekte araya -n- ünsüzü gelmemiştir:

oğlı-dan

Ünsüz Düşmesi

69. Metnimizde, Eski Türkçedeki birden fazla heceli kelimelerin son seslerindeki ve iç seslerindeki

ğ/g ünsüzleri bazı hallerde düşmüştür.(§ 66)

Bu ünsüzlerden başka, metnimizde şu ünsüzlerin düştükleri de tesbit edilmiştir:

a. -r- ünsüzünün düşmesi:

ir- cevheri fiilinin -r- ünsüzü şu örneklerde düşmüştür:

idim 11b/4,26a/7

idük 18b/2

ḳurtul- fiilindeki -r- ünsüzünün de düştüğü tesbit edilmiştir:

ḳutuldılar 40b/2

b. b- ünsüzünün düşmesi:

bol- fiilinin ön sesindeki b- ünsüzü bir yerde düşmüştür:

olası 47b/8

ŞEKİL BİLGİSİ

KELİME YAPIMI

70. Metnimizde tesbit edebildiğimiz yapım eklerini aşağıda sıralayacağız. Bu eklerin yazılışları daha önce yazılış özellikleri bahsinde incelendiği için burada tekrar edilmeyecektir.

İsimden İsim Yapma Ekleri

71. Metnimizde, isimden isim yapma eklerini şunlardır:

a. -an

Yalnızca şu örnekte tesbit edilmiştir:

oġul-an > oġlan 6b/2, 48a/4

b. -çek

İsimden, küçültme ve niteleme bildiren sıfat yapar:

il-çek "elcik" 7a/6 kök-çek "güzel" 39a/6

c. -çı/-çi

Metnimizde çok az kullanılmıştır. Sonuna geldiği Türkçe veya yabancı asıllı kelimelerden, herhangi bir işle uğraşma veya bir mesleği ifade eden isimler yapar:

y alġan-çı 22b/8 zinā-çı 28b/3

d. -çuk/-çük

Küçültme bildiren sıfat yapan bu ek, şu iki örnekte kullanılmıştır:

aya-çuk 7a/5 kiçi-çük 7a/4

e. -cügez

Bu ek de küçültme bildiren sıfat yapar:

yüz-cügez "küçük yüz" 7a/6

f. -kü

Alet ismi yapan bu eke bir yerde tesadüf edilmiştir:

köz-kü-din 40b/8

g. -ge

Bu ek de yalnızca şu örnekte kullanılmıştır:

öz-ge 7b/7

h. -lı/-li;-lü

İsimden sıfat yapan bu ek,metnimizde şu örneklerde kullanılmıştır:

borç-lı-sına 14b/4 il-li 14a/4

kerek-li-lerni 2b/3 köz-lü 23a/8

menfa^c^at-lı 2a/3 tat-lı 39a/6

yazuḳ-lı 28b/3,29b/7,47b/4,50b/8

ı. -lıġ

Sonuna geldiği isimden sıfat yapan bu eke şu örnekte tesadüf edilmiştir:

at-lıġ 19a/8,31a/1

i. -lıḳ/-lik;-luḳ/-lük

Metnimizde çok kullanılan bir ektir.Türkçe ve yabancı asıllı kelimelere eklenerek mücerret ve müşahhas isimler teşkil eder. Bu ek,masdarların sonuna ilâve edildiği zaman,hareketin mücerret ismini bildirir.

arıġ-lık "temizlik" 39a_8

bedbaẖt-lıḳ 47b/6 bolmaḳ-lıḳ-ı 15b/3

edgü-lük 10a/7 ögmek-lik 1b/2

tanuk-luk 42a/7 yakın-lık 5a/3

yawuz-luk 18a/7

j. -maç

Meslek ismi yapan bu ek, şu kelimede kullanılmıştır:

til-maç-sız "tercümansız" 42a/4

k. -rak/-rek

Büyük bir çoğunlukla sıfatların sonuna gelerek, üstünlük ifade eden yeni sıfatlar teşkiline yarayan bu ek, metnimizde sık kullanılmıştır. Bunlardan birkaçını aşağıda sırayalım:

burun-rak "daha önce" 46a/6

efżal-rak "daha faziletli" 42b/5

kıska-rak "daha kısa" 2a/4

öküş-rek "daha çok" 11b/2

süwüg-rek "daha sevgili" 19b/4

yinçge-rek "daha ince" 40b/7

l. -sı

Küçültme bildiren bir ek olup, şu kelimede kullanılmıştır:

artuk-sı 14b/6

m. -sız/-siz;-süz

İsim ve sıfatlardan -lı/-li ekinin zıd anlamında isim, sıfat ve zarf yaparlar:

hak-sız 29a/5 hisāb-sız 47a/6

tilek-siz 27a/3 köz-süz-ge 23a/8

Fiilden İsim Yapma Ekleri

72. a. -ak/-ek

böl-ek 24a/8 kon-ak 19b/3

b. -ç

Bu ek,metnimizde şu kelimede kullanılmıştır:

konkun-ç 19b/5

c. -ıçı/-içi;-üçi

Fiillerden meslek bildiren isimler yapan bu ek,metnimizde şu örneklerde tesbit edilmiştir:

iç-içi 28b/4 kıl-ıçı 25a/3

tök-üçi 28b/4

d. -g

Bu ek,metnimizde şu iki örnekte kullanılmıştır:

öl-ü-g 37a/2 sew-ü-g-rek 12b/7

e. -k/-k

Fiilden sıfat,mücerret isimler yapan bu ek,şu örneklerde kullanılmıştır:

aç-u-k-rak 40b/8 ark-u-k-sı 14b/6

buyr-u-k 29b/4 osr-u-k-ı 18a/4

tanu-k-luk 42a/7 tile-k-siz 27a/3

tiş-ü-k 33a/8 yırt-u-k 18b/4

yaz-u-k -lar 11b/1

f. -mak/-mek

Fiil köküne gelerek hareket ismi yapan bu ek,metnimizde oldukça sık kullanılmıştır.

bol-mak 4a/5 çık-mak-ı 38b/8 okı-mak 34b/7
di-mek 14a/2 ḫorla-mak-ı 31b/8 okın-mak 39b/7
inan-mak 4a/8 kat-mak-dan 3a/5 sög-mek 15b/8
öltür-mek 33a/1 sun-mak 46a/1 tart-mak 32b/6
ti-mek 30b/8 yaratıl-mak-ı 39a/6
yarlıkamakını 32a/7 yüri-mek 30b/8

g. -ma

Bu ek,şu örnekte kullanılmıştır:

tig-me 11b/8

h. -miş

yi-miş-ini 47a/4

ı. -n

Bu eke şu fiil kökünden sonra tesadüf edilmiştir:

ik-i-n 18b/7

i. -ş

Mücerret mefhum ve fiilini ifade ettiği hareketi gösteren isimler yapan bu ek,metnimizde iki yerde kullanılmıştır.

in-iş-i 41a/1 oḫşa-ş "benzer" 3a/5

j. -t

Metnimizde tek örneğine tesadüf edilmiştir:

kiç-i-t 40b/6

İsimden Fiil Yapma Ekleri

73. a. -a-/-e-

til-e-se 29b/4 yarlık-a-ğan 1b/1

b. -la-/-le-

bir-le-gey 3a/5 baş-la-r 3b/7

^{c}ayb-la-sa 7a/3 ḥürmet-le-di 46b/7

ġayr-la-r 44b/4 iç-le-se 29a/6

özge-le-n-medi 50a/1 yaṅgı-la-maḳ 16a/4

Fiilden Fiil Yapan Ekler

74. a. Faktitif Ekleri:

aa. -ar-/-er-

çıḳ-ar-ġay 41b/5 kit-er-mes 30b/7

ab. -dır/-dir-;-dur-/-dür-

tanın-dır-dı 41b/3

in-dir-di 36a/7

bil-düm-mek 14a/4

ac. -ġuz-/-güz-

tur-ġuz-urlar 25a/5 tir-güz-mek 35b/7

ad. -ur-/-ür-

art-ur-maḳ 32a/8 bit-ür-mekni 11a/2

kiç-ür-se 33a/4 tig-ür-ür 19b/2

toġ-ur-dı 47a/2 yit-ür-sün 26b/6

ae. -ḳ-

tur-u-ḳ-sa 39a/3

af. -t-

yüri-t-mes 16a/1

ag. -tur-/-tür-

kel-tür-geyler 4b/3 öl-tür-se 29a/5

ulaş-tur-ḳuḳ 5a/7

b. Pasiflik (meçhullük) eki:-l-

Bu ek,ünsüzle sona eren fiil köklerine gel-

diği zaman araya bir bağlantı ünlüsü girer. Bu ünlü; fiil kökünün durumuna bağlıdır. Eğer fiil kökü düz ünlü ihtiva ediyorsa bağlantı ünlüsü -ı-,-i-; yuvarlak ünlü ihtiva ediyorsa bağlantı ünlüsü -u-,-ü- şeklindedir.

ayr-ı-l-sa 27b/7 ayt-ı-l-dı 24b/4
buyr-u-l-ur 17a/1 çıkar-ı-l-dı 46b/3
diy-i-l-mes 21b/8 koy-u-l-sa 49b/2
kötr-ü-l-mes 17a/4 kur-u-l-mak 40b/1
sor-u-l-mas 47b/2 tap-ı-l-ğan 3b/5
yarat-ı-l-mamış 34a/6

Aşağıdaki örnekte, fiil kökü yuvarlak ünlü ihtiva ettiği halde bağlantı ünlüsü düzdür:

köm-i-l-se 37a/2

c. Dönüşlülük eki: -n-

Bu ek de aynen pasiflik ekinde olduğu gibi, fiil kökündeki ünlülerin durumlarına göre ayara bir bağlantı ünlüsü alır:

kıl-ı-n-dım 39a/4 bağla-n-sa 5b/1
okı-n-makına 39b/7 özgele-n-medi 50a/1
tanı-n-dırdı 41b/3 umsu-n-up 2a/6

d. Müşareket eki: -ş-

Bu ek, metnimizde, yalnız şu örnekte kullanılmıştır:

sözle-ş-dük 35a/8

İSİM

İSİM ÇEKİM EKLERİ

İlgi Hali

75. Metnimizde ilgi hali eki:-nıng/-ning;-nung/-nüng olarak tesbit edilmiştir:

āhırat-nıng 7a/7 çakır-nıng 20b/2
īmān-nıng 6a/2 kazā-nıng 32b/1
kişi-ning 10b/3 tamuğ-nıng 40b/6

Şu iki kelimede ilgi hali eki hem -nıng/-ning hem de -nung/-nüng şeklindedir:

a. kim

kim-ning 21b/4,40b/2,40b/1

kim-nüng 13a/8,37b/1,38b/6,50a/7

b. kul

kul-nung 30b/7,31b/3,34b/3

kul-nıng 5a/6

Yükleme Hali

76. Metnimizde iki çeşit yükleme hali eki vardır:

a. -nı/-ni

İsim ve isim cinsinden kelimelerde iyelik eki üçüncü teklik şahıs eki almış kelimelerden sonra gelen yükleme hali ekidir:

ağaç-nı 46b/6 ay-nı 45a/8

barça-sı-nı 42a/6

köz-i-ni 2a/2 uçmak-nı 22a/5

b. -n

Yükleme hali eki, iyelik üçüncü şahıs ekinden sonra şu örneklerde -n şeklindedir:

barçası-n	18b/8	börk-i-n	5b/2
cān-ı-n	21b/7	ḥaḳīḳat-i-n	23a/2
il-i-n	17b/6	ᶜilm-i-n	22b/8
ḳāżī-sı-n	20a/8		

Yönelme Hali

77. Yönelme hali eki, metnimizde, kalın sıradan kelimelerde -ḳa/-ğa; ince sıradan kelimelerde ise -ke/-ge şeklindedir.

ay-ḳa	45b/1	bag-ḳa	18a/4
buğday-ğa	29b/8	ḫatun-ğa	22b/3
kök-ke	39a/3	leᶜnet-ke	15a/1
ni-ge	11a/5	yir-ge	23a/8

Yönelme hali eki; iyelik eklerinden sonra -a/-e şekline girmektedir:

aṭ-ı-n-a	21a/3	bag-ı-n-a	5b/2
nefsiñ-e	40a/1	özüñ-e	46b/5

Bulunma Hali

78. Bulunma hali eki, metnimizde -de/-de şeklindedir. Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra ise -nda/-nde şekline girmektedir:

bolmaḳ-da	12b/6	ḳanṭara-da	41a/2
yir-de	14a/7	ḳat-ı-nda	47b/4
il-i-nde	43a/8		

Ayrılma Hali

79. Ayrılma hali eki -dan/-den'dir. İyelik eki üçüncü teklik ve çokluk şahıslarından sonra ise -ndan/-nden şekline girmektedir.

akça-dan 11b/3 ana-dan 3a/6

ümmet-den 45b/3 Tonğri-den 2b/2

cemā^{c}at-ı-ndan 27b/7 iç-i-nden 34b/1

oğlanları-ndan 48a/6 sahābe-leri-nden 42a/8

Ayrılma hali eki şu örneklerde -dın/-din şeklinde tesbit edilmiştir:

an-dın 26b/4,39a/1

balçık-dın 11a/1

közkü-din 40b/8

Eşitlik Hali

80. Metnimizde eşitlik hali eki -ça/-çe olup, iyelik eki üçüncü teklik şahısdan sonra gelmektedir. Ayrıca, iyelik eki ile eşitlik hali eki arasına bir -n- bağlantı ünsüzü girmektedir:

art-ı-n-ça 28b/6 hilāf-ı-n-ça 9a/6

kadar-ı-n-ça 48b/8 kanat-ı-n-ça 38b/6

til-i-n-çe 14a/2

Vasıta Hali

81. Metnimizde vasıta hali ekleri: -le, -n. dir.

söz-le 20a/2

yalğuz-ı-n 44b/6,44b/8

yalğuz-u-n 28a/4

Yön Gösterme Hali

82. Metnimizde yön gösterme hali ekleri:-ra, -aru,-gerü dür.

Bu ekler,sonlarına geldikleri kelimelerin bünyesine dahil olmuş gibidirler.

yok-aru 46a/2

il-gerü 2a/5,20b/5

son͡g-ra 2b/2,36a/7,46a/1

İsimlerde Çokluk

83. Metnimizde çokluk;isimlerin sonlarına -lar/-ler ekleri getirilmek suretiyle yapılmıştır.

iş-ler 32a/2 yazuk-lar 29b/2

nerse-ler 3b/5

Yabancı asıllı kelimelerde de çokluk yapma şekli aynıdır.

kavm-lar 35b/1 kāfir-ler 4b/3

kitāb-lar 6a/6 mü'min-ler 25a/6

Aşağıda sıralayacağımız yabancı asıllı kelimeler,aslında çokluk halinde oldukları halde, sonlarına çokluk eki getirilerek yeniden çokluk yapılmışlardır:

āyāt-lar-nı 40a/4 halāyık-lar-nı 50a/2

hayrāt-lar-nı 25b/3 [illegible]

meşāyih-lar 24a/1 sahāyıf-lar 22a/8

ᶜulemā-lar 13a/8

İyelik Ekleri

84\. a. Birinci Teklik Şahıs İyelik Ekleri:

-m,-ım/-im,-um/-üm

ana-m-nı 37b/1 ata-m 37b/1

ᶜaḳl-ım 37a/4 baş-ım-nı 18b/7

iş-im 13a/6 ümmet-im 35a/8

dost-um 37b/6 oğl-um 37b/5

köz-üm-de 17b/1 yüz-ü-m 11b/7

b. Birinci Çokluk Şahıs İyelik Ekleri:

-mız/-miz,-ımız/-imiz,-umız

nebī-miz 13b/6 rıżā-mız 44b/4

ḥaḳḳ-ımız-da 24a/2 ḳat-ımız-da 5a/5

ḥāl-imiz-den 44b/5 iç-imiz-ge 44b/4

ġażab-umız 44b/4

c. İkinci Teklik Şahıs İyelik Ekleri:

-ñg,-ıñg/-iñg,-uñg/-üñg

ana-ñg 26b/6 Teñgri-ñg 38b/3

ant-ıñg 18a/4 bıyıḳ-ıñg 13a/1

ḥāl-iñg 37b/4 til-iñg 27b/1

buyruḳ-uñg 12a/5 öz-üñg-e 46b/5

d. İkinci Çokluk Şahıs İyelik Ekleri:

-ñgız/-ñgiz,-iñgiz

ata-ñgız 37b/8 barça-ñgız 29b/6

ḳıble-ñgiz-ni 28b/8

Teñgri-ñgiz 42a/5

müzd-iñgiz-den 38a/1

ölügler-iñgiz-ge 38a/2

e. Üçüncü Teklik Şahıs İyelik Ekleri:

-ı/-i,-u/-ü,-sı/-si

küç-i 11a/5 ḳulaḳ-ı 33a/8

uçmaḳ-ı 44b/6 yazuḳ-ı 33b/2

toz-u 41a/1 öz-ü-ni 3a/6

ana-sı 9b/7 köprü-si 40b/6

f. Üçüncü Çokluk şahıs İyelik Ekleri:

-ları/-leri

iç-leri 35a/4 köz-leri 37b/3

ḳul-ları 42a/4 yawuḳ-ları 1b/4

ZAMİRLER

85. Zamirler,aslında isim gurubuna dahil olup, kullanılış bakımından isim gibi muamele görürler.

Metnimizdeki zamirleri aşağıdaki başlıklar altında inceleyeceğiz:

Şahıs Zamirleri

86. a. Birinci Teklik Şahıs Zamiri

aa. Yalın hal: men

men yaratmadın dīvni 3b/6

ab. İlgi hali: menim

menim ümmetim 44a/6

ac. Yükleme hali: meni

tıydı meni 37a/8

ad. Yönelme hali: maṅga

boldı maṅga ol müzdden 37b/7

ae. Ayrılma hali: menden

menden turur tip 31a/5

b. Birinci Çokluk Şahıs Zamiri

ba. Yalın hal: biz

keltürmes biz tip 26a/2

bb. İlgi hali: bizim

takı bizim rıżāmızġa 45a/2

bc. Yönelme hali: bizge

Teñgri Ta^{c}ālā buyurdı bizge 33b/2

c. İkinci Teklik Şahıs Zamiri:

ca. Yalın hal: sen

ve eger sen dünyānıñ rabbı bolsañ 7a/7

cb. İlgi hali: seniñ

bu kün seniñ öze 40a/1

cc. Yükleme hali: seni

anañ seni yitürsün 26b/6

cd. Yönelme hali: sañga

takı kim kim uydı sañga 43a/6

ce. Ayrılma hali: senden

alur men senden hakkımnı 7a/7

d. İkinci Çokluk Şahıs Zamiri

da. Yalın hal: siz/ sizler

añmas siz tip 37b/8

sizler oş imdi körmey siz 45a/6

db. Yükleme hali: sizni

köndürür sizni köni yolka 44a/6

dc. Yönelme hali: sizge

uçmak müştak turur sizge 39a/7

dd. Ayrılma hali: sizden

kimnüng kim ölse sizden 37b/1

e. Üçüncü Teklik Şahıs zamiri:

ea. Yalın hal: ol

ol nerse üçün kim 7b/7

eb. İlgi hali: anıng

anıng içinde 15a/4

ec. Yükleme hali: anı

kim kim ayıtsa anı 39b/1

ed. Yönelme hali: angar

at birgey men angar 7b/2

ee. Bulunma hali: anda

menim anda tise 13a/7

ef. Ayrılma hali: andan

andan songra ᶜÖmer 43b/6

f. Üçüncü Çokluk Şahıs Zamiri:

fa. Yalın hal: anlar

anlar ayturlar 6a/2

fb. İlgi hali: anlarnıng

anlarnıng İmānı ol kün 4b/4

fc. Yükleme hali: anlarnı

taḳı anlarnı yalġan ḳılmaḳ 15a/4

fd. Yönelme hali: anlarġa

biz anlarġa rızḳ birdük 25a/5

fe. Ayrılma hali: anlardan

Tengri anlardan ẖoşnūd bolsun 5b/1

İşaret Zamirleri

87. Metnimizde işaret zamiri olarak kullanılan kelimeler şunlardır:

a. bu

aa. Yalın hal: bu

bu yiter ^{c}āḳıl kişige 45b/5

ab. İlgi hali: munuñ

Teñri hükmi munuñ kibi turur 7a/8

ac. Yönelme hali: oñ, muñgar

oñ muñgar 44a/3

ad. Ayrılma hali: mundan

mundan özge 35b/2

b. munlar

ba. Ayrılma hali: munlardan

munlardan ol kişi 42b/3

c. ol

İşaret zamiri ol ile şahıs zamiri ol arasında çekim bakımından bir fark yoktur. Bu sebepten dolayı burada yalnızca yalın hali için kullanılan bir örnek alıyoruz:

ṣaḥīḥ oldur 9b/5

Dönüşlülük Zamirleri

88. Metnimizde dönüşlülük zamirleri: kendü ve öz kelimeleridir:

a. kendü

vaṣf ḳıldı Teñri Ta^{c}ālā kendü özüni 3a/6

rāżī bolsa kendü özi 17a/5

kendü nefsinden 31b/4

yoḳ turur kendüleriniñ anıñ içinde 31a/4

taḳı Ḳur'ān kendüsi yaratılmış degül 34b/7

b. öz

öz iḫtiyār ḳılmaḳı birle 5a/6

öz nefslerine 40b/3

özi küyüp 12a/7

kendü özüni 3a/6

kendü özinden kāfir bolur 23b/5

Belirsizlik Zamirleri

89. Metnimizden tesbit ettiğimiz belirsizlik zamirleri şunlardır:

a. barça

barçalar ḳatında eyle kerek kim 9a/3

b. bir ançalar

ayıttı bir ançalar 14a/8

c. birisi

ayıtsa ikisinden birisi 11b/8

d. her birisi

ḳaçan kim ḳaṣd ḳılsa her birisi 32b/7

e. kimerse

kimerse küç ḳılmayın 5b/2

Soru Zamirleri

90. Metnimizde kullanılan soru zamirleri şunlardır:

a. kim

kim kim ayıksa 46a/1

kimnüng kim bolsa köngline 38b/6

kimning kim yengil bolsa 40b/2

kimge kim tilese 47a/6

b. ḳaysı

ol ikisinden ḳaysı tiz 19b/4

baḳġıl ḳaysı ḥāl üçün 26a/6

c. ni

ni ḥāl öze kim bolsa 33b/2

İlgi (Relatif) Zamirleri

91. ki o manasına gelen (kim) zamiri metnimizde çok kullanılmıştır. Bunlardan bir kaç örnek sunalım:

Tengrige kim ol köndergen turur 1b/2

anıng öze kim īmān keltürgey 3b/2

yalġan ḳılsa bir nerseni kim s̱ābit bolġay 4a/1

ḳılġay ol kişi öze kim ḳıble ehlinden 30a/5

Vasfiyet Zamirleri

92. Metnimizde vasfiyet zamirleri: -ḳı, -ġı ve -ki şeklindedir.

-ḳı

sorulur avvalḳı ḳanṭarada 41a/2

avvalḳı ᶜaḳlım öze 37a/4

avvalḳılardan taḳı songraḳılardan 49b/2

-ġı

songraġılar ayıttılar 20a/7

-ki

Kur'ān içindeki āyātlarnı 40b/3

SIFAT

93. Sıfatlar, Türkçede isim gurubuna dahil sözlerdir. Bünyeleri ve aldıkları ekler bakımından isimlerden ayrılmazlar.

Metnimizdeki sıfatları şu guruplarda inceleyebiliriz.

İşaret Sıfatları

94. a. bu — takı bu kitābge 2a/8
b. ol — ol vakt kāfir bolur 15a/2
c. oş — oş munung üçün ayıttı 5b/1
d. oşbu — kaçan kim kılsa oşbu nerselerni 3b/3
e. oş ol — oşol hāletde 17a/3

Niteleme Sıfatları

95. Metnimizdeki niteleme sıfatlarını türkçe ve yabancı asıllı niteleme sıfatları olmak üzere iki kısımda inceleyeceğiz:

a. Türkçe niteleme sıfatları:

edgü: kerekse edgü kişi bolsun 30a/6
kiçig: kiçig yazuk kılsa 19a/2
köni: künderür sizni köni yolka 44a/6
kuru: ol kuru ağaçdan 46b/7
ölüg: ölüg kişi 37a/2
sevrü: sevrü çibin kanatınça 38b/6
ting: angar ting tuş hīç kimerse 3a/8

tağru: takı toğru yolğa 1b/2

tuş: anğar tinğ tuş hīç kimerse 3a/8

tüz: tüz yolğa 1b/2

uluğ: uluğ yazuk kılğanlarğa 38a/7

yahşı: yahşı kişi 47b/2

yalanğ: yalanğ ayak öze 33b/7

yanğı: yanğı hurma 46b/6

yaş: yaş ağaç kıldı 46b/6

yawuz: barça yawuz işlerge 25b/5

yenğil: yenğil hisāb 40a/6

ağır: ağır konak kildi 19b/3

yaman: takı yaman kişi artında 29a/2

yazı: yazı yirgä 23a/8

b. Yabancı asıllı niteleme sıfatları:

ᶜākıl: yiter ᶜākıl kişige 46a/4

bākī: anınğ bākī ᶜömrini 2a/1

bed-baht: takı bedbaht kişi 47b/3

cāhil: takı cāhil kişi bilmes 8b/3

hak: hak mü'minler 25a/6

mukarreb: mukarreb melāyikelerden 49a/7

mukīm: mukīm kişige bir kün 33b/4

mutīᶜ: mutīᶜ kişige 47b/3

rāst: rāst niyyet birle 37b/6

sahīh: sahīh kavl ol turur 24a/2

tāza: tāze yüzler 45a/5

zāhir : zāhir kavl turur 10b/3

Karşılaştırma Sıfatları

96. Sıfatlarda karşılaştırma,metnimizde -rak/-rek ekleriyle yapılmıştır:

burun-rak 46a/6 dürüst-rak 14b/1

kiñg-rek "daha dar" 48a/3

Küçültme Sıfatları

97. Küçültme sıfatları;küçültme ekleriyle yapılan sıfatlardır.Metnimizdeki örnekleri şzdır:

aya-çuk 7a/5 kiçi-çük 7a/4

yüz-cügez 7a/6

Belirsizlik Sıfatları

98. Metnimizde kullanılan belirsizlik sıfatları şunlardır:

barça: barça nebīler öze 46b/5

bir: bir sūrege inkār kılsa 6b/1

çok: çok fark bar turur 34b/5

her: her vakt kim 47a/4

her bir: her bir sūre avvalından 8b/6

hīç: hīç nerse 16a/6

fülān: eğer fülān kişi 11b/6

kamug : kamug ᶜālemge 1b/1

öküş: öküş imāmlar katında 17b/5

tigme: tigme çokta 11b/8

SAYILAR

99. Sayılar,metnimizde hem sıfat hem de isim olarak kullanılmışlardır.Örnekleri aşağıda sunuyoruz:

Asıl Sayılar

100. Metnimizde kullanılan asıl sayılar şunlardır:

bir	ol Teñri bir turur	3a/7
iki	iki vezīrim bar	43a/8
üç	üç bölek öze	25a/2
tört	tört nerse turur kim	28b/7
biş	biş aḳçadan ögüşrek	11b/3
altı	altı ay	35b/3
yiti	yiti ḳanṭaġadan	41a/2
on	Ādem nebīge on ṣaḥīfe	36a/5
on tört	ṭakı on tört kitāb turur	36a/4
otuz	otuz ṣaḥīfa	36a/6
elig	Şīt nebīge elig ṣaḥīfe	36a/5
altmış iki	oşbu altmış iki ḫaṣlet	24b/6
yitmiş bir	yitmiş bir bölek	24a/8
yitmiş iki	yitmiş iki bölek	24b/2
yitmiş üç	yitmiş üç bölek	24b/3
toḳsan bir	oḳıdım toḳsan bir	49a/8
yüz	yüz kitāb	36a/3
iki yüz	iki yüz aḳçadan	11b/4
toḳuz yüz toḳsan toḳuz	toḳuz yüz toḳsan toḳuz cüz'ni	49b/4
miñ	miñ yıl urlaşı turur	41a/1
üç miñ	üç miñ yıllıḳ yol	40b/8
yüz miñ	yüz miñ küp çakır	29a/5

Sıra Sayıları

101. Metnimizde sıra sayıları;asıl sayıların sonlarına °ncı/°nçi ekinin getirilmesiyle yapılmıştır:

ikinçi	35b/8	üçünçi	28a/8
törtünçi	41a/3	bişinçi	30a/4
altınçı	30b/1	yitinçi	41a/4
sekizinçi	33a/6	tokuzınçı	33b/4
onunçı	34a/1	on birinçi	35a/5
on ikinçi	36b/3	on üçünçi	36b/8
on törtünçi	37a/6	on bişinçi	38a/6
on altınçı	38b/8	on yitinçi	39b/5
on sekizinçi	40a/3	on tokuzunçı	40b/1

yigirminçi	40b/4
yigirmi birinçi	41a/6
yigirmi ikinçi	42a/2
yigirmi üçünçi	42a/7
yigirmi törtünçi	42b/4
yigirmi bişinçi	43a/3
yigirmi altınçı	43b/2
yigirmi yitinçi	43b/8
yigirmi sekizinçi	44a/4
yigirmi tokuzunçı	44b/1
otuzunçı	45a/4
otuz birinçi	45b/5
otuz ikinçi	46a/4

otuz üçünçi	47a/8
otuz törtünçi	48a/7
otuz bişinçi	49b/7
otus altınçı	50a/6
otuz yitinçi	50b/6

ZARFLAR

Zaman Zarfları

102. Metnimizde zaman zarfı olarak kullanılan kelimeler şunlardır:

aẖır	aẖır zamānda	35a/8
avval	avval ol turur kim	3a/2
birü	nebīden işitgenden birü	28b/7
bu kün	Teñgri tilese bu kün	26a/7
burun	yaratmasdan burun	50a/2
dāyim	dāyim kalsun	2a/1
henüz	henüz ol ikisin	41b/5
imdi	buğday imdi	11a/4
ilk	ilki bolmaḳdan	45a/2
ḳaçan	ḳaçan kim ayıtsa	7a/2
ḳış	ḳış künlerinde	47a/4
kiçe	üç kün üç kiçe	33b/5
kün	anlarnıñ īmānı ol kün	4b/4
oş imdi	oş imdi kilgey	38b/1
sācat	ol sācat içinde	46b/7
soñ	soñgına digi	10a/4
tañ	tañda Teñgri tilese	26b/2

tün	takı bir tün	33b/4
tüne kün	munung kibi tüne kün	9a/8
vakt	her vakt kim	47a/4
yay	yay künler yimiçini	47a/4
yıl	ming yıl tozu turur	41a/1

Yer Zarfları

103. Metnimizden tesbit ettiğimiz yer zarflarının bazılarını aşağıda sunuyoruz:

ara	bolur anıng arası	47b/5
art	her bir kişining artında	28b/2
asġa "aşağı"	otdan asġa	25b/2
berī	berī boldung	32b/3
cihet	ᶜakl cihetinden	29a/8
çewre	çewresinde tibe	16a/1
içinde	menfaᶜat içinde	12b/5
ilgerü	ilgerü tutsa	20b/5
kat	inamlar katında	5a/8
karşu	bir iş karşu kildi	14a/6
öze	masharalık veshi öze	7a/5
üst	mü'ezzin üstinden	12a/6
yaru	Kaᶜbe yaru bolsa	11b/7
yokaru	yokaru turur	46a/2

Mikdar Zarfları

104. Metnimizde mikdar zarfı olarak kullanılan kelimelerden bazılarını aşağıda sunuyoruz:

barça	barçası bātıl bolur	16a/6

cemī^c: cemī^c sıfātı birle 35a/5

çok : takı çok oltursa 48b/7

kadar :oşbu kadar söz 46a/4

karış :bir karış kadarınça 47b/5

köp : kim kim köp cehd kılsa 48b/7

Suret Zarfları

105. Suret zarflarını,türkçe olanlar ve yabancı asıllı olanlar başlıkları altında inceleyeceğiz:

a. Türkçe suret zarfları:

ağır ağır bolsa 40b/2

arığ takı arığ kılsa anı 3b/1

eyle eyle kerek kim 7b/6

meñggü meñggü kalur 44b/7

mundig mundig ayda 16a/5

uzun ^cömrini uzun kılsun 2a/1

yaman yaman boldı 48a/2

yüksek mertebesi yüksek turur 45b/6

yeñgil yeñgil körmekke 13a/2

yalğan yalğan kılmak 5a/2

yawuk kafir bolmakka yawuk 11b/8

b. Yabancı Asıllı Suret Zarfları

^cāciz ^cāciz boldum tise 8a/4

^cāmī ^cāmī cāhil bolmak 8b/2

āşkāre āşkāre ayıtsa 5a/8

^cayb ^cayb kılsa 7a/2

bātıl takı bātıl bolur 27b/4

berāber ikisini berāber ḳılur 12b/2

bedbaẖt bedbaẖt bolur 47b/3

fāriġ fāriġ bolġanda 19a/5

dāyim kök dāyim turur 1b/5

ebeden ḳalmas ot içinde ebeden 33a/5

efᶜal taḳı efᶜal turur 45b/6

ẖafīf ẖafīf körüp 7a/5

ḥalāl ḥalāl körmekligini 5b/7

ẖālī gür ẖālī degül 36b/6

ẖāṣ ẖāṣ ḳılġı īmānnı 4a/8

ẖāliṣ ḳasd ḳıldım ẖāliṣ ḳılġay 21/7

ẖaṭā āyet ẖaṭā turur tip 7a/3

ẖoşnūd anlardan ẖoşnūd bolsun 8b/8

ḳāyim ḳāyim turur 12a/3

maᶜzūr maᶜzūr bolurlar 47b/4

muḥāl muḥāl turur 50a/3

muṭlaḳ muṭlaḳ ayıtsa 9b/2

mürtekib mürtekib bolur 15b(5

müştāḳ müştāḳ turur 39a/7

rāḥat rāḥat tiler men 21b/6

rāst ol ᶜamel rāst bolsa 28a/4

rāżī Teñri andan rāżī bolsun 24a/3

ṣaḥ ṣaḥ boldı 42b/7

ṣāliḥ ṣāliḥ degül 10b/6

ṭayyib anlar ṭayyib tururlar 1b/4

ümmī ol ümmī turur 4a/2

ża^cīf   ża^cīf boldum tise 8a/4

ẓālim   ẓālim taḳı bolsa 33a/7

EDATLAR

106. Edatlar;manaları olmayan,sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir.Tek başlarına manaları yoktur.Hiç ber nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat,manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.Onun için manalı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz.

Metnimizdeki edatları cümle içindeki kullanılışlarına göre aşağıdaki guruplarda inceleyebiliriz:

Bağlama Edatları

107. a. Cümle başı edatları:

ammā : ammā ḳaçan kim 12a/2

ançağa :ançağa tigrü kim 14b/6

bel kim:bel kim attasa 23a/5

bes : bes kāfir bolur 12b/4

eger : eger ayıtsa 14b/4

ḳaçan: ḳaçan kim 9a/1

lākin : lākin müstaḥaḳ bolur 15a/1

meger: meger kim ḳaçan 4a/4

niçe : niçe kim men ḥarām tapar 16b/5

niteg	niteg kim sen mañga	17b/7
ya^c^nī	ya^c^nī çeklenmediler	25a/1

b. Sıralama edatı:

yā	va^c^dge yā va^c^īdge	6b/5

Çekim Edatları

108. Metnimizden tesbit edebildiğimiz çekim edatlarını sunuyoruz:

baġa	senden baġa tilemez men	2a/4
birle	fażlı birle	2b/8
digi	meclisniñg soñgına digi	10a/4
ḳadar	oçbu ḳadar söz yiter	50a/5
kibi	munuñ kibi boldı	16a/7
ötrü	düşmānlıḳdan ötrü	13a/5
öze	selāmatlık Muḥammed öze	1b/3
özge	Ebū Bekrden özge	43a/1
soñg	ṭaḳı soñgı bar	45a/1
tig	anıñg tig	17a/7
tigi	tañgġa tigi	10a/1
üçün	anıñg üçün kim	3a/2

Kuvvetlendirme Edatları

109. Aşağıda sıralayacağımız edatlar, kuvvetlendirme fonksiyonuna sahiptirler:

elbette	şefā^c^at ḳılġay men elbette	38b/5
lā büd	lā büd kerek kim	33b/2
magat	magat Teñgrige boyun sundı	46a/2
ni	ṭaḳı ni yalġan ant içmek	8a /1
ṭaḳı	ṭaḳı zekāt kibi	6b/4

Denkleştirme Edatları

110. kerek   māl ḥāṣıl bolsun kerekse halāldan 12a/8

yā   yā ilçek tise yā yüzcügez tise 7a/6

yāḫūd   yāḫūd bizer bolġay 9a/5

Soru Edatları

111. Metnimizden tesbit edebildiğimiz soru edatları şunlardır:

ḳayda	kāfirler ḳayda kirür	4b/3
ḳaydan	ol ikisini ḳaydan çıḳarġay	41b/5
ni	ni kim tiledi ḳıldı	47b/1
niçük	İblīsni niçük yaratġay irdi	31b/2
niçün	niçün namaz ḳılmas sen tise	8a/5

Seslenme Edatları

112. Şu iki kelime metnimizde seslenme edatı olarak kullanılmıştır:

iy	ayıttı mañga iy Muḥammed	39a/5
yā	ayıtġıl yā ᶜĪsā tip	12a/4

DİĞER EDATLAR

113. a. Cevap edatı:

naᶜam   naᶜam tip ayıttı   26b/7

b. Temenni edatları:

āmīn	müsülmān āmīn tise	10a/6
keşke	ayıtsa keşke	10b/1

c. Tekrarlama edatları:

ḳayra	ḥacnı ḳayra ḳaytarmaḳ	17a/2
kez	barçasını bir kezden	14b/6

FİİL ÇEKİMİ

114. Fiil çekiminde sigalar basit ve birleşik sigalar olmak üzere iki kısımda incelenmiştir.

BASİT SİGALAR

115. Basit sigalar;bildirme ve dilek sigaları olmak üzere iki kısımda ele alınabilir:

BİLDİRME SİGALARI

116. Bildirme sigaları metnimizde şu zamanlardan ibarettir:

a. Görülen geçmiş zaman,

b. Anlatılan geçmiş zaman,

c. Geniş zaman,

d. Gelecek zaman

Görülen Geçmiş Zaman

117. Metnimizden tesbit edebildiğimiz görülen geçmiş zaman çekimi aşağıda sunulmuştur:

a. I.Teklik Şahıs: -dım/-dim;-dum/-düm

al-dım	27b/4	sat-dım	27b/4
bir-dim	2b/1	tile-dim	7b/3
bol-dum	27a/3	toy-dum	8a/2
kör-düm	39a/5	yüw-düm	18b/7

b. I.Çokluk Şahıs: -dik;-duḳ/-dük;-tuḳ

bir-dik	18b/7	bol-duḳ	35b/3
kıl-duḳ	4b/8	ulaştur-duḳ	5a/7
kör-dük	35b/6	sözleş-dük	35a/8
ayıt-tuḳ	5a/3		

c. II.Teklik Şahıs: -dıng/-ding;-dung;-tıng

ay-dıng 30b/5 yaratıl-dıng 49a/8

kit-ding 21a/2 bol-dung 26b/8

kıl-dung 27a/1 ayıt-tıng 22b/1

d. II.Çokluk Şahıs: -dungız/-düngiz

bol-dungız 29b/4 keltür-düngiz 29b/2

e. III.Teklik Şahıs: -dı/-di;-tı/-ti

al-dı 18a/2 az-dı 30a/1

çık-dı 39a/3 uy-dı 5b/8

bir-di 3a/3 in-di 37b/7

kiç-di 37b/2 öl-di 21b/7

ayıt-tı 12a/4 aç-tı 43a/7

çık-tı 39b/4 yarat-tı 50a/2

işit-ti 37b/2 sözleş-ti 39a/5

f. III.Çokluk Şahıs: -dılar/-diler;-tılar

bol-dılar 24b/2 kıl-dılar 30a/2

kubl-dılar 40b/2 taşıl-dılar 35b/6

bil-diler 7b/7 keltür-diler 25b/7

kit-diler 31a/2 tile-diler 25b/8

ayıt-tılar 20a/7

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu;fiil kökünden sonra getirilen -ma/-me olumsuzluk ekiyle yapılır:

a. I.Teklik Şahıs:-madım/-medim

kıl-ma-dım 43a/1 sözle-me-dim 28b/7

b. III.Teklik Şahıs: -madı/-medi

ayıt-madı 29b/6 kal-madı 21a/2

kıs-madı 49b/8 koy-madı 43a/2

sew-medi 32a/2 tile-medi 23a/3

c. III.Çokluk şahıs: -madılar/-mediler

bol-madılar 14b/8 şeklen-mediler 25a/1

Anlatılan Geçmiş Zaman

118.Metnimizde anlatılan geçmiş zamanın basit sigası tesbit edilememiştir.

Geniş Zaman

119. Metnimizden tesbit ettigimiz geniş zaman çekimi,aşağıda sunulmuştur:

a. I.Teklik şahıs: -r men;-ar men/-er men
-ır men;-ur men/-ür men

işle-r men 20a/1 tile-r men 20a/5

tap-ar men 16a/2 um-ar men 22b/7

sew-er men 24a/4 yarat-ır men 10b/8

al-ur men 7a/7 bol-ur men 11b/8

kıl-ur men 16a/2 bil-ür men 7a/8

b. I.Çokluk şahıs: -r biz;-er biz;-ur biz/
-ür biz

bağla-r biz 3b/7 yit-er biz 10a/4

ayt-ur biz 35b/8 bol-ur biz 25b/8

keltür-ür biz 26a/2

c. II.Teklik şahıs: -r sen;--ar sen;-ur sen/
-ür sen

di-r sen 26a/6 tap-ar sen 14b/5

ayt-ur sen 47a/3 bil-ür sen 23a/1

kıl-ur sen 16a/3

d. II.Çokluk şahıs: -er siz;

kör-er siz 45a/6

e. III.Teklik şahıs:-r;-ar/-er;-ir;-ur/-ür

di-r	45b/1	ohşa-r	23a/8
tile-r	26b/8	yarlıka-r	33a/2
bat-ar	17b/3	çık-ar	50b/7
öl-er	41b/8	sew-er	16b/3
şeklen-ir	45a/8	al-ur	22b/6
bir-ür	47a/6	kal-ur	33a/4
kir-ür	4b/2	sorul-ur	42a/5

f. III.Çokluk şahıs:-r ler;-ar lar/-er ler

-ur lar/-ür ler

di-r ler	45b/8	tile-r-ler	23b/2
çık-ar lar	50b/6	kör-er ler	31b/4
koy-ar lar	23b/1	ayt-ur lar	6a/2
bil-ür ler	48b/6	kıl-ur lar	23a/7
sorul-ur lar	47b/2	turguz-ur lar	25a/5

Geniş zaman olumsuzluk eki -mas/-mes dir. Ancak bu ek şu örneklerde -maz/-mez şeklinde tesbit edilmiştir:

bol-maz 15a/3,18a/6

kerek-mez 29a/3

tile-mez men 22a/4

Geniş zamanın olumsuzunu şahıslara göre şöyle inceleyebiliriz:

g. I.Teklik şahıs: -mas men/-mes men

ayıt-mas men 12a/5 kıl-mas men 11b/5

korḳ-mas men 12a/7 bil-mes men 12b/7

bir-mes men 19b/1 kir-mes men 13a/5

sew-mes men 16b/4 tile-mes men 7b/2

h. I.Çokluk şahıs: -mas biz/-mes biz

atta-mas biz 36a/1 keltür-mes biz 26a/2

ḳıl-mas biz 5b/7

ı. II.Teklik şahıs: -mas sen/-mes sen

bir-mes sen 8a/6 kör-mes sen 48a/4

oḳı-mas sen 8a/2 yürit-mes sen 16a/1

i. II.Çokluk şahıs: -mas siz

añg-mas siz 22b/8

j. III.Teklik şahıs: -mas/-mes

bil-mes 9a/2 çıḳ-mas 29a/6

ḳal-mas 33a/5 kerek-mes 27a/2

tig-mes 21b/5 kit-mes 5a/3

kiter-mes 30b/7 yit-mes 11a/6

k. III.Çokluk şahıs:-mas lar/-mes ler

ayıt-maslar 13b/1 iriş-mes ler 45b/8

kör-mes ler 31b/4 şoklen-mes ler 45b/2

tile-mes ler 23b/1

Gelecek Zaman

120. Metnimizde gelecek zaman eki -ġay/-gey olarak tesbit edilmiştir. Ancak bir iki yerde bazı istisnalar da görülmüştür:

çıḳ-ḳay 23b/8 çıḳ-ḳay biz 39b/8

körge men 10a/7

Metnimizden tesbit ettiğimiz gelecek zaman çekimi şahıslara göre şöyledir:

a. I.Teklik şahıs:-ğay men/-gey men

al-ğay men 16b/7 bir-gey men 14b/6

bol-ğay men 26b/2 kıl-ğay men 18a/1

b. II.Teklik şahıs: -ğay sen

ayık-ğay sen 25b/5 bol-ğay sen 26b/8

kıl-ğay sen 27a/8 inan-ğay sen 27a/5

c. II.Çokluk şahıs: -ğay siz

kör-gey siz 45a/6

d. III.Teklik şahıs: -ğay/-gey

al-ğay 10a/5 bil-gey 3a/2

ayıt-ğay 35a/6 birle-gey 3a/5

bak-ğay 34a/7 kil-gey 38b/1

bırak-ğay 40a/1 keltür-gey 3b/2

tap-ğay 32a/6 tile-gey 27a/2

e. III.Çokluk şahıs: -ğay lar

al-ğaylar 26a/1 ayıt-ğay lar 35b/1

bol-ğaylar 24b/3

Gelecek zamnın olumsuzu;fiil kökü ile gelecek zaman eki arasına giren -ma/,me olumsuzluk eki ile yapılır:

f. I.Teklik şahıs: -megey men

çewür-megey men 11b/6

g. II.Teklik şahıs: -mağay sen/-megey sen

ayıt-mağay sen 27b/1 tüş-megey sen 44a/8

h.III.Teklik şahıs:-mağay/-megey

ayıt-mağay 3b/2 bol-mağay 4b/4

çık-mağay 32b/6 di-megey 24b/7

keltür-megey 24b/7 sew-megey 24a/6

sözle-megey 44a/5

DİLEK SİGALARI

121. Metnimizde dilek sigaları şunlardır:

a. İltizami (istek)

b. Emir

c. Şart

İltizami (istek)

122.Bu siga,metnimizde çok az kullanılmıştır.

a. I.Teklik şahıs: -ayım/-eyim

men ayıt-ayım 26b/6 men bir-eyim 21b/4

kıl-ayım men 20a/5 men keltür-eyim 46a/6

b. I.Çokluk şahıs: -alım

ıy-alım 38a/3

Emir

123.Emir,fiilin ifade ettiği oluş,hareket veya durumun vukua getirilmesini özneye emir yolu ile bildiren bir kiptir.

Metnimizden tesbit edebildiğimiz emiri çekimini şahıslara göre şöyle inceleyebiliriz:

II.Teklik şahıs:-ğıl/-gil;eksiz

ayıt-ğıl 12a/4 bak-ğıl 26a/6

bar-ğıl 10a/2 kıl-ğıl 18b/6

bir-gil	11a/3	kil-gil	13a/1
kir-gil	13a/5	yi-gil	20b/3
bol	41a/8	eyle	10a/1
keltür	20b/4	kil	13a/6
koy	21b/6		

b. II.Çokluk şahıs: -ñg;-ıñg/-iñg;-uñg;-ıñgız;-ñgız

sözle-ñg	43b/6	tile-ñg	37b/2
ıd-ıñg	38a/3	kıl-ıñg	29a/1
bir-iñg	38a/3	sun-uñg	28a/1
tut-uñg	28a/2	kıl-ıñgız	29b/6
izle-ñgis	30a/7	iw-üñgiz	39a/7

c. III.Teklik şahıs:-sun/-sün

bol-sun	1b/3	bil-sün	4a/3	bir-sün	20a/2
kıl-sun	2a/2	yitür-sün	26b/6		

Emrin olumsuzu;fiil kökü ile emir ekinin arasına getirilen -ma/-me olumsuzluk eki ile yapılır:

d. II.Teklik şahıs:-ma/-me;-megil

bar-ma	29b/8	koyğur-ma	42b/8
sözle-me	20a/3	yi-me	29b/3
bir-megil	25b/5		

e. II.Çokluk şahıs: -mañgız/-meñgiz

ayıt-mañgız	43b/6	kıl-mañgız	28b/8
söyle-meñgiz	43b/6	çeklen-meñgiz	45a/7

f. III.Teklik şahıs: -mesün

bil-mesün 4a/3

Dilek Şart

125. Dilek şart sigası;bir hareket,bir oluş veya bir durumun meydana gelmesini,her hengi bir oluş hareket veya durumun meydana gelmesine bağlı olduğunu gösterir.

Metnimizde şart eki:-sa/-se dir.

a. I.Teklik şahıs:-sam/-sem

ḳıl-sam 2a/3 öltür-sem 24a/4

sög-sem 24a/4

b. I.Çokluk şahıs:-saḳ

bol-saḳ 22b/8

c. II.Teklik şahıs: -sañ/-señ

bol-sañ 7a/7 ḳıl-sañ 32b/2

kör-señ 32b/2

d. II.Çokluk şahıs: -sañız/-señiz

ḳıl-sañız 37b/8 uy-sañız 44a/6

e. III.Teklik şahıs: -sa/-se

aḳsur-sa 21b/7 bil-se 3a/4

ayıt-sa 6a/7 çevür-se 36b/7

inan-sa 5b/5 öl-se 48a/6

oltur-sa 48b/7 yitiş-se 19b/5

f. III.Çokluk şahıs:-salar

bol-salar 26a/4

Dilek şart sigasının olumsuzu,fiil kökü ile şart eki arasında -ma/-me olumsuzluk ekiinin gelmesiyle yapılır

g. I.Teklik şahıs: -masam

bol-masam 9b/7

h. I.Çokluk şahıs: -mesek

bil-mesek 5b/7

ı. II.Teklik şahıs:-meseñ

bir-meseñ 14b/4

i. III.Teklik şahıs: -masa/-mese

ayıt-masa	12a/1	bir-mese	5b/6
bol-masa	21b/4	inan-masa	40a/2
ḳıl-masa	9b/6	tut-masa	5b/6
tüş-mese	15b/8	yi-mese	18b/1

BİRLEŞİK ÇEKİMLER

125. Metnimizde birleşik kipler ir-,i- fiilinin görülen geçmiş zamanı, [illegible],dilek şartıyla yapılmaktadır.

ir-,i- fiilinin görülen geçmiş zamanı bir fiilini sonuna getirildiği zaman hikaye, anlatılan geçmiş zamanı rivayet, şartı da (bahis konusu zamanın) şartını teşkil eder.

Metnimzde, rivayet tarzının tesbit edilemediğini de belirtmek yararlı olacaktır.

Hikaye Tarzı

126. Metnimizde hikaye tarzı şu birleşik zamanlardan ibarettir:

a. Geniş zamanın hikayesi,

b. Anlatılan geçmiş zamanın hikayesi,

c. Gelecek zamanın hikayesi,

d. Şartın hikayesi

Geniş zamanın hikayesi

127. a. III.Teklik şahıs:-ar irdi/-er irdi

kiç-er irdi 12a/6 kör-er irdi 28a/6

sakla-r irdi 28a/6 tap-ar irdi 47a/5

b. III.Çokluk şahıs: -urlar irdi

ayt-urlar irdi 26a/4

Olumsuzu:

c. I.Teklik şahıs:-mas idim

kıl-mas idim 11b/4

d. I.Çokluk şahıs: -mes idük

tüş-mes idük 18b/2

Anlatılan geçmiş zamanın hikayesi

128. a. I.Teklik şahıs:-mış irdim

kapsan-mış irdim 37b/5

b. III.Teklik şahıs:-mış irdi

to-mamış irdi 47a/7

Gelecek zamanın hikayesi

129. a.I.Teklik şahıs:-gey irdim

yi-gey irdim 9b/8

b. III.Teklik şahıs:-ğay irdi/-gey irdi

ayıt-ğay irdi 29b/4 bir-gey irdi 29b/3

bol-ğay irdi 40b/3 çıkar-ğay irdi 41b/5

yarat-ğay irdi 31b/2

Olumsuzu:

c. III.Teklik şahıs: -mağay irdi/-megey irdi

buyur-mağay irdi 41b/3

sew-megey irdi 24a/6

Dilek Şartın hikayesi

130. III.Teklik şahıs:-sa irdi/-se irdi;

-saydı/-seydi

bol-sa irdi 10b/2 kir-se irdi 47a/4

koyuksa irdi 49b/2 tile-se irdi 31b/1

bil-seydi 24a/5 bol-saydı 20b/3

keltür-seydi 24a/6

Olumsuzu:

a. I.Teklik şahıs:-masam irdi

bol-masam irdi 9b/7

b. III.Teklik şahıs:-masa irdi/-mese irdi

bol-masa irdi 10b/5

yi-mese irdi 18b/1

Şart Tarzı

131. Metnimizde yalnızca görülen geçmiş zamanın şartı tesbit edilebilmiştir:

a. I.Teklik şahıs:-dım irse/-dim irse;-düm irse

ayıt-dım irse 22b/2

kıl-dım irse 9a/7,9b/3

tile-dim irse 39a/5

kör-düm irse 16/6,[illegible]

b. III.Teklik şahıs:-di irse

kir-di irse 29b/8

FİİLLERDE SORU

132. Fiillerde soru şekli: -mı/-mi;-mu/-mü eki ile yapılır.Ekin yeri bugünkü yazı dilimizdekinden farksızdır.

korkmas mu sen	12a/7	bolur men mü	37a/4
keltürür mü sen	26b/6	şeklènir mü	45a/8
ayıtayım mı	26b/5	çıkdı mı	39a/3
çıkmadı mı	39a/3	dir mi	45b/1
tiledi mi	26b/8	tilemedim mi	27a/1
tiler mi	26b/8		

PARTİSİPLER

133. Metnimizden tesbit edebildiğimiz partisipleri:

a. Geniş zaman partisipleri,

b. Geçmiş zaman partisipleri,

c. Gelecek zaman partisipleri

olmak üzere üç bölümde inceleyeceğiz.

Geniş zaman partisipleri

134. Metnimizde geniş zaman partisipleri şunlardan ibarettir:

a. -er

biz-er bolduñ 32b/3

cān çek-er hāletde 6b/6

közini kör-er kılsun 2a/2

öl-er hāletde 23b/?

b. -ġan/-gen,-ken

azġan turur 47a/8 hāliş bol-ġan 24b/4

bozul-ġan vaktġa ti-rü 33b/5

yol kesmekke çık-ġan 33b/6

du^{c}ā kıl-ġan 10a/6 okı-ġan kişi 13b/8

sakla-ġan turur 1b/2

sıġın-ġan-larnıñ sıġınçısı 3a/7

tapıl-ġan ḥāletde 3b/5

toġ-ġan oġlan 17a/3 yarat-ġan-ı bar 43b/8

yarlıḳa-ġan Teñgri 1b/1

bir-gen Teñgri 1b/1 iç-ken kişi 7b/4

kiç-ken vaḳtda 9a/7 könder-gen turur 1b/2

kör-gen turur 45a/6 kül-gen kişi 17a/7

öl-gen kişi 32b/7 āmīn ti-gen 10a/6

ḥalāl yigen 20b/4

Geçmiş Zaman partisipleri

135. Metnimizde geçmiş zaman partisipleri şu iki ekten ibarettir:

a. -dik;-duġ/-dük

di-dig-inden 9b/2 tile-dig-i 9b/5

di-düg-ümiz 15a/6 ti-düg-ümiz 43a/2

iḥtimāl bolduġı 14b/2

iḥtiyār ḳıl-duġ-ı 8b/4

b. -mış/-miş

yalġan ḳıl-mış bolur 12b/3

rivāyet ḳılınmış turur 30b/3

toġmış oġlan 48a/4 yaratıl-mış bolmasa 41b/4

yazıl-mış turur 2.a/8

ḳaderlen-miş Ādem oġlına 13b/1

şeklen-miş bolur 5a/2

Gelecek Zaman Partisipleri

136. Metnimizde gelecek zaman partisibi olarak -ası/-esi eki tesbit edilmiştir:

kil-esi ḥāl üçün 26b/1

GERİNDİUM (Zarf-fiil)

137. Gerindiumlar zarf-fiillerdir. Çekim eki almazlar. Metnimizden tesbit ettiğimiz zarf-fiilleri aşağıda sunuyoruz:

a. -erden

biz-erden sońgra 38b/3

b. -ġanda/-gende

al-ġanda 20a/6 bol-ġanda 19a/5

kel-gende 19b/3

c. -ġandan/-genden

bozạl-ġandan 39b/5 içit-genden 28b/7

ḳıl-ġandan 2b/2 öl-genden 27a/6

saḳın-ġandan 2b/1 sun-ġandan 46a/1

d. -ginçe/-günçe

kel-ginçe 18b/8 öl-günçe 5b/7

e. -maġandan

bol-maġandan 28b/4

f. -masdan

aç-masdan 46a/6 ayıt-masdan 14a/4

yarat-masdan 49b/8

g. -mayın/-meyin

bol-mayın 20b/7 di-meyin 11b/5

iksit-meyin 38a/1 keydür-meyin 11a/1

ḳıl-mayın 33a/2 kör-meyin 21a/8

oḳ̣at-mayın 45a/8 yarat-mayın 41b/7

h. -mayınça/-meyinçe

bol-mayınça 29a/8

keltür-meyinçe 29a/7

ı. -p/-ıp/-ip;-up/-üp

ti-p 2b/1 izle-p 2a/7

aç-ıp 40a/1 saḳlan-ıp 2a/8

bir-ip 22b/3 sun-up 2a/5

tur-up 17b/8 yum-up 46a/6

kör-üp 19a/3 küy-üp 12a/7

i. -u

yarlıḳa-y-u tileng 37b/2

BİRLEŞİK FİİLLER

138. Metnimizde,isim ve isim soyundan kelimelerle birleşik fiil yapmak için,ḳıl-,bol-,it- yardımcı fiilleri kullanılmıştır.ḳıl- ve bol- çok işlektir. Hemen hemen isim veya isim soyundan türkçe ve yabancı asıllı her kelime ile birleşerek onları fiilleştirir. Bunların yanında yanına aldıkları isim veya isim soyundan kelimelerle birleştikleri zaman yeni bir mana meydana getiren başka fiiller de vardır. Fakat bunlar işlek değildirler. Her isimle birleşmezler. Bu bakımdan da yardımcı fiil sayılamazlar. Ama bunlar, iki kelimeden meydana geldikleri için birleşik fiil sayılırlar.

ḳıl- ile yapılanlar

139. arıġ ḳılġay 3a/5 ᶜarż ḳılġay 10a/3

beyān ḳılduḳ 9a/1 cemᶜ ḳılsam 2a/3

dāyim ḳılsun	2a/1	delālet ḳılur	4a/2
ġażab ḳılur	44b/2	iᶜtiḳād ḳılur	8b/4
inkār ḳılur	12b/2	ḳabūl ḳılmas	28a/5
ḳahr ḳılur	16b/8	köp ḳılınġız	30a/8
ḳulluḳ ḳılmaḳ	2a/3	küç ḳılmayın	5b/2
laḳab ḳılurlar	23a/7	lāzım ḳılduḳ	39b/8
namaz ḳılıñġ	29a/1	secde ḳılġıl	14b/1
şarṭ ḳılduḳ	4b/8	tevbe ḳılıñġ	29b/4
uzun ḳılsun	2a/1	vācib ḳılur	2a/8
yalġan ḳılsa	4a/3	ẕikr ḳılduḳ	9a/1
ẓulm ḳılduñġ	17b/7		

bol- ile yapılanlar

140.

ayıtmaḳ bolur	13b/2	boş bolur	16a/4
delīl bolur	24a/6	ittifāḳ bolġay	15a/7
ḳādir bolġay	50b/1	kāfir boldılar	25b/7
lāzım bolur	25b/4	mübtediᶜ bolur	46a/3
rāżī bolsa	17a/5	revā bolmas	50b/3
s̱ābit boldı	42b/7	sākin bolmaḳ	41a/8
yaḫşı bolur	47b/3	yalġançı bolsaḳ	22b/8
yeñġil bolsa	40b/2		

it- ile yapılanlar

141.

hediye itse 5b/4

ḳaṣd itmeyin 23b/6

142. Diğerleri

at-	tan͡g atsa 16b/2
ayıt-	neẕr ayıtmak 38a/5
bozul-	abdest bozulġandan 33b/5
bir-	at birdi 25b/7,29b/2,29b/5,29b/7
	at birdim 2b/1,23b/3
	at birgey irdi 29b/3
	ant birgey 7b/2 ant birmek 7b/1
	bereket birsün 20a/2
	cevāb birdi 30b/4 cevāb birgey 37a/5
	cevāb birip 22b/3 cevāb birse 14a/1
	cevāb birür 42a/5
	ḥisāb birme 40a/5
	ḫulḳ birmedi 49a/6
	ḥisāb birmekni 40a/4
	mang birgen 12a/6
	rızḳ birdi 3a/3,3a/4
	rızḳ birdük 25a/5 rızḳ birgen 1b/1
	rızḳ birgeni 48b/6
	ṣadaḳa birin͡g 38a/3
	selām birgil 39a/6
	s̱evāb birmekni 31b/2
	tevfīḳ birmek 32a/5,35a/1
	yārī bireyim 21b/4
	yārī birgil 21b/3

çat-	yalġan çatmaḳ	15b/5
çewür-	yüz çewürse	36b/7
iç-	ant içken	7b/4,9b/4
	ant içgey	7b/3,9b/4
	ant içmäk	7b/5,7b/8,7b/7,8a/1,9a/4
	ant içmekden	7b/4,7b/5
	ant içmekni	7b/6
keltür-	Īmān keltürdiler	24b/8,25b/7
	Īmān keltürdük	26a/4
	Īmān keltürdüngiz	29b/2
	Īmān keltürgey	3b/2
	Īmān keltürgeyler	4b/3
	Īmān keltürmek	34a/4
	Īmān keltürmekni	34a/1
	Īmān keltürmes men	11b/1,34a/5
	Īmān keltürmes biz	26a/2
	Īmān keltürmäsä	32b/4
	Īmān keltürse	17a/3
	Īmān keltürür mü sen	26b/6
	Īmān keltürür biz	25b/8,26a/2
	iḳrār keltürmek	6a/1,34a/6,34a/8
kes-	yol kesmekke	33b/6
kör-	^{c}adl körseng	32b/2
	ḥalāl körmekligini	5b/7
	ḥalāl körmes	15b/6,29a/4,29a/6

ḥaḳ körgey (11 defa)

	ḥaḳ körmese	27b/8,28a/7,30a/8,33b/7 38b/7,40a/8,41a/5
	ḥaḳ körmesler	28b/2
	ḥaḳ körse	33b/8
	maᶜz̲ūr körerler	31b/5,31b/6
	yaẖşı körmeyin	21a/8
	yon͡gil körmek	13b/7
	yen͡gil körmekke	13a/2
	yen͡gil körüp	18b/5,19a/3,2[illegible]b/5
ḳoy-	at ḳoyarlar	23b/1, [illegible]
	iẖtiyār ḳoydı	30a/2
ḳurul-	mīzān ḳurulmaḳ	40b/1
sun-	boy sunun͡g	28a/1
	boy sundı	46a/2
	boyun sunġandan	45b/8,46a/1
	boyun sunmaḳ	33b/2,33b/3,46a/1
	boyun sunsa	46a/2 boyun sunup 2a/5
tap-	fāyda tapdın͡g	18b/8
	ḳarşu tapġay	32a/5,32a/6,32a/7,32a/8
turġuz-	namaz turġuzurlar	25a/5
tut-	oruç tutmaḳ 19b/2	oruç tutmasa 5b/6

143. Bildirmeyi müsbet bildirme ve menfi bildirme olmak üzere iki kısımda inceleyeceğiz:

a. Müsbet Bildirme

Metnimizde müsbet bildirme şu şekillerde yapılmaktadır:

aa. ir- fiili ile yapılanlar:

bar irdi 49a/6 dervīş irdi 13b/7

yırtuḳ irdi 18b/4

uzun irdi 18b/4

ab. i- fiili ile yapılanlar:

mü'min idim 26a/7

ac. tur- fiili ile yapılanlar:

ḥaḳ söz turur 12a/5

yaḫşıraḳ turur 16a/3

delīl turur 13a/2

ad. -dur/-tur ile yapılanlar:

bar-dur 50a/6 ġayr-dur 16a/8

ḳaydan-dur 47a/5

ḳorḳunç-dur 20b/7 ḳorḳunç-tur 21b/5

ol-dur 9b/5 ol-tur 17b/7

ae. bar ile yapılan bildirmeler:

iḥtimāl bar 12b/5 iḫtilāf bar 17a/1

Teñgri bar 17b/4 işim bar 13a/6

oġlı bar 22b/6 tileği bar 31b/4

farḳ bar 34b/5 ilki bar 45a/1

b. Menfi bildirme:

ba. degül sözü ile yapılanlar:

^{c}aṭā degül 34a/4 berāber degül 48a/8

ḥalāl degüldür 10b/4

ḫālī degül 36b/6 ḥākim degül 10b/5

kāfir degül 16b/6 ḳaṭ^{c}ī degül 5a/1

ṣāliḥ degül 10b/6 secde degül 14b/2

rıżā birle degül 31b/8

özge ḫalḳlarġa degül 49a/3

yaratılmış degül 34b/8

bb.(yoḳ)sözü ile yapılanlar:

^{c}aḳılı yoḳ 14a/5 fāyda yoḳ 27a/2

ḥükm yok 47b/2

BİRLEŞİK SÖZLER

144. Herhangi iki kelimenin yan yana gelerek yeni bir mefhum ifade etmesiyle birleşik sözler meydana gelmektedir. Bu, iki şekilde olmaktadır:

a. Birleşik sözü teşkil eden unsurlar asıl şekillerini kaybetmemişlerdir. Bunlarda unsurun birincisi çoğunlukla sıfattır. Fakat birleşik söz bir sıfat tamlaması olarak kullanılmaz, bir mefhumu ifade eder.

bukün 26a/7,40a/1 mundig 16a/5

niteg 8b/5 oşol 12b/5

oşbu 12a/4 tünekün 26a/7

b. Birleşik sözü teşkil eden unsurlar asıl şekillerini kaybederek bir biri içinde erimişlerdir:

andağ < anı-teg 46b/4

niçük < niçe ök 31b/2

nerse < ni erse 2b/7

niçün < ni üçün 16a/1

kimerse < kim irse 3a/8

METİN (1b-50b)

1b

1 başladım uluġ Ten͡gri atı birlo,ḳamuġ ʿālemġa rızḳ bir-
gen Ten͡gri,ḫāliṣ mü'minlerni yarlıḳaġan Ten͡gri,

2 cemʿ ögmeklik ol Ten͡grige kim:köndergen turur tüz yolġa
taḳı toġru yolġa,kim ol saḳlaġan turur

3 yazuḳdan taḳı yawuzluḳdan taḳı duʿā taḳı salāmatlıḳ
Muḥammed öze bolsun

4 kim ol nebīlerniñ soñ͡gı turur taḳı evliyālarnıñ bigi
turur taḳı anıñ yawuḳları öze bolsun,kim anlar ṭayyib
tururlar

5 5 taḳı arıġ tururlar niçe kim yir taḳı kök dāyim turur,
ammā andan son͡gra

6 ḳaçan kim kördüm irse Genāb-ı ʿĀlīniñ raġbetini

7 ...

8 ...

2a

1 ʿilm ḥāṣıl ḳılmaḳ içinde,Ten͡gri Taʿālā anıñ bāḳī ʿöm-
rini uzun ḳılsun taḳı Ten͡gri anıñ ʿizzetini dāyim
ḳılsun taḳı niʿmetini dāyim ḳılsun

10 2 taḳı Ten͡gri Taʿālā anıñ köñül közini körer ḳılsun taḳı
Ten͡gri añar yārī ḳılsun,maġat izledi ol cināb işāret
ḳılınmış turur men ḳuldan,

3 kim cemʿ ḳılsam añar bir kitāb;ḳısḳaraḳ,cemʿ ḳılġan
bolġay taḳı menfaʿatlı bolġay Ten͡grige ḳulluḳ ḳılmaḳ
içinde

4 İmām-ı Aʿẓam meẕhebi öze kim anıñ künyeti Ebī Ḥanīfe
turur,Ten͡gri rāżī bolsun andan,ḳısḳaraḳ bolġay,

2a

5 Ebū Ḥanīfe meẕhebi öze,iᶜtimād ḳılınmış bolġay anıñ
içinde men taḳı ilgerü kildim,buyruḳḳa boyun sunup,

6 Cināb-ı ᶜĀlīniñ resmi birle işāret ḳılınmış turur añar
s̱evāb umsunup,

15 7 Teñri Taᶜālādan taḳı Teñri Taᶜālādan tevfīḳ izlep rāst
sözlemekke,

8 taḳı ᶜiṣmet ṭaleb ḳılıp Teñridenḫaṭā sözlemekden taḳı
ol nerse kim vācib ḳılur ᶜiḳābnı,andan saḳlanıp bu ki-
tābge

2b

1 İrşade'l-mülūk ve's-selāṭīn tip at birdim,Teñri Taᶜālāge
sıġınġandan soñra

2 taḳı Teñrige tevekkül ḳılġandan soñra taḳı Teñriden
ḫayr ṭaleb ḳılġandan soñra taḳı işimni Teñrige teslīm
ḳılġandan

3 soñra taḳı añdım anıñ içinde kereklilerni kim ḥācet-
siz bolmas,andan teklīf ḳılınmış

20 4 ḳul taḳı beyān ḳıldım anıñ içinde farẓlarnı taḳı vācib-
lerni taḳı sünnetlerni

5 taḳı edeblerni,bolsun üçün ol ḳulġa yārī yaratġanġa ṭāᶜat
ḳılmaḳlıḳḳa taḳı rızḳ birgen Teñrige ṭāᶜat ḳılmaḳlıḳḳa

6 taḳı yaḳīn bolġay Teñriniñ rıẓāsına taḳı raḥmetine,
tiledim Teñri Taᶜālādan;uluġ turur,

7 anıñ ḳudreti,kim ḳılġay ol nerse kim men ḳaṣd ḳıldım
ḫāliṣ ḳılġay

8 Teñriniñ rıẓālıḳı üçün taḳı yaḳīn ḳılġay raḥmetine
faẓlı birle taḳı keremi birle ol Teñri

3a 216

25 1 her bir nerse öze ḳādir turur,bilgil;rāstı vācib,

2 mükellef ḳul öze avval ol turur kim bilgey Teñrisini anıñ üçün kim,

3 yarattı anı taḳı rızḳ birdi añar ol türlü kim ayıttı Teñri Ta^cālā taḳı ṣūret ḳıldı sizni

4 ṣūretlerniñ kökçegi öze taḳı rızḳ birdi sizge ḥalāldan ḳaçan kim Teñrini bilse

5 vācib bolur anıñ öze kim Teñrini birlegey;ortaḳ ḳatmaḳdan taḳı añar ohşaş ḳılmaḳdan taḳı arıġ ḳılġay Teñrini

30 6 atadan anadan taḳı oġul ḳızdan niteg kim vaṣf ḳıldı Teñri Ta^cālā kendü özüni taḳı ayıttı:

7 ayıtġıl yā Muḥammed;ol Teñri bir turur,ol Teñri sıġınġanlarnıng sıġınçası turur,toġmadı taḳı toġrulmadı taḳı bolmadı

8 añar tiñ tuş hiç kimerse taḳı ayıttı Teñri Ta^cālā rāstı Teñri Ta^cālā bir turur,arıġlıḳ añar

3b

1 kim bolġay añar oġul,ḳız ḳaçan kim Teñrini birlese taḳı arıġ ḳılsa anı oġul ḳızdan,vācib bolur anıñ öze

2 kim īmān keltürgey melāyikelerge taḳı kitāblarge taḳı rasūllerge taḳı farḳ ayıtmaġay bir kimerse arasında

35 3 rasūllerden ḳaçan kim ḳılsa oşbu nerselerni ḥükm ḳılınur anıñ müsülmān bolmaḳlıḳına andan soñra vācib bolur anıñ öze

4 islāmnıñ ḥükmleri:namāzdan taḳı zekātdan taḳı oruçdan taḳı ḥacdan

3b

5 takı andan özge nerseler takı vācib bolur sebebleri tapılġan ḥāletde takı şartları tapılġan ḥāletde Teñgri Taᶜālā

6 -nıñ sözi birle:men yaratmadım dīvni takı Ādem oġlan-lanlarını meger kim mañga kulluk kılmak üçün yaratdım tip

7 ammā avval başlar biz ol sözler birle kim kāfir bolur aṣl ol nerse içinde kim

40 8 kāfir bolur anıñ birle takı ol nerse birle kim kāfir bolmas anıñ birle,bilgil rāstı kim kim yalġan kılsa bir nerseni

4a

1 kim bolġay ṡābit delīl-i ḳaṭᶜī birle ol nerse kim kel-di añgar Teñgri Taᶜālādan Nebīge

2 kim ol ümmī turur,ṣarīḥ kıldı yāhūd delālet kılur ṣarīḥka yāhūd delālet kılur żarūreten,kāfir bolur Teñgri Taᶜālāge

3 berāber turur kerekse bilsün anıñ ṡābitini delīl-i ḳaṭᶜī birle kerekse bilmesün ve eger yalġan kılsa bir nerseni ṡābit bolġay delīl birle kim

4 ḳaṭᶜī degül ol nerse kim kildi añgar Teñgri Taᶜālādan kāfir bolmas meger kim kaçan

45 5 iᶜtiḳād kılınsa kāfir bolmaklıkka ol vakt kāfir bolur anıñ üçün kim kāfir bolmak īmānnıñ żıddı turur takı īmān

6 rāst kılmak turur Muḥammedni Teñgrining raḥmeti takı selāmı anıñ öze bolsun ol nerse içinde kim kildi añgar

7 Teñgri Taᶜālādan,anıñ üçün īmān ᶜarab tilinde ᶜibāret turur

4a

8 inanmakdan,ançası bar kim ᶜörf-i ᶜādede ḫāṣ ḳıldı īmānnı inanmaḳ birle Muḥammedge

4b

1 ol nerse kim kildi añar Teñri Taᶜālādan oş mununğ üçün

50 2 ayıttı Ebū Ḥanīfe īmān,Teñri andan ḫoşnūd bolsun,kirmes otḳa meger kim mü'min kirür

3 aytıldı Ebū Ḥanīfege;kāfirler ḳayda kirür?,ayıttı Ebū Ḥanīfe:ḳıyāmet küni kāfirler īmān keltürgeyler ançası bar kim

4 menfaᶜat bolmağay anlarğa anlarnıñ īmānı ol kün taḳı kāfir bolmaḳ Muḥammedni yalğan ḳılmaḳ bolur

5 ol nerse kim kildi añar Teñri Taᶜālādan yāḫūd anıñ bir ançasanı yalğān ḳılmaḳ bolur

6 taḳı yalğan ḳılmaḳinanmakmınğ ẓıddı turur taḳı iki ẓıd ikisi birge cemᶜ bolmas,ḳaçan kim

55 7 yalğan ḳılsa,ol nerse kim kildi barçasanı kāfir bolur Teñri Taᶜālāge ve eger yalğan ḳılsa

8 bir ançasını anıñ tiş ol taḳı kāfir bolur,rāstı şarṭ ḳılduḳ biz anıñ s̱ābitini delīl-i ḳaṭᶜī birle anıñ üçün kim

5a

1 ol nerse kim s̱ābit boldı delīl birle ḳaṭᶜī degül şek bolur anıñ s̱ābiti içinde delīl birle bolmaḳ içinde bolur

2 anı yalğan ḳılmaḳ şeklenmiş bolur,anıñ kāfir bolmaḳı içinde kāfir bolmaḳ s̱ābit bolmas şek birle,anıñ üçün kim

5a

3 anıng īmānı s̱ābit turur yaḳīnlıḳ birle,ol īmān kitmes
şek birle takı gümān birle,rāstı ayıttuḳ biz

60 4 kāfir bolur,ḳaçan kim yalġanġa tutsa ol nerse kim s̱ābit
boldı delīl birle ḳaṭᶜī degül,ḳaçan kim iᵉtiḳād ḳalsa

5 kāfir bolmaklıḳḳa anıng üçün kim iḳrār ḳaldı kāfir
bolmaḳ birle anıng üçün kim ḥükm bizim ḳatımızda

6 mütaᶜalliḳ bolur ḳulnıng iḳrārı birle taḳı aytıldı kāfir
bolur öz iḫtiyār ḳalmaḳı birle küfrni anıng üçün kim
küfrni

7 iḫtiyār ḳalmaḳ küfr turur,rāstı ulaşturduḳ biz delāletni
taḳı ẓarūretni ṣarīḥ birle

8 anıng üçün kim ḳaçan kim āşikāre ayıtsa kāfir bolmaḳ
birle,kim ayıtsa:küfr boldum tip kāfir bolur barça
imāmler ḳatında

5b

65 1 oş munung üçün ayıttı bisim aṣḥāblarımız Tengri anlardan
ḫōşnūd bolsun,müsülmān kişi ḳaçan kim zünnār baġlansa
naṣrānīlerning

2 zünnārnı birle yāhūd başına börk ḳoysa mecūsīlerning
börkin öz köngli birle,kimerse küç ḳalmayın

3 kāfir bolur Tengri Taᶜālāge oş munung üçün ayıttı
Verāü'n-nehr atlıġ ilning imāmları:müsülmān kişi

4 ḳaçan kim hediye itse ḳonşılarına novrūz küni yumurtḳanı
kāfir bolur Tengri Taᶜālāge

5 ṭaḳı ᶜamel ḳalmaḳ erkānları birle īmandan degül ançaġa
tigrü kim rāstı kim kim inansa

5b

70 6 köñgli birle taḳı iḳrār ḳılsa tili birle,namāz ḳılmasa
taḳı zekāt birmese taḳı oruç tutmasa

7 ölgünçe ḥükm ḳılmas biz anıñg kāfirligine,niçe kim
bilmesek ol kişiden ḥalāl körmekligini

8 ḳoymaḳı birle taḳı şāfiᶜīler ḳatında taḳı muᶜtezilīler
ḳatında taḳı kim kim ol ikisine uyġı

6a

1 ẓāhirīlerniñg aṣḥāblarından iḳrār keltürmek til birle
taḳı ᶜamel ḳılmaḳ erkān birle

2 īmānnıñg ḥaḳīḳatinden turur tip ayturlar,rāstı anlar
ayturlar īmānnıñg ḥaddinde

75 3 īmān ol inanmaḳ turur köñgül birle taḳı iḳrār ḳılmaḳ
turur til birle taḳı ᶜamel ḳılmaḳ turur

4 erkān birle tip ayturlar,rāstı ol bāṭıl turur Ḳur'ān
birle taḳı ḥadīs̱ birle taḳı icmāᶜ-ı ümmetniñg delīl-
leri birle

5 añgduḳ anı uṣūl-i dīn içinde ayıttı faḳīh Ebū'l-leys̱

6 fetāvāsı içinde taḳı özge kitāblar içinde eger ayıtsa
müsülmān kişi;Teñgriniñg oġlı ḳızı bar tip

7 yā ḫatunı bar tip yā ortaḳı bar tip yāḫūd ayıtsa
Teñgri Taᶜālā ᶜācis turur tip yāḫūd

80 8 bilmes tip,kāfir bolur Teñgri Taᶜālāge ve eger inkār
ḳılsa kitābge Teñgriniñg kitāblarından

6b 1 yā inkār ḳılsa bir kelimege Ḳur'āndan yā bir āyatġa
inkār ḳılsa yā bir sürege inkār ḳılsa kāfir bolur
Teñgri Taᶜālāge

2 ve eger ayıtsa:çaḳır içmek yā zinā ḳılmaḳ yā ir oġlan birle cimā^{c} ḳılmaḳ ḥalāl turur tise kāfir bolur Teñri Ta^{c}ālāge

3 ve eger inkār ḳılsa bir farżġa Teñri Ta^{c}ālā farżlarından oruç kibi taḳı namāz kibi

4 taḳı zekāt kibi taḳı yüwünmek kibi cenābetden,kāfir bolur Teñri Ta^{c}ālāge ve eger inkār ḳılsa

85 5 va^{c}dge yā va^{c}īdge,Teñri Ta^{c}ālā añdı anı Kitāb-ı ^{c}azīz içinde

6 cān çeker ḥāletde taḳı gūr içinde taḳı ḳıyāmet küninde taḳı uçmaḳ içinde

7 taḳı otḳa kāfir bolur Teñri Ta^{c}ālāge oşbu ḳaçan kim bolmasa te'vīl ḳılınmış,te'vīl

8 ṣaḥīḥ bolmasa oşbu munuñ kibi eger inkār ḳılsa ḫabar-ı mütevātirge,ol vārid turur

7a

1 aḥkām-ı şerī^{c}at içinde kāfir bolur,anıñ üçün kim ḫabar-ı mütevātir delīl-i ḳaṭ^{c}ī turur Ḳur'ān kibi

90 2 ve eger ^{c}ayb ḳılsa Ḳur'ānnı yā bir nerseni Ḳur'āndan kāfir bolur Teñri Ta^{c}ālāge oş munuñ kibi ḳaçan kim ayıtsa

3 oşbu āyat ḫaṭā turur tip,kāfir bolur Teñri Ta^{c}ālāge ve eger Muḥammed ^{c}aleyhisselamnı ^{c}ayblasa

4 kāfir bolur Teñri Ta^{c}ālāge ve eger kiçiçük tise bir endāmını nebīniñ endāmlarından

5 masḫaralıḳ vechi öze yāḫūd ḫafīf körüp nebī endāmını kim ayıtsa ayaçuḳ tise

6 yā ilçek tise yā yüzcügez tise kāfir bolur Tengri Ta^cālāge ve eger ayıtsa bir ʿarīmine

95 7 alur men senden hakkımnı ve eger sen dünyānıng rabbı bolsang takı āhiretning rabbı bolsang tip kāfir bolur

8 Tengri Taʿālāge ve eger aytılsa bir müsülmanga;Tengri hükmi munung kibi turur tip,ayıtsa men ni bilür men

7b

1 Tengri hükmini tise kāfir bolur Tengri Taʿālāge ve eger bir kişi ant birmek tilese bir kişige,ayıtsa men

2 tiler men kim ant birgey men angar talak birle takı tilemes men kim ant birgey men angar Tengri Taʿālā birle

3 kafir bolur Tengri Taʿālāge ve eger ayıtsa;rāstı tiledim men ant içkey talak birle,tilemes men kim

100 4 ant içkey Tengri birle tise,anıng üçün kim ant içken kişi tilemes yalgan ant içmekden Tengri birle

5 takı tıyılur talak birle ant içmekden tise,anıng üçün degül kim talak birle ant içmek yahşırak turur timen tise

6 eyle kerek kim kāfir bolmasa,anıng üçün kim müteehhirlerning bir ançası mübāh kıldılar ant içmekni

7 Tengriden özge birle ant içmek kibi,talak birle takı kul āzād bolmak birle ol nerse üçün kim bildiler

8 igr kalmakından kişilerge menfaʿatı tiz bolur menfaʿatı te'hīr öze ve eger ayıtsa;ant içmek

8a

105 1 ni rāst birle hayr bar takı ni yalgan ant içmek birle

ḫayr bar tise kāfir bolur Teṅri Ta^cālāġe ve eger aytılsa

2 bir kişige;Ḳur'ān niçün oḳımas sen tise ol kişi ayıtsa:toydum Ḳur'ān oḳımaḳdan tise

3 yāhūd ayıtsa aṅġar;niçün namāz ḳılmas sen tise,ayıtsa toydum namāz ḳılmaḳdan tise kāfir bolur Teṅri Ta^cālāġe

4 ve eger ayıtsa ża^cīf boldum tise yā eridim namāzdan tise yā ^cāciz boldum tise

5 kāfir bolmas ve eger aytılsa aṅġar;niçün namāz ḳılmas sen tise,ayıtsa namāz ḥaḳḳında;niçege tigrü

110 6 ḳılayım bu ṣuḫranı tise yā aytılsa aṅġar;niçün zekāt birmes sen tise,ayıtsa zekāt ḥaḳḳında

7 niçege tigrü bireyim bu ġarāmetni tise kāfir bolur Teṅri Ta^cālāġe ve eger inkār ḳılsa

8 ḳul e^cūẕü birabbi'l-felaḳ,ḳul e^cūẕü birabbi'n-nās'nı eger ^cālim kişi bolsa kāfir bolmas Teṅri Ta^cālāġe ve eger cāhil kişi bolsa

8b

1 kāfir bolur Teṅri Ta^cālāġe ve rāstı ḥāl ayrulur ^cālim bolmaḳ

2 arasında taḳı ^cāmī cāhil bolmaḳ arasında,anıṅ üçün kim ^cālim kişi ḫilāfnı bilür anıṅ içinde

3 i^ctiḳād ḳılmas kāfir bolmaḳlıḳḳa taḳı cāhil kişi bilmes ol ḫilāfnı

4 i^ctiḳād ḳılur kāfir bolmaḳlıḳḳa taḳı kāfir bolur Teṅri Ta^cālāġe öz iḫtiyār ḳılduġı üçün küfrni

5 niteg kim kiçdi anıñ nazīri,kim kim inkār ḳılsa
bismillāhirraḥmānirraḥīm'niñ bolmaḳlıḳını
6 Fātiḥa'nıñ avvalından taḳı her bir sūre avvalından
kāfir bolmas Teñri Taᶜālāge
7 anıñ üçün kim iḫtilāf ḳılınmış turur anıñ içinde
inkār ḳıldı anı Ebū Ḥanīfe'niñ aṣḥābları
120 8 taḳı isbāt anı Şāfiᶜī'niñ aṣḥābları,Teñri anlardan
ḫoşnūd bolsun taḳı

9a

1 kāfir ḳılmadı anlarnıñ bir ançası bir ançasını niteg
kim beyān ḳılduḳ biz bu ḳıyās öze kim biz ẕikr ḳılduḳ,
ḳaçan kim
2 tansa ol kişi kim ḫilāf barın bilmes taḳı sizer
Bismillāhirraḥmānirraḥīm Fātiḥa'dan turur tip
3 barçalar ḳatında eyle kerek kim,kim kāfir bolġay,
anıñ üçün kim iᶜtiḳād ḳıldı kāfir bolmaḳlıḳḳa
4 taḳı añdı ant içmek kitābında;bir kişi ayıtsa,eger
ḳıldım irse munuñ kibi
125 5 ol yahūdī bolgay ya naṣrānī bolġay tip yahud bizer
bolġay müsülmānlıḳdan tip,andan soñra
6 ol işni ḳıldı,aytıldı;kāfir bolur tip bizim ᶜulemā-
larımız ḳatında kāfir bolmas,ol nerseniñ ḫilāfınça
7 kim ḳaçan kim anı taᶜalluḳ ḳılsa bir iş birle kişken
vaḳtda munuñ kibi kim,eger ayıtsa:eger ḳıldım irse
8 munuñ kibi tüne kün ol yahūdī bolġay yā naṣrānī bolġay
tip taḳı ol kişi bilür kim ol kişi ḳıldı anı

1 ol vaḳt kim kāfir bolur ve eger tanısa bismillāhir-
raḥmānirraḥīm Ḳur'ān'dan degül tise

130 2 muṭlaḳ ayıtsa eyle kerek kim,kim kāfir bolġay,meger
kim,ḳaçan kim tilese muṭlaḳ didiginden muḳayyedni
tilese kāfir bolmas

3 taḳı angdı eymān kitābında;bir kişi ayıtsa Tengri
bilür kim men ḳıldım irse

4 muning kibi tip taḳı ant içken bilür kim ol nerseni
ḳıldı,iḫtilāf ḳıldılar ol söz birle kāfir bolmaḳ
içinde

5 aytıldı:ṣaḥīḥ oldur kim,olkişi ḳaçan kim iᶜtiḳād ḳılsa
kāfir bolmaḳlıḳḳa,kāfir bolur öz tiledigi birle

6 kāfir bolmaḳnı ve eger iᶜtiḳād ḳılmasa kāfir bolmas
bir naṣrānī müsülmān boldı

135 7 andan songra anıng atası yā anası öldi naṣrānī dīni
öze,bu müsülmān bolġan ayıtsa:keşke men müsülmān
bolmasam irdi

8 ançaġa tigrü kim ol ikisinden mīrāṡ yigey irdim tise,
kāfir bolur,bir kāfir kişi ayıtsa bir müsülmān kişige
arz ḳılġıl menim öze

10a

1 İslāmnı tise ol müsülmān ayıtsa:bilmes men tip,kāfir
bolur ve eger ayıtsa vaḫḫar eyle anı tangġa tigi tise

2 ya barġıl fülan kişige kim ol ᶜālim turur tise kāfir
bolur yāhūd ayıtsa bir vaᶜıẓ bir kāfirge,kim ol kāfir
tursa

3 yirinden taḳı izlese ol vāᶜızdan,kim anı ḳılġay anıñ
öse īmānnı,ayıtsa

140 4 ol vāᶜıẓ:olturġıl meclisniñ soñıına digi tise kāfir
bolur taḳı aytaldı kāfir bolmas tip eger

5 ayıtsa bir müsülmānġa Teñri Taᶜālā alġay senden islāmnı
tise kāfir bolur ve eger ayıtsa

6 oç anı bir müsülmānġa taḳı bir müsülmān āmīn tise
kāfir bolur duᶜā ḳılġan taḳı āmīn tigen iki birge

7 eger ayıtsa:tilemes men kim körge men fülān kişini
edgülük birle yāḫūd ayıtsa sevmes men

8 ol kişini ḫayr öse tise kāfir bolur ve eger ayıtsa
keşke zinā ḳılmaḳ taḳı ẓulm ḳılmaḳ taḳı cevr ḳılmaḳ
taḳı öltürmek

10b

145 1 müsülmān kişini ḥaḳsız ḥalāl bolsa irdi tip kāfir
bolur anıñ ḫilāfınça kim ḳaçan kim ayıtsa keşke

2 çaḳır ḥalāl bolsa irdi tise kāfir bolmas eger ayıtsa
bir müsülmānnı,anı öltürmek ḥalāl turur tise kāfir
bolur

3 eger ayıtsa:fülān kişiniñ mālı ḥalālturur maña tise
kāfir bolur,eger ayıtsa mālı anıñ ḥalāl degüldür

4 añġar tise kāfir bolur,eger ayıtsa bir nebīge nebī-
lerden düşmānlıḳ vechi öse,añġar

5 keşke ol nebī bolmasa irdi tise kāfir bolur,eger ayıtsa
Teñri Taᶜālā ḥākim degül tise

150 6 yāḫūd ayıtsa:ṣāliḥ degül ḥākim bolmaḳlıḳḳa tise
kāfir bolur,eger ayıtsa bir kişige

10b

7 men yaratır men seniñ kibi tişme sā^{c}atda tise kāfir bolur,eger ayıtsa bir kişige

8 men yaratır men yüz seniñ kibi balçıkdan tise,eger tilese kim şūret kalġay anı

11a

1 anıñ şūreti kibi balçıkdın,keydürmeyin añar itni takı kanını kāfir bolmas

2 ve eger tilese ol söz birle añar it bitürmekni takı kan bitürmekni kāfir bolur ve eger ayıtsa hasmına

155 3 birgil maña hakkımnı ve eger birmeseñ alġay men anı senden kıyāmet küninde tise,ayıtsa ġarīmi birgil maña

4 buġday,imdi ançaġa tigrü kim birgey men saña kıyāmet küninde arpa tise kāfir bolur bir ança

5 meşāyıhlar katında ve bir ançalar katında kāfir bolmas ve eger ayıtsa:ni şe küçi yiter Teñri Ta^{c}ālānıñ

6 kalġay tamuġ otından özge tise,küçi yitmes takı kalmas andan özge tise kāfir bolur

7 ve eger ayıtsa Abū Bekr bolmadı Nebī'niñ şāhibi tise kāfir bolur

160 8 ve eger sögse ^{c}Āyişe'ge zinā birle kāfir bolur ve eger köñlinden kiçürse rāstı kişi yasuklar

11b

1 takı uluġ yasuklar helāl turur tise kāfir bolur ve eger ayıtsa:düşmānına;eger bolsa fülān kişi nebī bolsa īmān keltürmes men

2 añar tise kāfir bolur ve eger ayıtsa:eger bolsa Teñri Ta^{c}ālā buyursa maña namāznı biş namāzdan öküşrek tise

11b

3 yā oruçnı buyursa bir aydan öküşrek tise yā zekātnı
buyursa biş aḳçadan öküşrek

4 iki yüz aḳçadan tise ḳılmas idim tise kāfir bolur ol
nersenin͡g ḫilāfınça kim, ḳaçan kim ḳoysa ol nerseni
kim buyurdı an͡gar Ten͡gri

165 5 dimeyin kim ḳılmas men tip kāfir bolmas ve eger
ayıtsa: eger fülān kişi ḳıble

6 bolsa an͡gar yüzüm çewürmegey men tise kāfir bolur ve
eger ayıtsa: eger fülān kişi

7 Kaᶜbe yaru bolsa an͡gar yüzüm çewürmegey men tise anın͡g
tig kāfir bolur eger talaşsa

8 ir birle ḫatun, ayıtsa ikisinden birisi tigme vaḳtda
kāfir bolur men tise ya kāfir bolmaḳḳa yawuḳ

12a

1 bolur men tise kāfir bolur ve eger ayıtsa: bir müsül-
mānġa, ayıtġıl lā ilāhe illāllah tip ayıtmasa ol kişi
kāfir bolur

170 2 ammā kaçan kim ᶜögri bolsa inkār ḳılmayın eyle kerek
kim kāfir bolmaġay, rāstı

3 Īmān; ol inanmaḳ turur, ḳāyim turur kön͡gül birle, ol delīl
birle kim, rāstı ᶜĪsā ᶜaleyhi-

4 -s-selām ayıttı an͡gar iblīs ᶜaleyhi'l-laᶜnet: ayıt-
ġıl yā ᶜĪsā, lā ilāhe illāllah tip, ᶜĪsā ayıttı eşbu söz

5 ḥaḳ söz turur ançası bar ayıtmas men anı senin͡g buy-
ruḳun͡g birle tidi, boş eyle kerekkim kāfir bolmasa bu
söz öze

12a

6 bir müsülmān kişi bir müʼeẕẕin üstinden kiçer irdi
ol müʼeẕẕin mañg birgen vaḳtda,ayıtsa ol kişi ol
müʼeẕẕinge:yalġan sen tise,kāfir bolur ve eger ayıtsa

175 7 bir yazuḳlı kişige,ol vaḳt yazuḳ ḳalur,Teñri'den
ḳorḳmas mu sen tip,ayıtsa ol yazuḳ ḳalġan kişi özi
küyüp;ḳorḳmas sen tise

8 kāfir bolur ve eger ayıtsa:māl ḥāṣıl bolsun kerekse
ḥalāldan bolsun kerekse

12b

1 ḥarāmdan bolsun tise oşbu kişi kāfir bolmaḳḳa yaḳīn
bolur müsülmān bolmaḳdan,anıñ üçün kim delālet ḳalur

2 anıñ öze kim inkār ḳılsa farḳ ayırmaḳnı ḥalāl birle
ḥarām arasında bol kim ikisini berāber ḳalur taḳı farḳ
bolmaḳı

180 3 ol ikisi arasında s̱ābit boldı delīl-i ḳaṭʿī birle
bolur yalġan ḳılmaş bolur ol nerse kim s̱ābit boldı
delīl-i ḳaṭʿī birle

4 bes kāfir bolur,rāstı ayıtdı muṣannif yaḳīn bolur kāfir
bolmaḳḳa müsülmānlıḳdan tip ḥükm ḳılmas biz anıñ
kāfirligine

5 iḥtimāl bar bolduġı üçün ol kişi tiledi anıñ birle
berāber bolmaḳnı ol ikisi arasında menfaʿat içinde
oş ol ḥālde

6 anı tilemes kim berāber bolġay ḥalāl bolmaḳda taḳı
ḥarām bolmaḳda ve eger sorulsa bir kişi yá bir ḫatun
īmān ni turur tip

12b

230

7 ayıtsa bilmes men tise kāfir bolur ve eger ayıtsa bir kişi ḫatunına;sen sevügrek sen manğa Tenğriden tise

185 8 kāfir bolur ol ḥālde ve eger ayıtsa bir müsülmānğa mübtelā bolmas ḫastalık birle takı ziyān birle

13a

1 rāstı Tenğri unutdı anı tise kāfir bolur eger ayıtsa bir müsülmānğa:bıyıkınğ kesgil tip,anınğ üçün kim sünnet turur tise

2 ol kişi ayıtsa:eger sünnet takı bolsa ançası bar men kılmas men tise kāfir bolur,anınğ üçün kim delīl turur yenğil körmekke

3 Rasūlnınğ sünnetini ᶜaleyhi's-selām,Rasūlnınğ sünnetini yenğil bolmamaklıkı sābit boldı delīl-i

4 katᶜī birle bolur ol kişi yalğan kılmış bolur ol nerse kim sābit boldı delīl-i katᶜī birle ve eger ayıtsa:eger Tenğri Taᶜālā buyursa manğa

190 5 kıyāmet küni kim,kirgil uçmakka tise fülān kişi birle kirmes men tise düşmānlıkdan ötrü

6 ol ikisi aracında kāfir bolur ve eger ayıtsa bir kişige kil bizim birle ᶜilm meclisine tise ol kişi ayıtsa: ni işim bar

7 menim anda tise kāfir bolur yāhūd ayıtsa ni bar ᶜilm meclisinde ḫayrdan takı şerden tise

8 kāfir bolur ve eger ayıtsa:kimnünğ küçi yiter kim kılğay ol nerseni kim anı ᶜulemālar ayturlar kāfir bolur anınğ üçün kim

13b

1 maḳat tandı ᶜamel bolmaḳlıḳına ol nerse kim anı ᶜulema-
lar aytur ḳaderlenmiş Ādem oġlına taḳı ᶜulemālar
ayıtmaslar

195 2 ᶜilm meclisinde meger kim ol nerse kim ayıttıanı Tenġri
Taᶜālā taḳı Tenġri Taᶜālānınġ Rasūli ayıtmaḳ bolur
delāleten rāstı Tenġri Taᶜālā

3 buyurur ḳullarġa ol nerse kim anlarnınġ küçi yitmeske
tip bolur ol kişi yalġanḳılmaḳ bolur Tenġri ḫaberi
içinde ayıttı

4 Tenġri Taᶜālā,Tenġri Taᶜālā buyurmas bir nefske meger
küçi yitkey anġar muḥāl turur kim buyurmaḳ ol nerse
kim bolmaġay

5 küçi yiter Tenġri Taᶜālādan s̱ābit boldı delīl-i ḳaṭᶜī
birle,delīl-i naḳlī birle taḳı delīl-i ᶜaḳlī birle
bolur

6 yalġan ḳılmış bolur ol nerse kim s̱ābit boldı delīl-i
ḳaṭᶜī birle kāfir bolur ve eger ayıtsa bizim Nebīmiz
Muḥammed

200 7 dervīş irdi tip yenġil körmek vechi öze kāfir bolur
ve eger ayıtsa

8 mü'ez̲z̲in āvāzını ya Ḳur'ān oḳıġan kişi āvāzını,ayıtsa
bu ṭūfān āvāzı turur tip kāfir bolur ve eger çaḳırsa

14a

1 bir kişi ayıtsa:ey muġ tip,cevāb birse anġar ol kişi
lebbeyk tip kāfir bolur,ananġ üçün kim taṣdīḳ ḳıldı
anı dimegi içinde ey muġ tip

2 dimek bolur men mecūsī men tip anıñg üçün kim anıñg ma^cnāsı ḫvōrezmī tilinçe turur,bolur ol kişi iḳrār ḳılmış bolur

3 kāfirlikke,oşbu ḥaml ḳılınmış turur anıñg öze kim bilür bolġay anıñg ma^cnāsını kerekse ḫvōrezmīli bolsun

205 4 kerekse özge illi bolsun,ançası bar bildürgey añgar anı ayıtmasdan burun,bir türlü bildürmek birle.anıñg üçün kim ḳaçan kim bilmes anıñg ma^cnāsını

5 bolur anıñg iḳrārı,mecnūnlar kibi bolur taḳı kiçkesler iḳrārı kibi bolur,anlar kim ^caḳlı yok,müte^calliḳ bolmas anıñg birle

6 bir hükm ve eger ayıtsa:bir iş ḳarşu kildi mañga küfr boldum tise kāfir bolmas,iḥtimāli bolduġı üçün rāstı

7 ol iş küç birle irdi bolġay tip ve eger ayıtsa yoḳdur manga,meger kim Tengri yirde taḳı kökde

8 sen sen tise iḫtilāf ḳıldılar anıñg kāfir bolmaḳlıḳı içinde,ayıttı bir ançalar kāfir bolur tip taḳı ayıttı bir ançalar kāfir bolmas tip

14b

210 1 oşbu dürüstrek ḳul turur ve eger ayıtsa bir kişi bir kişige:Tengrige bir secde ḳılġıl taḳı mañga bir secde ḳılġıl tise

2 kāfir bolmas iḥtimāli bolduġı üçün ol kişi tiledi anıñg birle secde-i şükrni taḳı secde-i taḥiyyatnı tiledi,bolġay ol secde degül kim

14b

3 ol kulluk kılmak bolğay,oşbu kavl;zāhir kavl turur müsülmān kişi hāline hükm kılınmas kāfir bolmak birle bir iş birle kim

4 zāhir kavlğa hilāf kılsa ve eger ayıtsa borçlısına birgil mañga hakkımnı ve eger birmeseñ alğay men anı senden

5 kıyāmet küninde,ol kişi ayıtsa:kıyāmet küni seni kayda tapar men tise,kāfir bolmas ve eger ayıtsa birgil mañga

215 6 bir nerse artuksı öze kim anıñ öze kim seniñ menim katımda bar turur,ançağa tigrü kim birgey men sañga barçasını bir kezden kıyāmet küninde tise

7 kāfir bolmas ve eger ayıtsa bir müsülmānğa:saklanğıl yazukdan tise,ayıtsa ol kişi:kıldım nefsimni

8 cehennemge tise kāfir bolmas eger ayıtsa ᶜÖmer takı ᶜOsmān takı ᶜAlī bolmadılar

15a

1 Rasūlu'l-lah sāhibi tip kāfir bolmas ve lākin müstahak laᶜnetke ol nersenіñ hilāfınça kim kaçan ayıtsa

2 Ebū Bekr bolmadı Nebīniñ sāhibi tip ol vakt kāfir bolur ol nerse kim biz beyan kılduk rastı kafir bolmak

220 3 Nebīni yalğan kılmak bolur ol nerse kim kildi anğar Teñri Taᶜālādan bolmadı oş munuñ içinde anı yalğan kılmak bel kim

4 anıñ içinde ᶜÖmer takı ᶜOsmān takı ᶜAlīni yalğan kılmak bolur,takı anlarnı yalğan kılmak uluğ yazukdan turur takı uluğ yazuk birle kāfir bolmas eger aytılsa inkār kılmak birle

5 anlarnıng bolmakını Rasūlnıng sahābesi degül tip yalgan kılmak bolur ol nerseni kim sābit boldı delīl-i katcī birle ol delīl

6 sahābeler icmāc bolmakı turur tise ayıttuk bis anıng beyānı memnūc turur ol memnūc didügümis rāstı icmāc cibāret turur

7 ittifāk bolgay ümmet-i Muhammed caleyhi's-selām bir hükm öse kim ol şercī bolgay takı anlarnıng bolmagı ashāb-ı nebī bolmagı

225 8 emr-i hissī turur yā caklī turur,bolmas dāhil bolmas icmācnıng tahtına ve eger sögse Nebīning hatunlarına

15b

1 zinā birle,kāfir bolmas bol kim müstahak bolur lacnetke ol nersening hilāfınça kim kaçan kim sögse

2 cĀyişege zinā birle ol vakt kāfir bolur anıng üçün kim cĀyişening berī bolmaklıkı zinādan sābit boldı

3 Tengri Tacālānıng kitābı birle rāstı ol delīl-i katcī turur,hilāfınça özge hatunlarnıng berī bolmaklıkı zinādan kitāb birle sābit bolmadı rāstı

4 özge hatunlarnıng berī bolmaklıkı sābit bolmadı Tengri Tacālānıng kitābı birle,bolmas anlar sögmek zinā birle yalgan kılmak Tengri Tacālā kitābını rāstı bolur

230 5 anlar hakkında yalgan bolur takı yalgan çatmak bolur anlar öze mürtekib bolur ulug yazukka takı müsülmān kişi ulug yazukka

6 mürtekib bolmak birle kāfir bolmas niçe kim anı halāl körmese ve eger talagsa bir kişi birle,ol kişining atı Muhammed bolsa,ayıtsa:

15b

7 aŋar, ey veled-i sinā tise taḳı kim kim seniŋ ataġıŋ
bolsa tise, eger köŋline Muḥammed Rasūlü'l-lah tüşse
8 ol sā^{c}at içinde kāfir bolur aŋar söġmek birle ve
eger köŋline Muḥammed Rasūlü'l-lah tüşmese

16a

1 ol sā^{c}atda kāfir bolmas ve eger ayıtsa bir kişige:
niçün yürütmes sen ḥalāl çewresinde tise
235 2 ol kişi ayıtsa: niçe kim men ḥarām tapar men ni ḳılur
men ḥalālnı tise kāfir bolmas anıŋ üçün oşbu anıŋ
3 fāsıḳlıḳınıŋ delīli turur kāfirliginiŋ delīli bolmas
eger ayıtsa bir kişige: kāfirlik yaḫşırak turur andan
kim sen ḳılur sen tise
4 kāfir bolur taḳı ḫatunı boş bolur andan taḳı anıŋ öze
lāzım bolur nikāḥını yaŋılamak taḳı īmānnı yaŋılamaḳ
5 mundiġ aydı Ebū Ḥanīfe Nu^{c}mān andan soŋra ötegey
ol nerse kim ḳaldı namāzdan taḳı ḥacdan taḳı oruçdan
6 taḳı zekātdan ḳalmas anıŋ dīvānında ^{c}amelden hīç
nerse ni kim ḳıldı ^{c}amelden burun barçası bāṭıl bolur
240 7 eger tevbe ḳılmasa öltürülür barça imām ḳatında munuŋ
kibi boldı şeyḫımdan işitmegim, eger tilese ol söz
birle kim yoḳarı kiçdi kāfirlik yaḫşırak turur andan
kim sen ḳılur sen yawuzlıḳını
8 ol işniŋ vaṣf-ı kāfirlikni tilese ḫayrdur dimek birle
kāfir bolmas, eger ayıtsa lā ilāhe tise

16b

1 taḳı ol kişi tilese kim ayıtġay illāllah tip ayıtmasa
kāfir bolmas anıŋ üçün kim; īmān, ḳāyim turur

16b

2 köñgül birle ve eger ayıtsa kaçan tañ atsa ol Teñri
üçün kim kāfir bolġay men tip ol sā^catda kāfir bolur

3 takı Ebū Yūsuf'dan rivāyet kılındı kim:rāstı Teñri-
ning Rasūli kabak sewer tip,ayıttı bir kişi

245 4 men kabak sewmes men tip,ayıttı Ebū Yūsuw İmām,menim
öse vācib boldı karbanı yarmak kılıç birle tidi ayıttı

5 ol kişi estaġfuru'l-lāh tip Ebū Yūsuf İmām karba yarmakını
ve eger ayıtsa bir kişi niçe kim ḥarām tapar men

6 yürimes men halāl çowresinde tise kāfir bolmas anıñ
üçün kim ikrār kıldı kim ol fāsık turur kāfir degül

7 eger ayıtsa:eger bolsa oçbu kişi Teñri bolsa alġay
men andan tise kāfir bolur ve eger ayıtsa:eger nebī
bolsa

8 alġay men andan tise kāfir bolmas anıñ üçün nebī
kahr kılur dünyā içinde ammā ol nerse kim

17a

250 1 anıñ içinde iḫtilāf bar,buyrulur aŋġar nikāḥını
yañġılamak birle takı tevbe kılmak birle,ol sözden
kayıtmak birle iḥtiyāt üçün

2 takı ol nerseni kim biz añduk,kāfir bolur ^culemālar
ittifāk bolmakı birle tip lāzım bolur anıñ cimā^c
kılmakı
öze ḥarām koyra koytarmak birle tok, bolur anıñ

3 ḫatunı birle zinā bolur takı toġġan oġlan oçol ḥāletde
veled-i zinā bolur ve eger İmām keltürse

4 andan soñra takı ol sözden kaytarmasa kāfirlik andan
kötrülmes,muḫtār kavl bu turur ve eger bir kimerse

17a

5 rāżī bolsa kendü özi kāfir bolmaḳlıḳḳa kāfir bolur barça ᶜulemālar ḳatında ve ammā rāżı bolsa özge kişiniñ kāfir bolmaḳlıḳına ayıttı bir ançalar

255 6 kāfir bolur tip taḳı ayıttı bir ançalar kāfir bolmas tip, taḳı kim kim sözlese bir söz birle kāfir ḳalmaḳḳa vācib ḳalsa öl söz ançaġa tigrü kim

7 külse ol sözden özge kişi kāfir bolur ol kişi kim sözledi taḳı külgen kişi taḳı kāfir bolur anıñ tig ammā ḳaçan kim tilese

8 sözlemekke yürise anıñ tili öze kelime-i küfr sözi kāfirlikke ḳaṣd ḳılmayan kāfir bolmas ve eger bolsa

17b

1 iᶜtiḳād birle bolsa kāfir bolur ve eger ayıtsa fülān kişi menim közümde yahūdī kibi turur Teñri Taᶜālā közinde tise

2 kāfir bolur taḳı aytıldı, eger tilese ol söz birle ol işniñ yawuzlıḳını kāfir bolmas tip ve eger ayıtsa rāstı Teñri Taᶜālā

260 3 baḳar bizge kökden tise yā ᶜarşdan tise yāḫūd ayıtsa kim baḳardur bizge oşbu iki yirden tise

4 kāfir bolur yāḫūd ayıtsa kök öze bir Teñri bar taḳı yir öze bir Teñri bar tise kāfir bolur ve eger ayıtsa

5 Teñriniñ ili uzun tise oşbu söz küfr turur öküş imāmlar ḳatında ve bir ança aṣḥāblarımız ḳatında ayıttılar: eger tilese anıñ birle

17b

6 ten tilese kāfir bolur ve eger tilese ol il dimekden
ḳudret ilini kāfir bolmas ve eger ayıtsa Teŋri
saŋa ẓulm ḳılġay

7 niteg kim sen maŋa ẓulm ḳılduŋ tise ṣaḥīḥ ol tur
kim ol kişi kāfir bolur ve eger ayıtsa:eger Teŋri
Taᶜālā inṣāf ḳılsa saŋa ḳıyāmet küni

265 8 inṣāf ḳılmas men men senden tise kāfir bolur ve eger
ayıtsa Teŋri Taᶜālā olturup turur ᶜadl ḳılmaḳ üçün
yā turup turur tise kāfir bolur

18a

1 ve eger ayıtsa eger Teŋri tilese ḳılġay men oşbu
işni tise ayıtsa bir kişi:ḳılġal bu işi inşāallāhsız
tise

2 kāfir bolur ve eger ayıtsa Teŋri Taᶜālā aldı fülān
kişiniŋ cānını kāfirlik öze tise ayıttı şeyḫ İmām
Ebū Bekr

3 faẓl oġlı kāfir bolur tip taḳı Ebū Yūsuf'dan rivāyet
ḳılındı kim kāfir bolmas tip ve eger ayıtsa:iy Teŋri

4 yiter biz baş başḳa tise kāfir bolur ve eger ayıtsa
seniŋ antaŋ,işekniŋ osruḳı,ikisi berāber turur
tise

270 5 kāfir bolur ve eger ayıtsa men dāyim men saŋa duᶜā
ḳılmaḳḳa tise ayıttı bir ançalar kāfir bolur taḳı
ayıttı bir ançalar

6 kāfir bolmaz tip ve eger ayıtsa Ḳur'ān barça Cibrīl-
niŋ ḥikāyātları turur tise kāfir bolur ve eger
ayıtsa Teŋri Taᶜālā

18a

7 kaldı ihsānnı barça halklarka takı yawusluk kaldı senim hakkıma tise kāfir bolur ve eger ayıtsa

8 bilmes men Nebī ᶜaleyhi's-selām Ādem oğlı mu turur yā cin mü turur tip kāfir bolur ve eger ayıtsa

18b

1 Nebī ᶜaleyhi's-selām hakkında:oşbu kişi ayıttı munung kibi tise kāfir bolur ve eger ayıtsa eger yimese irdi

275 2 Ādem nebī ᶜaleyhi's-selām buğdaynı tüşmes idük biz bu belāğa tise ayıttı bir ançalar kāfir bolur tip

3 takı ayıttı bir ançalar kāfir bolmas tip ve eger ayıtsa eger bolsa ol nerse kim nebīler ayıttı hak bolsa takı toğru bolsa tise

4 kāfir bolur ve eger ayıtsa nebī ᶜaleyhi's-selām tırnakı usun irdi takı tonı yırtuk irdi tip

5 yengil körüp kāfir bolur ve eger bir kimerse nebīlik daᶜvā kılsa takı bir kişi andan muᶜcisāt islese

6 ayıttı bir ança meşāyih kāfir bolur tip ve eger ayıtsa bir kişige:namāz kılğıl tise ol kişi ayıtsa kişiler kılurlar

280 7 bizim üçün tise yā ayıtsa:başımnı yüwdüm namāzdan tise yāhūd ayıtsa birdik biz namāsnı ikin ikmekke tise ançağa tigrü kim

8 ikin ikkey anı yāhūd ayıtsa vakf kıldım anı ançağa kim ramażān ayı kelginçe barçasın birge kılum men tise yāhūd ayıtsa sen ni fāyda taptıng tise

19a

1 kāfir bolur ogol sözlerning barçası içinde takı kim

kim masḫaralıḳ ḳılsa şerīᶜatḳa yā bir ḥükmge şerīᶜat

ḥükmlerinden

2 kāfir bolur taḳı kim kim ḳılsa bir uluġ yasuḳ yā kiçig

yasuḳ ḳılsa ayıtsa aṅar özge kişi istiġfār ḳılġıl

Teṅrige tise ol kişi ayıtsa

3 ni ḳıldım kim ançaġa tigrü kim ayıtayın estaġfirullāh

tip,yeṅgil körüp kāfir bolur ve eger bir kişi ḳaytarsa

285 4 meṅgna masḫaralıḳ vechi öze kāfir bolur ve eger bir

kişi ḥarām ṭaᶜām yise taḳı ayıtsa

5 bismillāh tip kāfir bolur ve eger ayıtsa ḥarām ṭaᶜāmdan

fāraġ bolġanda elḥamdüli'l-lāh tise kāfir bolmas barça

isāblar ḳatında

6 ve eger ayıtsa bir ḳul namāz ḳılmas men ḳaṣtı ol namāz-

nıng cevābı ḫvōcam üçün turur tise kāfir bolur bir

kişi namāz ḳılsa abdestsiz

7 aṅgdı Ebu'l-leys̱ faḳīh fetāvā atlıġ kitābında kim

ol kişi kāfir bolur taḳı aṅgdı faḳīh

8 şemsü'l-eimme cāmiᶜ atlıġ kitābında namāz kitābında

bāb-ı marīż içinde

19b

290 1 kāfir bolmas eṣaḥ ḳavl bu turur ve eger aytılsa bir

kişige birgil zekātnı tise ol kişi ayıtsa:birmes men

tise,aytıldı kāfir bolur

2 taḳı aytıldı kāfir bolmas tip ve eger aytılsa oruç

tutmaḳ ziyān tigürür tise kāfir bolur taḳı aytıldı

kāfir bolmas tip

19b

3 ve eger ayıtsa ramażān ayı kelgende aġar ḳonaḳ ḳıldı
tise kāfir bolur ve eger ayıtsa

4 bir kişige; bir aḳça ḥalāl mı sevügrek turur sañġa
yā iki aḳça ḥarām mı sevügrek turur sañġa tise ol
kişi ayıtsa ol ikisinden ḳayısı tis

5 yitişse sañġa tise yāḫūd ayıtsa men māl tiler men
berāber turur kerekse ḥalāl bolsun kerekse ḥarām
bolsun tise ḳorḳunç tur

295 6 anıñ öze kāfir bolmaḳḳa ançası bar kāfir bolmas ve
eger bir kişi birse dervīşke ḥarām māldan nerse birse

7 sevāb umsunsa kāfir bolur ve eger bilse ol dervīş ol
ḥarām idügini andan soñra duʿā ḳılsa añar anıñ
öze taḳı āmīn tise

8 birgen kişi barça kāfir bolurlar, bir cāhil kişi ayıttı
ol ʿilm kim ögrenürler, munlar saṭīrler turur

20a

1 yā ḥikāyāt turur tise yāḫūd ayıtsa ni işler men men
ʿilm meclisinde tise yāḫūd ayıtsa ʿilm şerīd bolmas

2 ḳaṣʿa içinde tise kāfir bolur bir kişi yalġan sözle
ayıtsa bir özge kişi añar Teñri bereket birsün
seniñ yalġanıña tise kāfir bolur

300 3 ve eger bir kişi yalġan sözlese aytılsa añar yalġan
sözleme tise ol kişi ayıtsa ol nerse kim men aytdım
rāstraḳ turur

4 kelime-i iḫlāṣdan tise kāfir bolur ve eger beyān ḳılsa
bir ḥükmi şerīʿat ḥükmlerinden ayıtsa özge kişi
añar

5 ni ḳılayım men oşbu şerīᶜat ḥükmlerini,men tiler men altun taḳı kümüş tise kāfir bolur ve eger ayıtsa

6 ḫaṣmına:kilgil menim birle şerīᶜatke tise, ol kişi ayıtsa oş vaḳt:sen menden aḳça alġanda

7 şerīᶜat ḳayda irdi taḳı ḳāḍī ḳayda irdi tise kāfir bolur taḳı soñġraġılar ayıttılar:eger tilese

305 8 ol söz birle ol ilniñ ḳāḍīsın kāfir bolmas,bir kişi ayıtsa özge kişige,anıñ sözi içinde şerīᶜat ḥükmi turur tip

20b

1 ayıtsa anıñ ḫaṣmı:men küç birle işler men şerīᶜat birle ḳılmas men tise iḫtilāf ḳıldılar,anıñ içinde ayıttı

2 bir ançalar kāfir bolur tip taḳı ayıttı bir ançalar kāfir bolmas tip ve eger ayıtsa çaḳırnıñ ḥarāmlıḳı

3 s̱ābit bolmadı Ḳur'ān birle tise kāfir bolur ve eger aytılsa bir kişige:yigil ḥalāldan tise ol kişi ayıtsa ḥarām

4 sewügrek turur maña ḥalāldan tise kāfir bolur yāhūd ayıtsa:keltür ḥalāl yigen kişini maña kim ançaġa tigrü kim men secde ḳılayım

310 5 anġam tise yāhūd ayıtsa revā turur maña ḥarām yimek tise kāfir bolur ve eger bir faḳīh talaşsa bir kişi birle ilgerü tutsa bir vech

6 şerīᶜatnı,ayıtsa anıñ ḫaṣmı:oşbu faḳīhler işi bolġay tise kāfir bolur,kim kim yigirse

7 bir ᶜālimge sebebsiz,ol sebeb ẓāhir bolmayın,ḳor-

kunçdur anıñ öze kāfir bolmakka,ançası bar kāfir
bolmas

8 bir ḫatun üç talak boldı,ögretdi añar bir özge kişi
kaytarmaknı kim halāl bolġay avvalkı irine

21a

1 muḥallilsiz kāfir bolur,bir kāfir kişi müsülmān bolsa
bir kişi ayıtsa:ni siyān tigdi sañа seniñ diniñ
içinde tise

315 2kim ol dīnden kitdiñ tise kāfir bolur ve eger bir kişi
ayıtsa:oşbu kāfirlik kalmadı İslām

3 zamānında tise kāfir bolur,eger bir kişi ayıtsa oġlına
iy kāfir oġlı tise yāhūd ayıtsa atına iy

4 kāfir atı tip kāfir bolmas ve eger bir kişi zünnār
baġlansa beline takı kirse dār-ı

5 ḥarbge ḫalās kılmak üçün yesīrlerni kāfir bolmas ve
eger kirse tācirlik üçün zünnār birle kāfir bolur

6 ve eger yürise iki kişi arasında söz almak satmak
içinde ayıtsa ol ikisiniñ birisi takı birine:

320 7 kāfirlik yaḫşırak turur ol nerse kim sen kılur sen
tise ayıttı bir ançalar kāfir bolur takı Ebū'l-leyṡ
fakīh ayıttı

8 eger tilese ol sözden muᶜāmelesi yavuzlukını yaḫşı
körmeyin kāfir bolmas ve eger ayıtsa

21b

1 kitabiyye kāfir yaḫşırak turur mecūsī kāfirden tise
yāhūd ayıtsa naṣrāniyye kāfir yaḫşırak turur mecū-
siyye kafirden tise kāfir bolur

21b 244

2 öküşrek ᶜulemālar katında takı ayıttı bir ançalar kāfir bolmas tip ve eger ayıtsa:mecūsiyye yawusruk turur

3 nasrāniyyeden tise kāfir bolmas ve eger ayıtsa yārī birgil mañ̑a hak birle tise ayıtsa:her bir kişi yārī birür hak birle

325 4 ve men yārī bireyim sañ̑a hak birle takı haksız tise kāfir bolur ve eger ayıtsa:kimniñ̑ kim bir akçası bolmasa

5 bir akçağa tigmes tise korkunçtur anıñ̑ öse kāfir bolmakka,ançası bar kim kāfir bolmas ve eger ayıtsa hayr tiler men

6 takı rāhat tiler men dünyā içinde,koy ol nerseni kim bolur āhiretde turur tise kāfir bolur ve eger ayıtsa fülān kişi

7 öldi takı cānın sañ̑a birdi tise kāfir bolur,bir sultān aksırsa,ayıtsa añ̑ar bir kişi

8 yerhamükellah tise ayıtsa takı bir kişi añ̑ar:diyilmes sultānlarğa munuñ̑ kibi,kāfir bolur ve eger

22a

330 1 secde kılsa bir kimersege uluğ kişilerden,ayıttı bir ançalar kāfir bolur mutlak tip takı ayıtsa öküşregi ᶜulemālarnıñ̑

2 oşbu vechler öse turur ve eger tilese ol secde birle kulluk kılmak tilese kāfir bolur ve eger tilese secde-i tahiyyatnı tilese kāfir bolmas

22a

3 ve eger bolmasa anıng niyyeti kāfir bolur ökügrek
^{c}ulemālar ḳatında ve eger ayıtsa men bilür men ol
nerse kim boldı

4 taḳı ol nerse kim bolmadı kāfir bolur, eger ayıtsa
eger Tengri Ta^{c}ālā birse manga uçmaḳnı senden başġa
tilemez men uçmaḳnı tise

5 kāfir bolur yāẖūd ayıtsa eger birse mangа Tengri
Ta^{c}ālā uçmaḳnı oşbu ^{c}amel üçün ya sening üçün tilemes
men anı tise

335 6 kāfir bolur ve eger ayıtsa tilemes men uçmaḳnı rāstı
tiler men Tengri Ta^{c}ālā'nı körmekni tise kāfir bolmas

7 kim kim ḳıyāmet künine inkār ḳılsa taḳı uçmaḳḳa taḳı
tamuġḳa inkār ḳılsa taḳı mīzānḳa taḳı ṣırāṭḳa taḳı
ṣaḥāyıflerġa inkār ḳılsa

8 kim ol yazılmış turur ol ṣaḥāyıflar içinde ḳullarnıng
^{c}ameli kāfir bolur, bir kişi ayıttı ẖatunına: iy kāfire
ẖatun tip

22b

1 ol ẖatun ayıtsa men kāfire men ṭalāḳ ḳılġıl meni tise
ol ẖatun kāfir bolur ve eger ayıtsa bir kişige sen
ayıttıng munung kibi tise

2 ol kişi ayıtsa eger men ayıtdım irse men kāfir men tise
taḳı ol bilse kim ol anı ayıttı kāfir bolur, çekişdi

340 3 ir birle ẖatun, taḳı ayıttı ol ir ol ẖatunġa: ḳorḳġıl
Tengri'den, ol ẖatun ayıttı cavāb birip

4 ol irge: ḳorḳmas men tise eger bolsa ol nerse kim ḳıldı
yawuz iş bolsa ol ẖatun kāfir bolur ve eger bolmasa

22b

5 yawuz iş,kāfir bolmas meger kim kaçan kim tilese yeñgil körüp ayıtsa;kāfir bolur,bir kişining

6 oġlı öldi,ayıtsa:alur ol kişiden anıñg bir oġlı bar takı almas ol kişiden anıñg on oġlı bar tise

7 umar sen kim kāfir bolmaġay bu söz birle,bir kişi ayıtsa takı bir kişige:içekning taçakı sening ᶜilmining kötine tise

345 8 eger tilese ol söz birle dīn ᶜilmin kāfir bolur,bir kişi ayıtsa:eger biz yalġançı bolsak Teñgri yalġançı turur tise

23a

1 kāfir bolmas,bir ḫatun ayıtsa irine:sen Teñgri mü sen anıñg tig sırını bilür sen ol ir ayıtsa

2 naᶜam tise kāfir bolur ve eger aytalsa:müsülmān degül mü sen,ol kişi ayıttı:yok tip,kāfir bolmas,anıñg üçün kim tiledi anıñgbirle

3 rāstı anıñg işi degüldür müsülmānlarnıñg işi kibi hakikatin tilemedi ayıttı İmām Zāhid:

4 re'īs turur ehl-i sünnetning takı cemāᶜatnıñg Ebū Manṣūr Mātüridī kim kim ayıksa sulṭānġa

350 5 bu zamān içinde ᶜādil tip kāfir bolur ve eger iᶜtikād kılmasa cevrni ᶜadlge belkim attasa anıñg birle

6 ẓātını taᶜrīf kılmak üçün ᶜadl turur tip,eyle kerek kim kāfir bolmasa ḫāṣ kim oşbu zamānda

7 rāstı anlar kılurlar oşbu atlarnı lakab kılurlar tilemesler anıñg birle anıñg maᶜnāsını taᶜrīf kılmakı

23a

8 rāstı tilerler ġātnı bildürmek oḫşar közsüzge attamaḳ
kibi közlü tip taḳı yaza yirge attamaḳ kibi

23b

1 nefāse tip taḳı ᶜarablar at koyarlar it tip taḳı bars
tip taḳı türkler at koyarlar oġlana küçüg tip taḳı
tilemesler

355 2 ol at birle ḥaḳīḳat maᶜnāsını tilemesler rāstı tilerler
ol at birle ġātnı taᶜrīf ḳılmaḳnı ve eger ayıtsa rāstı

3 at birdim aŋgar ᶜādil tip anaŋ üçün kim ᶜadllik ḳaldı
bir ḳażiyye içinde ya iki ḳażıyye içinde tip kāfir
bolmas bir kişi urdı

4 ḳulana ayattı aŋgarbirüsge kişi:sen müsülmān degül mü
sen tip,ol kişi ayıtsa yoḳ tip eger tilese ol süz birle
anaŋ ḥaḳīḳat maᶜnāsını

5 ol,īmānnı kitermek turur kendü özinden kāfir bolur
ve eger yürise ol süz anaŋ tili öze yaŋlıġdan

6 ḳaṣd itmeyin kāfirlikke kāfir bolmas,bir kişi ayıtsa
sen mü'min sen inşallāh tise,eger tilese

360 7 ol süz birle ḥaḳīḳat maᶜnāsını kāfir bolur ve eger
tilese anaŋ birle öler ḥāletde Teŋri tilese tise

8 bu maᶜnā öze,kim ol kişi mü'min çaḳḳay dünyādan kāfir
bolmas,bir kişi süzlese kelime-i küfr birle ançası bar

24a

1 iᶜtiḳād ḳalmadı ol süz birle kāfirlikke,meşāyiḫler
iḫtilāf ḳıldılar anaŋ kāfir bolmaḳı içinde,ayattı bir
ançalar kāfir bolur tip taḳı ayattı bir ançalar kāfir
bolmas tip

2 ṣaḥīḥ ḳavl ol turur kim ol kişi kāfir bolur anıñ üçün kim iḳrār ḳıldı kāfir bolmak birle taḳı ḥükm bizim ḥaḳḳımızda müta^callik bolur iḳrārı birle

3 taḳı Ebū Ḥanīfe'den rivāyet ḳılındı Teñri andan rāżī bolsun, ^cālim ve müte^callim atlıġ kitābı içinde ḳaçan kim ayıtsa bir kişi

365 4 rāstı Muḥammed Teñriniñ Rasūli turur, ançası bar sever men kim añar sögsem yā anı öltürsem tise

5 oşbu kişi Teñrini bilmes taḳı Teñriniñ Rasūlini bilmes tip taḳı Īmān keltürdi Teñrige taḳı Rasūlge tip anıñ üçün kim eger bilseydi

6 taḳı Īmān keltürseydi sevmegey irdi añar sögmekni taḳı anı öltürmekni, bolur oşbu delīl bolur anıñ kafirligine

7 faṣl turur, i^ctiḳād ḳılmak içinde, ayıttı Rasūl ^caley-hi's-selām: rāstı Mūsā ḳavmi

8 tağıldı Mūsā'dan soñra yitmiş bir bölek boldı, helāk boldı yitmişi taḳı bir bölegi

24b

370 1 ḫalāṣ boldı andan taḳı ^cĪsā ḳavmi tağıldı ^cĪsā'dan soñra

2 yitmiş iki bölek boldılar, helāk boldı yitmiş bir bölegi taḳı bir bölegi ḫalāṣ boldı andan rāstı menim ümmetim

3 tağılġay, yitmiş üç bölek bolġaylar, helāk bolġay yitmiş iki bölegi

4 taḳı bir bölegi ḫalāṣ bolġay, ayıtıldı; iy Teñri Rasūli ol ḫalāṣ bolġan bölek kim turur, ayıttı Rasūl

24b

5 ol ashāb-ı sünnet cemā^c at turur tip ol ashāb-ı sünnet cemā^c at sevād-ı a^c zam turur, sevād-ı a^c zamnıng

375 6 nişānı kim bolğay kişiler oşbu altmış iki haslet öze bolğay ol altmış ikining avvalı

7 şek keltürmegey īmānı içinde, dimegey men mü'min men Tengri tilese tip bel kim ayıtğay:

8 men mü'min men hakkān tip, anıng üçün kim Tengri Ta^c ālā ayıttı: rāstı mü'minler anlar turur kim īmān keltürdiler Tińrige

25a

1 takı Tińri Rasūline andan songra şeklenmediler ya^c nī şeklenmediler īmānı içinde takı bilgil rāstı Tengri Ta^c ālā angdı

2 halklarnı, barçasını üç bölek öze; biri mü'min takı biri kāfir takı biri münāfık tip takı angmadı

380 3 anlar birle törtünçini bakğıl sen iy hilāf kılıçı kaysı bölekden sen sen mü'min mü sen

4 ya kāfir mü sen ya münāfık mu sen, eger sen bolsang mü'minlerden mağat angdı Tengri Ta^c ālā kitāb-ı ıçında

5 mü'minler hakkında anlar kim namaz turğuzurlar takı ol nerseden kim biz anlarğa rızk birdük nafaka kılurlar Tengri yolında

6 anlar hak mü'minler turur tip, ayıtmadı anlar hak mü'minler turur Tengri tilese tip

7 eger sen bolsang kāfirlerden mağat Tengri Ta^c ālā angdı kitābı içinde kāfirler hakkında

25a

385 8 rāstı anlar kim kāfir boldılar Teñrige takı Teñri Rasūline,anlar hak kāfirler turur tip

25b

1 ve eger bolsañ münāfıklardan magat añdı Teñri Ta^cālā münāfıklar hakkında;rāstı münāfıklar

2 derk içinde turur,otdan asga tip eger bir kişi ayıtsa hak mü'min oldur kim ^camel kılgay barça

3 hayrātlarnı takı barça tā^catlarnı attamas biz añgar hak mü'min tip ayıtgıl oşbu ^cakılga mü'min kişi

4 niçe kim ^camel kılmasa barça tā^catlarnı takı barça hayrātlarnı attamas sen mü'min tip lāzım bolur sañga

390 5 kim ayıtgay sen kāfir kişi niçe kim mürtekib bolmasa yawuz işlerge takı yazuklarga,at birmegil añgar kāfir tip

6 hak kāfir eger ayıtsa attamas men hak kāfir tip magat ol kāfir bolur oşbu söz birle anıñ üçün ~~kim~~ Teñri Ta^cālā

7 at birdi anlarga kim īmān keltürdiler bir ançasına ol nerse kim indirdi Teñri Ta^cālā takı kāfir boldılar bi~~z~~ ançasına ol nerse kim indirdi ~~anı~~ Teñri Ta^cālā at birdi anlarga

8 kāfirler turur tip Teñri Ta^cālā sözi birle ayıttılar kāfirler bir ançasına īmān keltürür biz takı bir ançasına kāfir bolur biz tip takı tilediler

9 hayrlarnı takı tā^catlarnı kaçan kim kılmasa barça

26a

395 1 alğaylar ol ikisi arasında bir yol alğaylar anlar ḥaḳ
kāfirler turur tip yaʿnī yahūdīler ayıttılar:

2 Mūsī'ge īmān keltürürbiz taḳı Mūsā'nıñ kitābına taḳı
Muḥammed'ge īmān keltürmes biz taḳı Muḥammed'niñ
kitābına īmān keltürmes biz tip taḳı tilediler kim
bu ikisi arasında bir dīn

3 tutğaylar ol nerse kim Teñri buyurmadı anı taḳı Rasūli
buyurmadı,münāfıḳlar kibi,ḳaçan kim Muḥammed'ni körseler
Teñriniñ raḥmeti taḳı selāmı anıñ öze bolsun

4 ayturlar irdi:īmān keltürdük Muḥammed'ge tip ḳaçan
kim ḫalvet bolsalar ayturlar irdi:rāstı biz masḫaralıḳ
ḳılur biz tip anlar ḥaḳ

5 kāfirler turur,kim kim inşāllah tise īmānı içinde
ayıtsa:men mü'min men Teñri tilese tise

400 6 baḳğıl ḳaysı ḥāl üçün inşāllah dir sen,eger bolsa kiçgen
ḥāl üçün ol kişi ayıtsa

7 men mü'min idim Teñri tilese tüne kün tise yaḫūd
ayıtsa men mü'min men Teñri tilese bu kün tise

8 kāfir bolur bu iki söz birle ammā ḳaçan inşāllah tise
ol ḥāl üçün kim anıñ içinde bolsa kim ayıtsa

26b

1 men mü'min men bu sāʿat Teñri tilese tise kāfir bolur
andağ ḳaçan kim inşāllah tise kilesi

2 ḥāl üçün ol kişi ayıtsa men mü'min bolğay men tañda
Teñri tilese tise bu revā turur

405 3 ançası bar bolur oş ol bidʿat bolur,anıñ üçün kim
nebī ʿaleyhi's-selām ayıttı:kim kim bolmasa ḥaḳ mü'min

4 ḥaḳ kāfir bolur tip taḳı maġat rivāyet ḳılındı ᶜAbbās
oġlından,Tengri andan rāżī bolsun bir kişi kildi
5 taḳı ayıtayım mı:men mü'min men ḥaḳḳān tip yahūd
ayıtayım mı men mü'min men inşāllah tip
6 ayıttı ᶜAbbās oġlı ᶜAbdullāh:anang seni yitünsün īmān
keltürür mü sen Tengri'ge taḳı ol nerse kim kildi
Tengri'den
7 ol kişi ayıttı:naᶜam tip,ayıttı angar ᶜAbbās oġlı
eger anıng kibi bolsa ayıtġıl:men mü'min men ḥaḳḳān
tip ayıtġıl
410 8 oşbu ᶜaḳılġa:Tengri tiledi mi kim mü'min boldung
sen,yā Tengri tiler mi kim sen mü'min bolġay sen

27a

1 yā Tengri tilemedi mi sen mü'min boldung,eger ayıtsa
Tengri tiledi mü'min boldum tise
2 fāyide yoḳ inşāllah dimek birle ve eger ayıtsa:Tengri
tilegey kim men mü'min bolġay men tise kerekmes oşbu
3 inşāllah dimek ve eger ayıtsa Tengri tilemedi men
mü'min boldum tise Tengri'den tileksiz
4 kāfir bolur bu söz birle taḳı īmānnıng ḥaḳīḳati oldur
kim kim iḳrār ḳılġay sen tiling birle
415 5 taḳı inanġay sen köngling birle Tengrining birligine
taḳı melāyikelerge taḳı kitāblarge taḳı rasūllerge
6 taḳı ḳıyāmet künine taḳı kopmaḳḳa ölgenden songra taḳı
taḳdīr-i ḫayr taḳı taḳdir-i şer Tengri'den bilgey sen
7 taḳı uçmaḳ ṭaḳı tamug taḳı köprüg taḳı mīzān taḳı ḥisāb

27a

kıyāmet küninde takı her nerse kim keltürdi

8 Cibrīl ᶜaleyhi's-selām Muhammed'ge Tengri'den hak turur tip bilgey sen takı ikrār kılġay sen

27b

1 anıng barçasına tiling birle takı ayıtmaġay sen inşāllāh tip, īmān; oşbu turur, bakġıl

420 2 iy ᶜākıl: eger bir kimerse ayıtsa hatunına: sen talāk sen Tengri tilese tise yā ayıtsa kulına

3 sen āzād sen Tengri tilese tise yā ayıtsa Tengri'ge menim öze vācıb bolsun munung kibi munung kibi Tengri

4 tilese tise yā ayıtsa

4 men satın aldım ya satdım Tengri tilese tise vācıb bolmas anıng öse hīç nerse takı bātıl bolur oşbu

5 hükmler barçası inşāllāh dimek birle īmān takı oş anıng kibi bātıl bolur inşāllāh dimek birle, oşbu kadar söz

6 yiter ᶜākıl kişige, ammā ikinçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerekmes bir kimersege

425 7 kim hilāf kılġay cemāᶜatke kim kim ayrılsa müsülmānlar cemāᶜatından takı hak körmese cemāᶜatnı, ol kişi

8 azgan turur takı mübtedi turur anıng üçün kim cemāᶜatnı saklamak sünnetlerning efżalından turur takı sünnetlerni

28a saklamak

1 farżlarnıng żarżrakından turur Tengri Taᶜālā sözi birle boy sunung Tengri'ge yaᶜnī farżlar birle takı boy sunung

28a 254

2 Tengri Rasūline yaᶜnī sünnetler birle takı Tengri Taᶜālā sözi:ol nerse kim keltürdi Tengri Rasūli tutung anı takı ol nerse kim tıydı sizni

3 andan yıglanıng andan takı ᶜAbbās oglından ayıttı:kim kim bir ᶜamel kılsa Tengri'ge cemāᶜat birle

430 4 eger ol ᶜamel rāst bolsa Tengri Taᶜālā kabūl kılur andan ve eger ḫaṭā kılsa Tengri Taᶜālā yarlıkar anı takı kim kim bir ᶜamel kılsa yalguzun

5 eger rāst bolsa ol ᶜamel Tengri Taᶜālā kabūl kılmas andan ve eger ḫaṭā kılsa ol ᶜamelde kirgey otka rāstı Rasūl ᶜaleyhi's-selām

6 saklar irdi biş namāzlarnı cemāᶜat birle körer irdi biş namāznı cemāᶜat birle vācıb körer irdi andan songra

7 buyurdı ümmetine cemāᶜat birle,kim kim körmese cemāᶜatnı saklamak hak körmese ol kişi azgan turur takı mübtediᶜ

8 oşbu

8 kadar söz yiter ᶜākıl kişige ammā üçünçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim mü'min kişige

255

435 1 kim körgey namāz kılmakını her bir edgü kişi artında takı yavuz kişi artında hak körgey,bolmagay rāfıżīlar kibi

2 rāstı rāfıżīlar namāz kılmaslar her bir kişining artında takı cemāᶜat birle namāz kılmakını hak körmesler bilgil rāstı

3 namāz kılmak revā turur her bir kişining artında kerekse edgü kişi bolsun kerekse yazuklı kişi bolsun kerekse zināçı bolsun kerekse çakır

4 içiçi bolsum,kerekse kan töküçi bolsun mübtedi^c bol-
maġandan soñġra anıñġ üçün kim namāz kılmak

5 mübtedi^c artınça revā bolmas niteg kim revā bolmas
namāz kılmak kāfir kişi artınça kim kim körmese namāz
kılmak her bir edgü kişi

440 6 artınça takı her bir yawuz kişi artınça ol mübtedi^c
turur takı rivāyet kılındı Mahmūd Şāmī'den kim ol
ayıttı yārānlarına

7 hastalıkı içinde,ol hastalık kim anıñġ içinde öldi
tört nerse turur kim sözlemedim sizge men anı nebīden
işitkenden birü

8 rāstı men sözler men sizge bu kün nebīden işitdim
^caleyhi's-selām kāfir kılmañġız ehl-i kıblenġizni

29a

1 ehl-i kıblenġiz yazuk kılmak birle ve eger uluġ yazuk
takı kılsalar takı namāz kılınġ kim kim ölse anlardan
takı namāz kılınġ her bir

2 edgü kişi artında takı yaman kişi artında takı ġāzīlık
kılınġ her bir big birle,oş bu kadar söz yiter ^cākıl
kişige ammā

445 3 törtünçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerekmes bir kimersege
kim kāfir kılġay bir kimerseni kıble ehlinden

4 yazuk kılmak birle niçe kim anı halāl körmese anı
bilgil rāstı mü'min kişi eger zinā kılsa yüz minġ
müsülmān hatun birle

5 yā içse yüz minġ küp çakır içse yā öltürse yüz minġ
müsülmān kişini haksız

29a

6 çıkmas Īmāndan niçe kim anı halāl körmese niteg kim kāfir kişi barça farżlarnı işlese

7 takı hayrlarnı takı barça tā^catlarnı işlese çıkmas kāfirlikden ançatigrü kim Īmān keltürmeyinçe oş anıng kibi mü'min kişi takı

450 8 eger kılsa barça yazuklarnı çıkmas Īmāndan ança tigrü kim kāfir bolmayınça Tengrige,oşbu ^cakl cihetinden turur

29b

1 takı fikr cihetinden turur,körmes sen mü rāstı Tengri Ta^cālā buyurdı mü'minlerge tevbe kılmak birle,kim kim iştiğāl irdi fısk birle

2 yaman işler birle takı yazuklar birle at birdi anlarğa Tengri Ta^cālā mü'minler tip,ayıttı Tengri Ta^cālā iy anlar kim Īmān keltürdüngiz

3 tevbe kılıngız Tengri'ge rāst tevbe tip eger bolsaydı munlar kāfir yazuk kılmak birle,niçük at birgey irdi anlarğa

4 mü'minler tip,ayıtğay irdi:iy anlar kim kāfir boldungız tevbe kılıng Tengri'ge tip,oş bu buyruk bolmas

455 5 meger kiş,kim kim zinā kılsa takı çakır içse takı oğrılık kılsa takı kişi öltürse buyurdı anlarğa Tengri Ta^cālā tevbe kılmak birle takı at birdi anlarğa

6 mü'minler tip takı Tengri Ta^cālā ayıttı:tevbe kılıngız Tengri'ge barçangız iy mü'minler tip takıayıtmadı

7 iy kāfirler tip rāstı at birdi anlarğa Īmān birle anıng üçün anlar yazuklı mü'minler turur oş anıng kibi

29b

8 Ādem nebī kaçan kim kirdi irse Teŋri buyurmaġan nersege buġdayġa yakīn barma tip takı andan yine tip

30a

1 ayıttı Teŋri Ta^cālā: ^cāṣī boldı Ādem Teŋri'ge takı ozdı tip takı ayıtmadı Teŋri Ta^cālā: Ādem kāfir boldı, oş anıŋ kibi kaçan kim çakır içdi

460 2 Hārūt takı Mārūt takı ol ikisi kasd kıldılar zinā kılmakġa, Teŋri Ta^cālā iḫtiyār koydı oş ikisine iki ^cazāb arasında

3 anlar iḫtiyār kıldı dünyā^cazābını āḫıret ^cazābı öze takı Teŋri Ta^cālā anlarnı kāfir kılmadı ol yazuk birle kim kim kāfir kılsa

4 uluġ yazuk kılġan kişini ol kişi azġan turur takı mübtedi^c turur, oşbu kadar söz yiter ^cāḳıl kişige ammā bişinçi

5 mes'ele ayıttuk biz ol kişi cenāze namāzını kılġay ol kişi öze kim kıble ehlinden kim ölse, kerekse kiçig bolsun

6 kerekse uluġ bolsun kerekse edgü kişi bolsun kerekse yaman kişi bolsun anıŋ üçün kim Nebī ^caleyhi's-selām cenāze namāzını kıldı

465 7 oġlı Ibrāhīm öze yok turur oşbu mes'elede iḫtilāf müsülmānlar arasında kim kim körmese namāz kılmaknı

8 ḥak körmese kiçigler cenāzesi öze takı uluġ cenāzesi öze kıble ehlinden ol kişi azġan turur takı mübtedi^c turur revā bolmas

30b

1 namāz ḳılmaḳnı anıng artında,oşbu ḳadar söz yiter
ᶜāḳıl kişige ammā altınçı mes'ele

2 ayıttuḳ biz eyle kerek kim mü'min kişige kim bilgey
rāstı ḫayrnı takdīr ḳılmaḳ taḳı şerni taḳdīr ḳılmaḳ
Tengri Taᶜālādan turur tip körgey anı

3 ḥaḳ körgey ol ḫayr üçün kim ol rivāyet ḳılınmış turur
Cibrīl ᶜaleyhisselām nebīge kildi bir ᶜarab kişi

470 4 ṣūreti içinde sordı ol,nebīden,īmāndan cavāb birdi
angar nebī ᶜaleyhi's-selām ḥadīṡning āḫırında rāstı
taḳdīr ḳılmaḳ ḫayrnı taḳı şerni

5 Tengri Taᶜālādan turur tip,Cibrīl rāżī boldı nebīden
ol cavāb birle,ayıttı Cibrīl:rast aydıng tip iy Tengri
Rasūli tip oş munung içinde

6 delīller bar kim anıng öze nerse bolmas şeylerden meger
kim Tengrining ḳażāsı birle bolur taḳı Tengrining taḳ-
dīri birle bolur

7 rāstı ḳul kitermes Tengri Taᶜālā ḳażāsını ançası bar
ḳażā ḥuccet bolmas ḳulnung fiᶜline

8 rāstı iᶜtimād ḳılmaḳ Tengrining ḳażāsına kāfir bolmaḳ
turur taḳı Tengrining ḳażāsını ḳaytarur men timek taḳı
ḳażāġa inkār ḳılmaḳ küfr turur taḳı yürimek

31a

475 1 ol ikisi arasında īmān turur anıng üçün kim ḳaderiyye
atlıġ bir ṭāyife inkār ḳıldı Tengrining ḳażāsına anıng
birle kāfir boldı taḳı cebriyye atlıġ bir ṭāyife iᶜtimād
ḳıldı

31a

2 Teñri Ta^{c}ālānıñ ḳażāsına taḳı ḳulluḳ ḳılmaḳnı terk itdi anıñ birle kāfir boldı taḳı mü'minler yüridi eşbu iki arasında toġru kitdiler

3 toġru yol öze taḳı da^{c}vāḳıldı ḳaderiyye atlıġ ṭāyife ḫayr taḳı şer kendü nefsinden turur tip yok turur Teñriniñ

4 anıñ içinde ṣun^{c}ı tip taḳı cebriyye atlıġ ṭāyife da^{c}vā ḳıldı ḫayr taḳı şer barçası Teñri'den turur, yok turur kendüleriniñ anıñ içinde ṣun^{c}ı tip

5 ol ikisi bu ümmetniñ mecūsīleri turur, ḥaḳ mü'min ol turur kim ayıtġay ḫayrnı taḳı şerni ḳılmaḳ menden turur tip

480 6 ḫayrnı taḳı şerni taḳdīr ḳılmaḳ Teñri Ta^{c}ālādan turur tip taḳı İbn-i ^{c}Abbās'dan rivāyet ḳılındı rāstı Nebī ^{c}aleyhi's-selām

7 ayıttı kim Teñri Ta^{c}ālā ayıttı: men yaratdım ḫayrnı taḳı şerni meñgü bolsun ol kişige kim kim men taḳdīr ḳıldım anıñ

8 iki ili öze ḫayrnı veyl bolsun ol kişige kim kim men taḳdīr ḳıldım iki ili öze şerni tip taḳı nebī ^{c}aleyhi's-selām kim ol ayıttı

31b

1 Ebū Bekrge: iy Ebū Bekr eger Teñri Ta^{c}ālā tilese irdi yir yüzinde ^{c}āṣī bolmaġay hiç kimerse

2 İblīsni niçük yaratġay irdi taḳı s̱evāb birmekni taḳı ^{c}aẕāb ḳılmaḳnı niçük yaratġay irdi, rāstı vācib bolur s̱evāb taḳı ^{c}aẕāb

485 3 kulnuning içleri birle Tengrining takdīri birle degül oşbu söz red kılmak turur Kaderiyye öze

4 takı Cebriyye öze anıng üçün kim kaderiyyeler hayr takı şerni körerler kendü nefsinden Tengrining anıng içinde tilegi bar tip körmesler

5 takı Cebriyyeler hayrnı takı şerni körerler Tengriden körerler kendü nefsini yazuk kılgan hāletde ma^c zūr körerler

6 takı kāfirlerni ma^c zūr körerler kāfir bolmak birle anlar takı, bilgil rāstı tā^c at kılmak Tengrining każāsı birle turur takı takdīri birle turur

7 takı tevfīki birle turur takı tilegi birle turur takı buyrukı birle turur takı hoşnūdlukı birle turur takı rāstı yazuk kılmak Tengrining każāsı birle turur takı takdīri birle turur

490 8 takı horlamakı birle turur Tengrining buyrukı birle degül takı rıżāsı birle degül bilgil rāstı barça Tengri Ta^c ālānıng hükmleri üç türlüg turur

32a

1 bir hükmi ol turur kim tiledi Tengri anı takı sewdi anı takı buyurdı anı, ol Tengri Ta^c ālānıng farżları turur takı bir hükmi ol turur kim tiledi Tengri anı takı sewdi anı

2 buyurmadı anı ol nāfile tā^c at turur takı bir hükmi ol turur kim tiledi anı Tengrisewmedi anı takı buyurmadı anı, ol yazuk işler turur

3 bilgil Tengrining barça każāsı tört türlüg turur, biri

32a

ṭāᶜatḳa ḥükm ḳılmaḳ turur taḳı bir maᶜṣıyetke ḥükm
ḳılmaḳ turur

4 taḳı biri niᶜmetke ḥükm ḳılmaḳ turur taḳı biri şiddetke
ḥükm ḳılmaḳ turur toġru mezheb anıñ içinde ol turur
kim ḳaçan kim Teñri Taᶜālā ṭāᶜat ḳılmaḳ birle ḥükm
ḳılsa

495 5 ḳulġa ḳarşu tapġay anı cühd ḳılmaḳ birle taḳı iḫlāṣ
ḳılmaḳ birle ançaġatigrü kim Teñri Taᶜālā aġırlaġay
anı tevfīḳ birmek birle

6 ḳaçan kim Teñri Taᶜālā ḥükm ḳılsa añar maᶜṣıyet birle
ḳarşu tapġay anı pişmān ḳılmaḳ birle taḳı tevbe ḳılmaḳ
birle taḳı istiġfār ḳılmaḳ birle

7 ançaġa tigrü kim Teñri Taᶜālā rıżī ḳılġay añar yarlı-
ḳamaḳnı taḳı maḥabbetni ḳaçan kim Teñri Taᶜālā ḥükm
ḳılsa añar niᶜmet birle ḳarşu tapġay anı şükr ḳılmaḳ
birle

8 taḳı cᵥōmardlıḳ birle ançaġa tigrü kim aġırlaġay anı
Teñri Taᶜālā arturmaḳ birle ḳaçan kim Teñri Taᶜālā
ḥükm ḳılsa añar şiddet birle ḳarşu tapġay anı

32b

1 ṣabr birle taḳı rıżī bolmaḳ birle ançaġa tigrü kim
Teñri Taᶜālā birgey añar āḫiret kerāmetini kim
körseñ ḳaźānınıñ tüşmegini

500 2 Teñri'den ᶜadl körseñ maġat bizer boldunğ Ḳaderiyye-
ler mezhebinden ḳaçan kim körseñ tevbe ḳılmaḳnı taḳı
istiġfār ḳılsañ Teñri'ge

32b

3 mağat berī boldung cebriyyeler mezhebinden kaçan kim tevbe kılsang ol yazukdan takı istiğfār kılsang Tengrige mağat biser boldung

4 mu^c tezileler mezhebinden takı rāstı bilgil kim kim īmān keltürmese Tengrining kazāsına takı körmese takdīr-i hayrnı

5 takı takdīr-i şerni Tengri'den,ol kişi kāfir bolur Tengri'ge aning artında namāz kılmak revā bolmas oşbu kadar söz yiter ^c ākıl kişige

6 ammā yitinçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim çıkmağay bir kimerse öze müsülmānlardan kılıç tartmak birle

505 7 haksız nebī ^c aleyhi's-selāmnıng sözi birle:öltürgen takı ölgen tamuğ içinde turur,kaçan kim kasd kılsa her birisi

8 takı birisine takı bilgil rāstı kim kim öltürse bir mü'minni hatā birle vācib bolur anıng öze diyet takı keffāret

33a

1 takı kim kim öltürse bir mü'min kişini kasd birle kāfir bolmas anıng birle nice kim i^c tikād kılmasa kim anı öltürmek halāl turur tip eger çıksa

2 dünyādan tevbe kılıp Tengri Ta^c ālā yarlıkar anı ve ve eger çıksa dünyādan tevbe kılmayın ol kişi Tengri'-ning tilegi içinde bolur eger tilese

3 yarlıkar anı fazlı birle ve eger tilese ^c azāb kılğay angar ^c adli birle yazuki kadarınça andan songra āzād

33a

ḳılur anı otdan 263

510 4 kewürür anı uçmaḳḳa faẓlı birle kim kim köñlinden kiçürse kim rāstı kişi öltürgen ebedü'l-ebed ḳalur ot içinde tise ol kişi azġan turur takı mübtedi^c turur

5 anıñ üçün kim mü'min kişi kāfir bolmas mü'min kişini öltürmek birle ṭaḳı yazuḳ ḳılmaḳ birle ebeden taḳı ḳalmas ot içinde ebeden

6 meger kim kāfirler ḳalur oşbu ḳadar söz yiter ^cāḳıl kişige amma sekizinçi mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim ol

7 kim namāz ḳılġay her biñ artında ve eger ṣālim taḳı bolsa ṭaḳı ḳılġay cum^ca namāzını taḳı iki bayram namāzını her bir

8 biñ birle ṭaḳı anı ḥaḳ körgey anıñ üçün kim sulṭān-larġa boyun sunmaḳ farẓ turur ve eger bolsa ol sulṭān-nıñ iki ḳulaḳı tiçük

33b

515 1 revā bolmas anıñ öze çıḳmaḳ ḳılıç birle anıñ üçün kim kim kim ^cadlıḳ ḳılsa bardur anıñ müzdi ve eger ẓulm ḳılsa

2 anıñ yazuḳı ol kişi öze bolur lā büd kerek kim sulṭānġa boy sunmaḳ ni ḥāl öze kim bolsa anıñ üçün kim Teñri Ta^cālā buyurdı sizge

3 anlarġa boyun sunmaḳ birle eger ẓulm taḳı ḳılsalar kim kim anlar öze çıḳsa ḥaḳsız ḳılıç birle ol kişi ḫāricī-lerden bolur oşbu ḳadar söz yiter

33b

4 ^{c}āḳıl kişige ammā tokuzunçı mes'ele ayıttuḳ biz ol
iki etük öze meṣḥ ḳılmaḳnı körgey muḳīm kişige bir
kün taḳı bir tün

5 taḳı müsāfir kişige üç kün üç kiçe,ābdest bozulġandan
vaḳtdan taḳı abdest bozulġan vaḳtġa tigrü taḳı anı ḥaḳ
körgey

520 6 berāber turur anıng içinde yol kesmekke çıḳġan taḳı
ġāzīlıḳḳa çıḳġan taḳı müsāfir kişi taḳı muḳīm kişi
taḳı anlardan özge kişi müsülmānlardan

7 iki etük öze meṣḥ ḳılġaylar yalang ayaḳ öze ḳılmaġaylar
kim kim ik etük öze meṣḥ ḳılmaḳnı ḥaḳ körmese

8 yalang ayaḳ öze meṣḥ ḳılmaḳnı ḥaḳ körmese ol kişi
rāfıżī turur taḳı mübtedi^{c} turur anınıg artında namāz

34a ḳılmaḳ revā degül ogbu

1 ḳadar söz yiter ^{c}āḳıl kişige ammā onunçı mes'ele
ayıttuḳ biz eyle kerek kim körgey īmān keltürmekni
Tengri'den ^{c}aṭā körgey

2 taḳı ayıtġay rāstı īmānnı Tengri Ta^{c}ālā birdi manga
faẓlı birle birür īmānnı kimge kim tilese taḳı men^{c}
ḳılur īmānnı kimden kim tilese,kimge kim

525 3 Tengri Ta^{c}ālā tilese īmānnı lāzım bolur ol kişige
şükr ḳılmaḳ kimden kim men^{c} ḳılsa īmānnı lāzım bolur
ol kişige cühd ḳılmaḳ taḳı zārīlıḳ ḳılmaḳ

4 taḳı ḳayıtmaḳ Tengri'ge revā bolmas bir kimersege
kim ayatġay īmān keltürmek barçası menden turur īmān
Tengri'den ^{c}aṭā degül dimek rāstı

34a

5 oşbu ḳaderiyye meẕhebi turur taḳı revā bolamas bir kimersege kim ayıtġay:Īmān keltürmes men niçe kim mañga Teñri Ta^{c}ālā birmese Īmān keltürmekni

6 rāstı oşbu cebriyyeler meẕhebi turur,kim kim ayıtsa rāstı Īmān yaratılmış turur tise yā yaratılmamış turur tise eyle kerek kim

7 ol kişige baḳġay ni nerse üçün aytur kim Īmān yaratılmış turur tip taḳı ne nerse üçün aytur yaratılmış degül tip,anıñ üçün Īmān

530 8 Teñrini bilmek turur taḳı iḳrār keltürmek turur til birle ammā bilmek ḳul işi turur taḳı iḳrār keltürmek til birle

34b

1 anıñ tig ḳul işi turur ni kim bolsa ḳul işinden ol yaratılmış turur taḳı ni kim bolsa

2 Teñri Ta^{c}ālā ṣıfātlarından ol yaratılmış degül ḳaçan kim ayıtsa ḳul lā ilāhe illāllāh tip ayıtmaḳ

3 lā ilāhe illāllāh birle ḳul işi turur taḳı ḳulnuñ ṣıfātı turur ol ḳul barça işibirle yaratılmış turur

4 taḳı ol nerse kim ayıttı anı ḳul tili birle ol Teñri sözi turur taḳı Teñriniñ ṣıfātı turur taḳı Teñri Ta^{c}ālā barça

535 5 ṣıfātı birle yaratılmış degül çok farḳ bar turur ḳul sözi arasında kim anıñ fi^{c}li turur

6 taḳı anıñ ḥareketi turur taḳı Teñri sözi arasında kim ol anıñ ṣıfatı turur oşbu Ḳur'ān oḳımaḳ kibi

7 Ḳur'ān oḳımaḳ ḳul işi turur ol yaratılmış turur taḳı Ḳur'ān kendüsi yaratılmış degül oşol

34b

8 kim okınur ol Tengri kelāmı turur yaratılmış degül

oş ol anıng tig kuldan ikrār keltürmek turur

35a

1 takı Tengriden tevfīk birmek turur ni kim bolsa

kuldan ol yaratılmış turur ol neree kim bolsa Tengriden

ol

540 2 yaratılmış degül takı bilmek kuldan turur bildürmek

Tengri Ta^cālādan turur ni kim bolsa

3 kuldan,ol yaratılmış turur takı ni kim bolsa Tengriden

ol yaratılmış degül,hak söz

4 oşbu mes'ele içinde kim ayıtgay rāstı kul cemī^c işleri

birle yaratılmış turur takı Tengri Ta^cālā

5 cemī^c sıfātı birle yaratılmış degül oşbu kadar söz

yiter ^cākıl kişige ammā on

6 birinçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim ayıtgay

rāstı Kur'ān Tengri sözi turur yaratılmış degül

545 7 kim kim ayıtsa yaratılmış turur tip ol kişi kāfir bolur

Tengrige takı ^cAbbās oglıdan rivāyet kılındı kim ol

ayıttı

8 sözleşdük Kur'ān birle nebī katında ^caleyhi's-selām

ayıttı nebī oş imdi kelgey menim ümmetim içinde āhır

35b

1 zamānda kavmlar ayıtgaylar:rāstı Kur'ān yaratılmış

turur tip,ol yaratılmış degül ançası bar ol

2 Tengrining hak sözi turur kim kim ayıtsa mundan özge

magat kāfir boldı Kur'ānge takı Tengri Ta^cālāge

3 takı Ebū Yūsuf'dan rivāyet turur

35b

3 kim ol ayıttı:bahs kıldım Ebū Hanīfe birle altı ay Kur'ān içinde andan soñra ittifāk bolduk biz

550 4 anıñ öze kim,kim kim ayıtsa:Kur'ān yaratılmış turur tip ol kişi kāfir turur kim kim turuksa takı ayıtmasa kim Kur'ān yaratılmış turur

5 yā yaratılmamış turur tip ol kişi yamanrak turur ol kişiden aytur:Kur'ān yaratılmış turur dimekden ol kişiniñ misli nasārīler misli kibi turur

6 kim anlar tagıldılar üç bölek öze ᶜĪsādan soñra ayıttı bir bölegi anlardan:biz kördük Meryem oglı ᶜĪsādan

7 öli tirgüzmekni takı öli tirgüzmek Teñri işi turur aytur biz kim ᶜĪsā Teñri turur tip takı ayıttı

8 ikinçi bölegi biz kördük ᶜĪsādan kulluk kılmaknı aytur biz kim:ᶜĪsā kul turur tip takı ayıttı:

56a

555 1 üçünçi bölegi:biz kördük ᶜĪsādan kulluk kılmakını takı Teñrilik işini attamas biz ᶜĪsāge Teñri tip ni kul tip

2 aytur ol kişi kim turuksa Kurān'da oş munuñ kibi dimek bolur,bilgil rāstı barça nerse kim Teñri Taᶜālā indürdi nebīler öze

3 Ādem nebīden Muhammed Rasulullahga tigrü kitāblardan ol,yüz kitāb turur

4 takı tört kitāb turur takı bir kavlda yüz kitāb turur takı on tört kitāb turur barçası Teñri sözi turur yaratılmış degül

36a

5 indirdi Teñri Ta^c^ālā Ādem nebīge on ṣaḥīfe takı Şīt nebīge elig ṣaḥīfe takı İdrīs nebīge

560 6 otuz ṣaḥīfe takı İbrāhīm nebīge on ṣaḥīfe ammā ol an kim anıñ içinde iḫtilāf bar turur

7 aytıldı:rāstı Teñri Ta^c^ālā indirdi Mūsā'ġa Tevrātdan burun kitāb indürdi on ṣaḥīfe içinde tip andan soñra

8 indirdi Tevrātnı ol on ṣaḥīfe soñra takı indürdi Zebūrnı Dāvūdġa ^c^aleyhi's-selām takı İncīl indürdi I ^c^Īsāge

36b

1 takı furḳān indürdi Muḥammed Rasūlge oşbu kitāblar barçası Teñri sözi turur takı Teñrining ṣıfātı turur ol

2 yaratılmış degül kim kim ayıtsa bir kelimeni andan yaratılmış turur tise ol kişi kāfir turur anlarġa Cehmiyyeler takı mu^c^tezileler tip ayturlar

565 3 bu ḳadar yiter ^c^āḳıl kişige ammā on ikinçi mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim

4 gūr ^c^azābını ḥak körgey anıñ üçün kim,kim kim inkār ḳılsa gūr ^c^aẕābına ol kişi azġan turur takı mübtedi^c^ turur

5 anıñ üçün kim mu^c^tezileler gūr ^c^azābını ḥak körmesler takı maġat ayıttı Rasūl ^c^aleyhi's-selām:

6 gūr ḫālī degül iki ḥālden yā çimgen bolġay uçmak çümgenlerinden yā bir çuḳur bolġay

7 ot çuḳurlarından Teñri Ta^c^ālā ayıttı kim kim yüz

çewürse menim zikrimden rāstı bar turur aṅgar tār tirlik

570 8 tiler ol tār tirlik birle gür ᶜazābını oşbu yiter ᶜāḳıl kişige ammā on üçünçi mes'ele

37a

1 ayıttuḳ biz eyle kerek kim bilgey rāstı melāyikeniṅ su'āli ḥaḳ turur tip anıṅ üçün kim kim inkār ḳılsa Münker ve Nekīr su'āline

2 maġat bolur ol kişi ḳaderiyyelerden taḳı nebī ᶜaleyhi'ṡ-selām ayıttı:rāstı ölüg kişi ḳaçan kömilse kelür aṅgar iki melāyike

3 közleri kök yüzleri ḳara sorar ikisi üç nerseden aytur ol ikisi Teṅriniṅ kim tip,dīniṅ ni turur tip

4 nebīṅ kim tip,ᶜÖmer ayıttı:iy Teṅri Rasūli bolur men mu avvalḳı ᶜaḳlım üze tidi ḳaçan kim sorsa ol iki menden

575 5 ol vaḳt içinde,nebī ayıttı:bolur sen tip ayıttı ᶜÖmer ḳayırmas ol vaḳt ǰavāb birgey men ol ikisine Teṅriniṅ tevfīḳi birle tidi

6 oşbu yiter ᶜāḳıl kişige ammā on törtünçi mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim iḳrār ḳılġay

7 rāstı ölügler menfaᶜat alur tiriglerniṅ duᶜāsı birle taḳı anlarnıṅ ṣadaḳası birle anıṅ üçün kim,kim inkār ḳılsa aṅgar bolur

8 muᶜtezilelerden taḳı mübtediᶜlerden taḳı ayıttı Rasūl rāstı Teṅri Taᶜālā taydı meni duᶜā ḳılmaḳdan

37b

1 taḳı yarlıḳayu tilemekden atam anamnı kimnüñ kim ölse sizden ata atası İslām öze du^cā ḳılañız Teñrige ol ikisi üçün

580 2 taḳı yarlıḳayu tileñ ol ikisinin rāstı Meryem oğlı ^cĪsā bir gūr üstinden kiçdi,işitti ol gūrdan ^cażāb āvāzını

3 ol yirden ^cĪsā ḳayıtdı andan soñra anıñ öze kiçdi bir zamāndan soñra kördi Teñrininñ raḥmeti inmiş

4 ol gūr öze çaḳırdı ^cĪsā ol gūr iyesine,sordı andan ḥāliñ ni turur tip,ayıttı cavābı içinde ol gūr iyesi men

5 ḳapsanmış irdim gūr ^cażābı birle menim bir oğlum bar irdi,Teñrige du^cā ḳıldı menim üçün taḳı añdı meni ṣadaḳa birle

6 taḳı rivāyet içinde:rāstı menim bir dōstum bar irdi tekbīr ḳıldı Teñrige rāst niyyet birle taḳı ḫālis köñül birle

585 7 boldı mañga ol müzdden ülüş boldı Teñri Ta^cālā köterdi anıñ birle ^cażābnı menden taḳı indürdi menim öze anıñ yirinde raḥmet iydi

8 taḳı Rasūl ayıttı:ni boldı sizge ḳaçan bir yaḫşı ^camel ḳılsañız atañız anañıznı añmas siz tip

38a

1 ançağa tigrü kim bolğay ol ikisine ol müzdden ülüş bolğay iksitmeyin siziñ müzdiñizden hīç nerse

2 taḳı bir ḥadīs̱de rāstı nebī ayıttı:hediye ıd̲ıñ ölüglerimizge hediyeler birle

3 ṣaḥābeler ayıttılar:iy Teñri Rasūli,ni hediye ıyalım anlarġa,nebī ayıttı:duʿā ıdıñ taḳı ṣadaḳa biriñ anlar üçün tip

590 4 ayıttı Ḥasan;Teñri Rasūlinden,ayıttı Rasūl:kişilerniñ yaḫşıraḳı ata anaġa ol kişi turur kim eḏgülük ḳılġay

5 ol ikisine gūr içinde ḥac birle yā ṣadaḳa birle yā ḳul āzād ḳılmaḳ birle yā Teñrige neẕr ayıtmak birle

6 ata ana öze,oşbu ḳadar söz

6 yiter ʿaḳıl kişige ammā on biçinçi mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim nābīniñ şefāʿatını

7 körgey uluġ yazuḳ ḳılġanlarġa ümmetinden ḳıyāmet küninde ḥaḳ körgey taḳı bilgil

8 rāstı Rasūl'niñ şefāʿatı bolmas meger kim uluġ yazuḳ ḳılġanlarġa ümmetinden nebī ʿaleyhi's-selāmnıñ

38b

595 1 sözi:öş imdi kilgey menim şefāʿatım uluġ yazuḳ ḳılġan-larġa menim ümmetimden ḳıyāmet küninde kim kim körmese

2 şefāʿatının ḥaḳ taḳı inkār ḳılsa añgarol kişi mübtediʿ turur taḳı delīl şefāʿat ḥaḳlıḳı öze Teñri Teʿālā sözi

3 bizerden soñra birgey saña yā Muḥammed seniñ Teñriñ sen rāżī bolġay sen yaʿnī birgey men saña şefāʿatnı ançaġa tigrü kim sen rāżī bolġay sen taḳı nebī ayıttı

4 kim kim maña ṣalavāt ayıtsa ümmetinden ʿarż ḳılınur

mangа anıng salāvatı avval men şefāᶜat kılgay men

5 kıyamēt küninde angar takı ayıttı nebī ᶜaleyhi's-selām ol Tengri hakkı üçün kim meni nebī anda birdi hak birle şefāᶜat kılgay men elbette

600 6 kıyāmet küninde ançaga tigrü kim şefāᶜat kılgay men kimnüng kim bolsa köngli̇nde sevrü çibin kanatınça īmāndan bolsa

7 kim kim inkār kılsa şefāᶜatnı takı anı hak körmese mübtediᶜ bolur oşbu kadar söz yiter ᶜakıl kişige

8 ammā on altınçı mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim ikrār kılgay Miᶜrāc kiçesi birle takı nebīning çıkmakı birle

39a

1 nebī ᶜaleyhi's-selām kökler içinde takı ᶜarşke yitişmegi içinde takı Kābe kavseyn'ka yitişmeginde yāhūd takı andan iksük

2 körgey anı hak körgey kim kim inkār kılsa miᶜrācnı mağat kāfir boldı Tengri'ge kim kim inansa āyātlarga takı inansa

605 3 Kudus'ga yitişmegine takı Miᶜrācga inkār kılsa yāhūd turuksa takı ayıtsa bilmes men kökke çıktı mı yā çıkmadı mı tip

4 ol kişi bidᶜat ehli bolur takı azgan bolur ayıttı Rasūl ᶜaleyhi's-selām:bir kiçe seyr kılındım men kökke

5 kördüm İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmnı,sözleşti manga men takı sözledim angar kaçan kim kayıtmak tiledim irse ayıttı manga:iy Muhammed

39a

6 senden selām birgil ümmetinge takı ayıtğıl anlarğa rāstı
uçmak yaratılmakı kökçek turur takı içmegi tatlı turur
7 iwüngiz uçmakka hayrlar birle takı kutluklar birle
tip takı Tengrining rıżāsını islengis tip rāstı
uçmak müştāk turur sizge tip
610 8 köp kılıngız ayıtmakını arığlık Tengrige takı ögmek
Tengrige takı Tengriden özge Tengri yok takı Tengri
uluğ turur takı ṭākat yok

39b

1 takı kuvvet yok meger kim Tengri Taᶜālāge turur rāstı
kim kim ayıtsa anı hālıslık birle kirgey uçmakka
kim kim
2 āyātlarğa inansa takı anı tefsīr kılsa ös re'yi birle
takı ayıtsa:bolmadı nebīning iriçmegi meger kim
3 Beyt-i Mukaddes'ke tigrü boldı tise takı inkār kılsa
köklerge iriçmegini yāhūd turuksa anıng içinde ayıtsa
bilmes men
4 nebī kökke çıktı mı yā çıkmadı mı tip ol kişi mübtediᶜ
turur takı azğan turur anıng artında namāz kılmak
revā bolmas
615 5 oşbu kadar söz yiter ᶜākıl kişige ammā on yitinçi
mes'ele ayıttuk biz
6 eyle kerek kim,kim ikrār kılğay kitāblar okınmakına
kıyāmet küninde takı anı hak körgey kim kim
7 inkār kılsa ol kitāblar okınmakına takı red kılsa
āyātlarnı,ol kāfir turur Tengrige anıng üçün kim
kitāblar okınmak hak turur Tengri Taᶜālā

39b

8 sözi birle:her bir kiçi kim lāzım ḳalduḳ biz angar
kitābnı anıng boynunda çıḳḳay biz ol kiçige ḳıyāmet
küni

40a

1 kitāblarnı barıḳġay anı açıp oḳıġıl kitābıngıznı öz
nefsinge bu kün sening öze ḥisāb ḳılmaḳlıḳḳa

620 2 kim kim inkār ḳılsa kitāblar oḳınmaġına taḳı inanmasa
āyātlarġa ol kiçi kāfir turur oçbu ḳadar söz

3 yiter ᶜāḳıl kiçige ammā on sekizinçi mes'ele ayıttuḳ
biz eyle kerek kim körgey

4 ḥisāb birmekni ḳıyāmet küninde ḥaḳ körgey kim kim
inkār ḳılsa ḥisābge taḳı red ḳılsalar āyātlarnı ol kiçi

5 kāfir turur Tengrige taḳı delīl anıng öze kim rāst
ḥisāb birmek ḥaḳ turur Tengri Taᶜālā sözi turur:oç
imdi ḥisāb ḳılġay

6 yengil ḥisāb tip taḳı ayıttı Rasūl ᶜaleyhi's-selām
ol vaḳt angdı māllılarnı

625 7 ayıttı nebī:bu dünyā anıng ḥalālı öze ḥisāb bar turur
anıng ḥarāmı öze ᶜaẕāb bar turur tip kim kim inkār
ḳılsa ḥisābnı

8 taḳı anı ḥaḳ körmese ol kiçi kāfir turur Tengrige
oçbu ḳadar söz yiter ᶜāḳıl kiçige ammā

40b

1 on toḳuzunçı mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim
mīzān ḳurulmaḳ ḳıyāmet küni ḥaḳ körgey Tengri Taᶜālā
sözi birle:kimning kim

40b

2 ağır bolsa terāzūsı anlar kutuldılar kimning kim yengil bolsa terāzūsı anlar

3 ol kimerseler turur kim ziyān kaldılar öz nefslerine tip,kim kim mīzānge inkār kılsa takı yalgan kılsa Kur'ān içindeki āyātlarnı ol kişi

630 4 kāfir turur oşbu kadar söz yiter ᶜākıl kişige ammā yigirminçi mes'ele ayıttuk biz

5 eyle kerek kim,kim ikrār kılgay sırātga kim ol hak turur tigey,takı ayıttı Rasūl

6 rāstı Tengri Taᶜālā yaratdı Ādem ogulları üçün bir keçit ol sırāt köprüsi turur tamugnıng çing üstinde takı kıldı

7 anıng öze yiti kantara kantaralardan kıldan yinçgerek kılıçdan yitigrek

8 közküdin açukrak tünden karangurak her bir kantarası andan üç ming yıllık yol turur

41a

635 1 ming yıl urlaçı turur,ming yıl tesu turur,ming yıl inişi turur,habs kılınur kul her bir

2 kantarada ol yiti kantaradan sorulur kul ol nerseden kim Tengri Taᶜālā buyurdı ol kulga sorulur avvalkı kantarada īmāndan

3 ikinçi kantarada namāz,üçünçi kantarada zekātdan törtünçi kantarada oruçdan

4 biçinçi kantarada hacdan,altınçı kantarada cenābetden yüvünmekden,yitinçi kantarada

41a

5 ata ana haklarından kim kim inkār kılsa sırātka taḳı anı hak körmese ol kiŝi kāfir turur Teñgrige

640 6 bu ḳadar söz yiter ᶜāḳıl kiŝige ammā yigirmi birinçi mes'ele

7 ayıttuḳ biz,eyle kerek kim bilgey rāstı uçmaḳ taḳı tamuğ yaratılmış turur helāk bolmas anı hak körgey

8 Teñgri Taᶜālā sözi Ādemğa:sākin bol sen taḳı Ḥavvā uçmaḳda,buyurdı ol ikisine sākin bolmaḳ birle

41b

1 uçmaḳ içinde tıydı ol ikisini buğday ağaçından yimekni uçmaḳ içinde eger yaratılmış bolmasa ḳayda irdi

2 bu buğday,ançağa tigrü kim ol iki yidi andan eger uçmaḳ bolsa yaratılmamış henūz,Teñgri Taᶜālā

645 3 buyurmağay irdi ol ikisine uçmaḳda sākin bolmaḳ birle ve tıymağay irdi ol buğday ağaçını yimekden Teñgri Taᶜālā sözi tanındırdı ol ikisini

4 şeyṭān ol ikisini uçmaḳdan çıḳardı ol nereden kim irdiler ol ikisi anıñ içinde,eger uçmaḳ yaratılmış bolmasa

5 henūz,ol ikisini ḳaydan çıḳarğay irdi taḳı ayıttı Resūl:kördüm Miᶜrāc

6 kiçesi tamuğnı taḳı kim kim anıñ içinde bar irdi taḳı kördüm uçmaḳnı ni kim anıñ içinde bar irdi kim kim ayıtsa rāstı Teñgri Taᶜālā

7 ol ikisini yaratmayupdurur henūz tise ol kişi kāfir bolur Teñgrige taḳı kim kim ayıtsa:uçmaḳ birle tamuğnı yaratılmış turur ançası bar kim helāk bolur

41b

277

650 8 takı anıñ ehli ölerhür-ı^caynlardan tise ol kişi müb-

tedi^c turur, bilgil rāstı uçmak takı tamuğ

42a

1 yaratılmış turur şek yok, ol ikisi yaratılmakı içinde

takı uçmaknıñ ni^cmetleri helāk bolmas takı ehli helāk

bolmas eger bir kimerse

2 uçmak içinde ölse, ni fark bar uçmak birle dünyā

arasında oşbu kadar söz yiter

3 ^cākıl kişige ammā yigirmi ikinçi mes'ele ayıttuk biz

eyle kerek kim bilgey rāstı Teñri

4 hisāb kılur kullarına kıyāmet küni tilmaçsız takı

vāsıtasız Teñri arasında takı kulları arasında

655 5 kul sorulur ol nerse kim kıldı takı kul cavāb birür

ol nerse kim sorar Teñri Ta^cālānıñ sözi: Teñriniñiz

6 sorar anlarnı elbette barçasını ol nerseden kim ^camel

kıldılar oşbu kadar söz yiter ^cākıl kişige

7 ammā yigirmi üçünçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerek

kim tanukluk birgey ol kişilerge kim

8 Rasūlnıñ sahābelerinden turur uçmak birle attadı anlarnı

Rasūl ^caleyhi's-selām ayıttı men uçmak içinde men

ölgenden soñra

42b

1 takı Ebū Bekr takı ^cÖmer takı ^cOsmān takı ^cAlī takı

Talha takı Zübeyr takı Sa^cd Ebī Vakkās oğlı

660 2 takı Sa^cīd Zeyd oğlı takı ^cAbdurrahmān oğlı ^cAfv Ebū

^cUbeyde Cerrāh oğlı barçası anlar

42b

3 uçmaḳ içinde turur tip,kim kim ṭa ᶜna ḳılsa bir
kimerse ḥaḳḳında munlardan ol kişi azġan turur taḳı
mübtediᶜ turur,bu yiter

4 ᶜāḳıl kişige,ammā yigirmi törtünçi mes'ele ayıttuḳ
biz,eyle kerek kim bilgey bolmadı

5 nebīden son͡gra taḳı ṣaḥābelerden taḳı ümmetinden
bir kimerse efżalraḳ Ebū Bekr'den

6 körgey Ebū Bekrni nebīden son͡gra ḫalīfe bolmaḳlıḳını
ḥaḳ öze körgey

665 7 bilgil,rāstı Ebū Bekrning artuḳsulıḳını rāstı ṣaḥ
boldı taḳı s̱ābit boldı Ḳur'ān birle taḳı ḥadīs̱ birle
ammā Ḳur'ān

8 ol vaḳt ol ikisi ġār içinde irdi,ol vaḳt ayıttı nebī
Ebū Bekrge ḳayġurma,rāstı Ten͡gri Taᶜālā bizim birle
birle turur tip ammā ḥadīs̱

43a

1 nebī ᶜaleyhi's-selāmnıng sözi:arża ḳılmadım islāmnı
bir kimerse öze meger kim anıng kebvesi bar irdi
Ebū Bekrden ösge

2 kebve tidügüniz tereddüd bolmaḳ turur,rāstı Ebū Bekr
son͡gḳa ḳoymadı islāmnı kim kim inkār ḳılsa an͡gar
ol kişi kāfir turur Ten͡grige

3 oşbu ḳadar söz yiter ᶜāḳıl kişige ammā yigirmi bişinçi
mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim

670 4 bilgey kim bolmadı bir kimerse barça ümmetden Ebū
Bekrden son͡gra yaḫşıraḳ

5 ᶜÖmerden takı körgey ᶜÖmerni ḫalīfalıkını Ebu Bekrden
 songra ḥaḳ körgey anıng faẟlınıng beyānı s̱ābit Ḳur'ān
 birle

6 takı ḥadīs̱ birle ammā Ḳur'ān Tengri Taᶜālā sözi:iy
 nebī,Tengri Taᶜālā yiter sanga takı kim kim uydı
 sanga

7 mü'minlerden ol ᶜÖmer turur Ḫattāb oġlı,ol vaḳt
 muḥkem ḳıldı Tengri Taᶜālā ᶜÖmer birle Tengri Taᶜālā
 açtı

8 ᶜÖmerning ilinde munça illärni takı ayıttı nebi
 ᶜaleyhi's-selām:rāstı menim kökde iki vezīrim bar
 ol ikisining birisi Cibrīl turur

43b

675 1 takı biri Mīkā'il turur takı iki vezīrim bar yir
 yüzinde;ol ikisining biri Ebū Bekr turur takı biri
 ᶜÖmer turur

2 kim kim inkār ḳılsa ᶜÖmerge ol kişi azġan turur takı
 mübtediᶜ turur,bu yiter ᶜāḳıl kişige ammā yigirmi

3 altıncı mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim bilgey
 rāstı bolmadı barça ümmetden Ebū Bekrden songra

4 takı ᶜÖmerden songra yaḫşırak ᶜOs̱mandan ᶜAffān oġlı
 takı körgey ᶜOs̱mān ol ikisinden songra ḫalīfalıkını
 ḥaḳ körgey

5 takı ayıttı nebī ᶜaleyhi's-selām rāstı oşbu ümmetning
 yaḫşıraḳı nebīden songra Ebū Bekr turur

680 6 andan songra ᶜÖmer,andan songra ᶜOs̱mān,andan songra

43b

ᶜAlī turur tip andan songra ayıttı:sözlemengiz anlar hakkında takı ayıtmangız nerse meger kim hayr sözleng

7 kim kim inkār kılsa anang fażlını Ebū Bekr ᶜÖmerden songra ol kişi azġan turur takı mübtediᶜ turur oşbu kadar söz yiter ol kişige kim anıngᶜakłı bar

8 ammā yigirmi yitinçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim bilgey bolmadı bir kimerse

44a

1 barça ümmet-i Muhammeddeh Ebū Bekr takı ᶜÖmer takı ᶜOsmāndan songra yahşırak ᶜAlīden Ebū Ṭālib oġlı

2 körgey ᶜAlīni ᶜOsmāndan songra halīfeligini hak körgey takı ayıtmaġay anlar hakkında meger kim hayr sözlegey

685 3 laᶜnet kılınmaġay kim kim inkār kılsa oş tunger ol kişi azġan turur takı mübtediᶜ turur oşbu kadar söz yiter ᶜākıl kişige ammā

4 yigirmi sekizinçi mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim taᶜna kılmaġay nebīning ṣaḥābeleri hakkında

5 takı sözlemegey anlar hakkında meger kim hayr sözlegey kim kim tüşse anlar hakkında rāstı ol kişi azġan turur takı mübtediᶜ turur

6 nebī ᶜaleyhi's-selāmnıng sözi birle:menim ṣaḥābelerim yulduz kibi turur anlarnıng kayısına uysangız kön-derür sizni köni yolka takı ayıttı

7 kim kim taᶜna kılsa bir kimerse hakkında menim ṣaḥābelerimden ol kişi münāfık turur sakla tilingni

44a

690 8 anlardan ançaġa tigrü tüşmegey sen anlar ḥakkında kim kim ṭaᶜna kalsa anlar ḥakkında ol kişi azġan turur takı mübtediᶜ turur

44b

1 revā bolmas namāz kılmak ol kişi artında bu yiter ᶜākıl kişige ammā yigirmi tokuzunçı

2 mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim bilgey rāstı Tengri Taᶜālā ġażab kılur takı rıżā bolur takı ayıtmaġay rāstı

3 Tengri Taᶜālā ġażabı ot turur takı rıżālıkı uçmak turur tip bilgil rāstı Tengriᶜ Taᶜālāge ġażab bar takı rıżā bar

4 Tengri Taᶜālānıng ġażabı takı rıżāsı degüldür bizim ġażabumız kibi takı bizim rıżāmız kibi kaçan kim bizim içimizge ġażab kirse ġayrlar bizni

695 5 ḥālimizden takı Tengri ġażabı takı rıżāsı ġayrlamas ḥālinden Tengri Taᶜālā angdı

6 uçmakını yalġuzın takı rıżānı yalġuzın Tengri Taᶜālā sözi: meskenler ṭayyib turur ᶜadn uçmakı içinde

7 takı ḫoşnūdluk turur Tengriden takı ġażab içinde Tengri Taᶜālā sözi ol kişining cezāsı tamuġ otı turur mengü kalur

8 anıng içinde takı Tengrining ġażabı anıng öze turur tip angdı ġażabnı yalġuzın takı otnı angdı yalġuzın delālet kılur

45a

1 anıng öze kim Tengrining ġażabı otdan özge turur takı rıżāsı uçmakdan özge turur bizin ġażabımızġa ilki bar takı songı bar

45a

700 2 takı bizim rıżāmızġa ilki bar takı soñġı bar takı ol Teñgri Taᶜālā arıġ turur ilki takı soñġı bolmakdan bilmes kimerse ni dür ol ġażab takı rıżā

3 meger kim ol Teñgri bilür kim kim inkār kılsa añgar ol kişi azġan turur takı mübtediᶜ turur oşbu kadar yiter ᶜakıl kişige ammā

4 otuzunçı mes'ele ayıttuk biz eyle kerek kim ikrār kılġay kim uçmak ehli körer kim Teñgrini kıyāmet

5 küninde mişlsiz takı niçüksiz Teñgri Taᶜālā sözi yüzler kıyāmet küninde tāze yüzler Teñgrini

6 körgey turur takı ayıttı nebī:sizler oş imdi körgey siz Teñgringizni niteg kim körersiz aynı

705 7 aynıñg on törtü kiçe şeklenmeñgiz Teñgrini körmek içinde bilgil rāstı mü'minler körerler Teñgrini

8 kıyāmet küninde okşatmayın takı niçüksiz niteg kim körerler aynı aynıñg on törtü kiçe hīç kimerse şeklenir mö

45b

1 aynı körmek içinde kaçan kim baksa ayka ay degüldür dir mi oş anıñg kibi mü'minler körerler Teñgri Taᶜālānı

2 şeklenmesler mü'minler körmek içinde kim ol Teñgri degül tip niteg kim mü'minlerbilürler Teñgrini mişlsiz

3 takı niçüksiz oş anıñg kibi anlar körerler Teñgrini mişlsiz takı niçüksiz kim kim inkārkılsa Teñgrini körmekni kıyāmet küninde

710 4 taḳı ayıtsa:körmesler Ten͡grini baş közi birle ançası
bar körerler Ten͡grini kön͡gül közi birle tise ol kişi
azġan turur taḳı mübtedi^c turur

5 bu yiter ^{c}āḳıl kişige ammā otuz birinçi mes'ele
ayıttuḳ biz eyle kerek kim

6 bilgey,rāstı nebīlernin͡g mertebesi yüksek turur taḳı
efżal turur Ten͡gri Ta^{c}ālā ḳatında velīler mertebesinden

7 kim kim ayıtsa:rāstı velīlerden bar turur mertebesi
yüksek turur nebīler mertebesinden tise ol kişi mübtedi^c
bolur

8 anlarġa kerrāmiyye dirler anın͡g üçün kim velīler
irişmesler nebīler mertebesine meger kim Ten͡grige
boyun sunġandan son͡gra

46a

715 1 taḳı Ten͡gri Rasūline boyun sunġandan son͡gra anın͡g
üçün kim nebīlerge boyun sunmaḳ Ten͡gri Ta^{c}ālāge
boyun sunmaḳ bolur,Ten͡gri Ta^{c}ālā sözi:kim kim

2 Rasūlge boyun sunsa maġat Ten͡grige boyun sundı,kim
kim ayıtsa:rāstı velīler mertebesi yoḳaru turur

3 nebīler mertebesinden tise yāẖūd körse velīlernin͡g
taḳı nebīlernin͡g mertebesi berāber turur tisa
mübtedi^c **bolur**

4 kāfir bolur,oşbu ḳadar söz yiter ^{c}āḳıl kişige ammā
otuz ikinçi mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim

5 iḳrār ḳılġay velīler kerāmetlerine anın͡g üçün kim,
kim kim inkār ḳılsa velīler kerāmetine ol kişi mübtedi^c
turur

46a

720 6 Tengri Ta^cālā sözi:men keltüreyim anı banga köz yumup açmasdan burunrak,oşbu

7 Berhıya oglı Āsaf irdi,ol velīlerden irdi,Süleymān bin Dāvūd kavminden irdi

8 degül irdi ol,nebīlerden kaçan kim revā bolsa kim bolgay Süleymān kavminden,velīler kerāmeti

46b

1 revā degül mü kim bolgay Muhammed ümmeti içinde andag velīler kerāmeti

2 anıng üçün kim Muhammed ᶜaleyhi's-selām yahşırak turur Süleymāndan takı Muhammed ümmeti yahşırak turur Süleyman ümmetinden,Tengri Taᶜālā sözi:

725 3 sizler yahşırak ümmetsiz çıkarıldı Ādemīlerden eger ayıtsa:rāstı ol kerāmet Süleymān

4 cihetinden irdi,ayıtgıl:rāstı oşbu kerāmet takı andag Muhammed cihetinden turur,ol Muhammed

5 bigi turur barça nebīler öze takı ayıttı Tengri Taᶜālā;yā Meryem,tepretgil sen özünge hurmā butagını

6 tüşkey sening öze yangı hurmā Tengri Taᶜālā kıldı kuru agaçnı yaş agaç kıldı takı çıkardı

7 ol kuru agaçdan yangı hurma ol sāᶜat içinde oşol kerāmet Meryem kerāmeti irdi,hürmetledi Meryemni

730 8 anıng birle takı Meryem nebī degül irdi şeksiz takı hilāfsız revā bolmas kim ayıtgay ol kerāmet

47a

1 Meryem degül tip,eger ayıtsa rāstı ol kerāmet Meryemning degülirdi bel kim ol kerāmet ᶜĪsānıng irdi tip

47a

2 anıñ üçün kim Meryem toġurdı ʿĪsānı oşol sāʿat içinde ayıtġıl eger bolsa ol kerāmet

3 Meryem oġlı ʿĪsānıñ bolsa ni aytur sen takı bir kerāmeti içinde ol kerāmet miḥrābı içinde irdi

4 her vaḳt kim kirse irdi Meryem öze Zekeriyyā peyġamber ḳış künlerinde tapar irdi Meryem ḳatında yay künler yimişini ḳaçan kim kirse irdi

735 5 Meryem öze Zekeriyyā nebī yay künlerinde tapar irdi Meryem ḳatında ḳış yimişlerini,ayıttı Zekeriyyā nebī: iy Meryem ḳaydandur saña

6 oşbu,ayıttı Meryem:ol,Teñri Taʿālā ḥaẓretinden turur,rāstı Teñri Taʿālā rıs̱ḳ birür kimge kim tilese ḥisābsız,ol Meryem

7 nebīlerden degül irdi,taḳı ʿĪsā ol vaḳtda toġmamış irdi,kim kim inkār ḳılsa velīler kerāmetine

8 ol kişi azġan turur,mübtediʿ turur,oşbu söz yiter ʿāḳıl kişige ammā otuz üçünçi mes'ele

47b

1 ayıttuḳ biz eyle kerek kim bilgey rāstı Teñri Taʿālā ni kim tiledi ḳıldı,taḳı ḳılur ni kim tilese taḳı ḥükm ḳılur ni kim tilese

740 2 yoḳdur bir kimersege anıñ öze yok sorulmas ol nerseden kim ḳılur Ādem oġlanlara sorulurlar ḳılġanlarından bilgil rāstı yaḫşı kişi

3 bedbaḫt bolur taḳı bedbaḫt kişi yaḫşı bolur anıñ üçün kim eger anıñ kibi bolmasa menfaʿat bolmas muṭīʿ kişige ṭāʿat ḳılmaḳ

47b

4 takı ziyān bolmas yazukla kişige yazuk kılmakı takı kāfirler bolur Teñri katında ma^{c}ẕūr bolurlar kāfir bolmakı birle takı ayıttı:

5 nebī ^{c}aleyhi's-selām:bir kişi bolur anıñ arası takı uçmak arası;bir karış kadarınça

6 yürür anıñ tili öze bir yazuk,ya^{c}nī kelime-i küfr sözi,ḫatm kılınur anıñ öze bedbaḫtlık birle,rāstı bir kişi bolur

745 7 anıñ arası takı tamuğ arası,yürür anıñ tili öze bir yaḫşı söz,ya^{c}nī īmān,ḫatm kılınur añar uçmak birle

8 kim kim ayıtsa:mağat boldı ol nerse kim olası inde takı kalem kurı takı kıldı ni kim tiledi kıyāmet kününe tigrü

48a

1 ol kişi azğan turur,mübtedi^{c} turur ammā ol hadīs kim kildi,rāstı yaḫşı kişi ol kişi turur kim yaḫşı boldı anası karnında

2 takı yaman kişi ol kişi turur kim yaman boldı anası karnında,ol hadīs̱ rızk vechi öze turur takı tirlik öze turur takı ecel öze turur takı rızkı

3 bir ança kullarnıñ tārrak turur takı bir ançalarnıñ rızkı kiñrek turur takı bir ançalarnıñ tirligi kıskarak turur takı bir ançalarnıñ tirligi

750 4 uzunrak turur,tüşmes ogbu hadīs dīn öze,körmes sen mü nebī ^{c}aleyhi's-selāmnıñ sözini:her toğmış oğlan

48a

5 toğar,islām öze toğar,meger kim rāstı atası anası turur kim anı yahūdī kılur,anı nasrānī kılur,anı mecūsī kılur

6 kim kim ölse kāfir oğlanlarından takı yahūdī oğlanlarından takı nasrānī oğlanlarından takı mecūsī oğlanlarından takı mü'minler oğlanlarından

7 anlarnıng yiri uçmak turur,oşbu kadar yiter ᶜākıl kişige,ammā otuz törtünçi mes'ele

8 ayıttuk biz,eyle kerek kim bilgey rāstı kāfirler ᶜaklı berāber degül nebīler ᶜaklı birle takı bolmas

48b

755 1 kāfir kişi ᶜaklı kāfirlerden nebī ᶜaklı kibi nebīlerden,kim kim ayıtsa:rāstı ᶜakllar barçası bir turur

2 takı berāber turur tip takı kāfirler ᶜaklı takı Rasūller ᶜaklı berāber turur tip,ol kişi azğan turur mübtediᶜ turur,bilgil

3 rāstı ᶜakllar biş türlüg turur:birigi,ᶜakl-ı ᶜazīzī dirler takı birisi ᶜakl-ı tekellüfī dirler takı birisi ᶜakl-ı ᶜatāy dirler

4 birisi ᶜakl-ı nebevī dirler takı birisi ᶜakl-ı şerefī dirler,ammā ᶜakl-ı ᶜazīzī ol turur kim,barça halk anıng içinde berāber turur

5 ol kadar ᶜakl birle Tengrisini bilürler kāfirlerden takı şeytānlardan takı barça halk

760 6 bilürler takı ikrār kılurlar,rāstı anlarnıng Tengrisi bar takı yaratğanı bar takı rızk birgeni

48b

bar tip bilürler oç anı ^{c}aḳl-ı ^{c}azīzī birle

7 ammā ^{c}aḳl-ı tekellüfī ol turur kim,kim köp cehd

ḳılsa taḳı çoḳ olturса ^{c}āḳıl kişiler birle,bolur

8 ol kişi ^{c}āḳıl bolur,ni nerse kim tapılsa ol ^{c}aḳldan

tapılur ögrenmek ḳadarınça,ammā ^{c}aḳl-ı ^{c}aṭāy ol

turur

49a

1 yoḳ turur kāfirge anıñ içinde ülüg,oçbu ^{c}aḳl birle

mü'minler nebīler birle turur anıñ içinde berāber

2 ammā ol ^{c}aḳl kim nübüvvet cihetinden turur yoḳ

turur mü'minlerge anıñ içinde ülüg,oçbu ^{c}aḳl

765 3 ḫāṣ turur nebīlerge,özge ḫalḳlarġa degül taḳı nebīler

anıñ içinde berāber tururlar,ammā ol ^{c}aḳl kim

4 şeref cihetinden turur,yoḳ turur bir kimersege

ḫalāyıḳlardan anıñ içinde ülüg,oç ol ^{c}aḳl

5 Muḥammedniñ turur,özge ḫalḳlarġa degül,bolur

oç ol ^{c}aḳl,ḫāṣ Muḥammedniñ özgeniñ degül

6 taḳı Muḥammedniñ şerīf ^{c}aḳlı bar irdi taḳı ^{c}aẓīm

ḫulḳı bar irdi,maġat birdi añgar Teñgri Ta^{c}ālā

bir ḫulḳ birmedi anı

7 Teñgri Ta^{c}ālā bir kimerse,muḳarreb melāyikelerden

taḳı Ādem oġlanlarından taḳı anlardan özgelerden

770 8 oç ol Teñgri Ta^{c}ālā

770 8 sözi:rāstı sen yā Muḥammed,ni ^{c}aẓīm ḫulḳ üze

yaratıldıñ tip taḳı Münebbeh oġlı Wahab'den

ayıttı:oḳıdım toḳsan bir

49b

1 ḳitāb,nebīler kitāblarından tapdım,oşbu kitāblarnıñ
barçası içinde,rāstı ḫalāyıḳlarnıñ ᶜaḳlları barçası

2 avvalḳılardan taḳı soñraḳılardan eger ḳoyulsa
irdi Muḥammed ᶜaleyhi's-selām ᶜaḳlı ḳatında

3 bolġay irdi anlarnıñ ᶜaḳlları Muḥammed ᶜaḳlı
ḳatında bir ḳum kibi,dünyānıñ ḳumlarından taḳı
Teñri Taᶜālā

4 ᶜaḳlı yarattı miñ cüz' öze birdi andan toḳuz yüz
toḳsan toḳuz cüz'ni

775 5 Muḥammedge taḳı birdi bir cüz'ni kimge kim tiledi
ḳullarından,kim kim

6 ayıtsa:rāstı Teñri Taᶜālā birdi mecūsīge ᶜaḳldan
anıñ kibi,ol nerse kim Rasūlġa birdi tip,bolsa

7 ol kişi mecūsī bolur,oşbu ḳadar yiter ᶜāḳıl kişige
ammā otuz bişinçi mes'ele

8 ayıttuḳ biz,eyle kerek kim bilgey rāstı Teñri
Taᶜālā ḳısmadı yaratmaḳdan ḫalḳlarnı yaratmasdan
burun

50a

1 taḳı anıñ ḥāl özgelenmedi taḳı bilmes hīç kimerse
anı ni dür meger kim Teñri bilür kim,kim ayıtsa
rāstı Teñri Taᶜālā

780 2 ḫālıḳ degül irdi ḫalāyıḳlarnı yaratmasdan burun
tise ḳaçan kim ḫalāyıḳlarnı yarattı anda ḫālıḳ
boldı tise bolur ol kişiniñ sözi

3 ol kişi sözi kibi kim rāstı Teñri Taᶜālā bolmadı

50a

andan soñgra Teñgri boldı tip,oşbu söz küfr turur
taḳı muḥāl turur

4 anıñg üçün kim Teñgri Taᶜālā ayıttı:Teñgri Taᶜālā
her nemseniñg ḥālıḳı turur taḳı ol Teñgri bir turur
ḳahr ḳılğan turur tip,kim kim ayıtsa

5 oş mânuñg kibi ol kişi azğan turur taḳı mübtediᶜ
turur,oşbu ḳadar yiter ᶜaḳıl kişige ammā

6 otuz altançı mes'ele ayıttuḳ biz eyle kerek kim
bilgey rāstı Teñgri Taᶜālā ḳādir turur taḳı ᶜālim
turur,bardur

785 7 Teñgri Taᶜālāge bilmek taḳı küçi yitmek taḳı bilgil
rāstı bilgen ḥaḳīḳat birle ol kimerse turur kim
añgar bilmek bolsa kimnüñg kim

8 ᶜilmi bolmasa taḳı ᶜālim men tip daᶜvā ḳılsa ol
kişi ᶜālim bolğay mecāz birle yā laḳab birle yā
yalğan at birle taḳı ḳādir ol turur kim

50b

1 ḥaḳīḳat binle ol kimerseniñg kim ḳudreti bolsa
kim kim ḳādir bolmasa taḳı ḳudret daᶜvā ḳılsa
ol kişi ḳādir bolğay

2 mecāz birle yā laḳab birle yā yalğan at birle
taḳı ᶜālim ḥaḳīḳat birle taḳı ḳādir ḥaḳīḳat birle
ol Teñgri

3 Taᶜālā turur revā bolmas ayıtmaḳ Teñgri Taᶜālā
ᶜālim turur,mecāz birle taḳı laḳab birle taḳı
yalğan at birle,ol Teñgri

50b

790 4 bilgen turur hakīkat birle takı kādir turur hakīkat birle, bardur añgar kudret takı ᶜilm, kim kim ayıtsa bundan özge

5 ol kişi azğan turur, mübtediᶜ turur, oşbu kadar yiter ᶜākıl kişige ammā

6 otuz yitinçi mes'ele ayıttuk biz, eyle kerek kim bilgey, rāstı barça halāyıklar çıkarlar

7 dünyādan, biş türlüg vech öze: ammā kāfir çıkar ve amma münāfık çıkar yā mü'min çıkar

8 yazuksız, yā mü'min çıkar yazuklı tevbe kılıp, yā mü'min çıkar yazuklı tevbesiz